

THANATOS

vol. 3 2/2014

TEEMANUMERO:

Suru – selviytyminen
ja surevien tukeminen

Toimituskunta

Päätoimittajat:

Anna Liisa Aho
Marja Kaunonen

Toimituskunnan

jäsenet:

Maija Butters
Kirsi Kanerva
Kaarina Koski
Saila Leskinen

Ilona Pajari

Anna Ilona Rajala
Johanna Sumiala

Taitto

Anna Haverinen

Kansi

Saila Leskinen

Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.

Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry. perustettiin Helsingissä 28.3.2011 tarkoituksenaan edistää suomalaista kuolemaan liittyvää tutkimusta sekä koulutusta akateemisesta tutkimuksesta käytännön työhön. Ylläpidämme tutkijoiden ja muiden aihepiirin parissa työskentelevien välistä verkostoa, joka mahdollistaisi tieteiden välisen dialogin sekä yhteistyön, esimerkiksi yhteisiä projekteja silmällä pitäen.

Seuran verkkosivuilla www.kuolemantutkimus.com tiedotamme seuran toiminnasta ja pyrimme myös tuomaan esille alan kiinnostavia ilmiöitä, tapahtumia sekä julkaisuja. Tervetuloa myös seuran Facebook -sivuille keskustelemaan ja seuraamaan alan toimintaa!

Thanatos on Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry:n oma vertaisarvioitu, monialainen ja tieteellinen verkkolehti, joka ilmestyy kaksi kertaa vuodessa. Ensijaisena julkaisukielenä on suomi, mutta artikkeleita otetaan vastaan myös ruotsin ja englannin kielellä. Kielentarkistuskulut ovat kirjoittajan vastuulla. Käytämme toimitustyössä ulkopuolisia asiantuntijoita (refereit). Thanatoksella on myös Julkaisufoorumin luokitus numero 1.

Thanatos pyrkii edistämään kuolemantutkimuksen eri alojen välistä vuoropuhelua tuomalla mahdollisuuden poikkitieteelliseen keskusteluun. Seura toivottaa tervetulleiksi julkaisuehdotuksia artikkeleista kirja-arvioihin, tutkimuspapereista konferenssiraportteihin ja vapaamuotoisempia kirjoituksia, kuten kolumneja ja elokuva-arvosteluja. Pirkimyksenämme on laajentaa tiedon mahdollisuuksia perinteisten tieteellisten rajojen ylitse sekä tiedottaa erilaisista alaan liittyvistä ilmiöistä sekä tapahtumista.

Hallitus 2014-2015

Puheenjohtaja	Ilona Pajari, VTT, historioitsija, Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto. (ilona.pajari(a)jyu.fi)
Apulaispuheenjohtaja	Jussi Jalonen, FT, sotahistorian tutkija, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, University of Tampere. (jussi.jalonen(a)uta.fi)
Sihteeri	Anna Liisa Aho, TtT, hoitotieteilijä, Terveystieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto. (anna.l.aho(a)uta.fi)
Tauloudenhoitaja	Anna Haverinen, FT, virtuaalianthropologi, digitaalisen kulttuurin oppiaine, Turun yliopisto. (anna.haverinen(a)utu.fi)
Hallituksen jäsen	Kirsi Kanerva, FM, jatko-opiskelija, kulttuurihistoria, Turun yliopisto. (kirsi.kanerva(a)utu.fi)
Varajäsen	Riikka Miettinen, FM, jatko-opiskelija, historia, Tampereen yliopisto. (riikka.miettinen(a)uta.fi) Mikko Kallionsivu, FT, kirjallisuus, Tampereen yliopisto. (mikko.kallionsivu(a)uta.fi)

Sisällysluettelo:

Pääkirjoitus:

Anna Liisa Aho ja Marja Kaunonen: Suru – selviytyminen ja surevien tukeminen. s. 5-9.

Puheenjohtajan tervehdys:

Ilona Pajari: Puheenjohtajalta. s. 11.

Artikkelit:

Laurie M.C. Faro: Monuments for stillborn children – Coming to terms with the sorrow, regrets and anger, s. 13-30.

Panagiotis Pentaris: Memorial video tribute and the enfranchised grief of a gay widower. s. 31-44.

Suvi Laiho, Marja Kaunonen, Anna Liisa Aho: Yliluonnolliset ilmiöt lapsen kuoleman jälkeen. s. 45-60.

Ilona Pajari: Hautaustoimistot surevien tukena – muuttuva surukäsitys ja hautausalan kasvava rooli kuolemanrituaaleissa 1900-luvun loppupuolen Suomessa. s. 61-78.

Saara Inna, Marja Kaunonen, Anna Liisa Aho: Sirpaleista koottu – sisaruksen suru ja selviytyminen itsemurhan jälkeen. s. 79-103.

Lektio:

Anna Haverinen: Kuolemanrituaalit digitalisoituvat verkkoon. s. 105-110.

Kirja-arviot:

Kirsi Kanerva: Totuus taivaasta. Tiedemiehen silmiä avaava kuolemanraajakokemus. s. 112-115.

Ilona Pajari: Tuntemattomien sotilaiden albumi. s. 116-119.

Anna Liisa Aho: Suomalaiset kuolemankulttuurit. s. 120-122.

Väitöstiedote:

Johanna Nurmi: Koulusurmat lisäsivät sekä yhteisöllisyyttä että ristiriitoja. s. 124-125.

Seminaariraportti:

Ilona Pajari: Kuoleman tieteellinen tutkiminen 9.10.2014 Turku. s. 127-130.

Ajankohtaista:

Suru-konferenssi 2015 Tampereella, s.132

Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Tieteen päivillä sekä Tieteiden yössä 2015 s.132

pääkirjoitus

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol.3 2/2014

© Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.

https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2014/12/paakirjoitus_aho-kaunonen4.pdf

Suru – selviytyminen ja surevien tukeminen

Anna Liisa Aho

Tampereen yliopisto

Marja Kaunonen

Tampereen yliopisto

Tilastoja suomalaisten kuolemista

Suomen virallisen tilaston mukaan (2014) vuonna 2012 suomalaisia kuoli kaikkiaan 51 737, joista 25 646 oli miehiä ja 26 091 naisia. Suomalaiset kuolevat monin eri syin ja eri-ikäisinä. Eniten kuoli verenkiertoelinten sairauksiin (39 %) ja tai kasvainsairauksiin (23 %). Joka neljäs kuolleista miehistä oli työikäinen (iältään 15-64-vuotiaita), ja naisista joka kymmenes. Alkoholisyys olivat työikäisten yleisimpiä kuolemansyitä. Siihen kuoli vuonna 2012 yhteensä 1 960 ihmistä, 1 518 miestä ja 442 naista.

Suomessa itsemurhakuolleisuus on edelleen väkilukuun suhteutettuna korkea eli 16,1/100 000 asukasta, joka vuonna 2012 tarkoitti 873 itsemurhan tehnyttä. Miesten itsemurhakuolleisuus (24,6) oli kolminkertainen verrattuna naisiin (7,9) ja EU-maiden keskimääräiseen verrattuna alle 65-vuotiaiden suomalaisten itsemurhakuolleisuus on noin puolitoistakertainen. Myös henkirikoksia tapahtuu Suomessa keskimääräistä enemmän muihin EU-maihin verrattuna. Vuonna 2012 Suomessa tapahtui 107 henkirikoksesta johtuvaa kuolemaa (Lehti & Kivivuori 2013). Henkirikokset, perhesurmat ja murha-itsemurhat eivät välttämättä poissulje toisiaan, sillä osa henkirikoksista tapahtuu myös lähiperheessä. Suomessa tapahtuneissa perhesurmissa kuoli 55 ihmistä vuosien 2003–2012 aikana (THL 2012).

Suomessa imeväisikäisten kuolleisuus on maailman pienimpiä (2,4 tuhatta elävänä syntynyttä lasta kohden). Vuonna 2012 Suomessa syntyi kaikkiaan 59 654 lasta. Heistä kuolleena syntyi 161 lasta. Samana vuonna perinataalikuolleisuus (kuolleena syntyneet sekä ensimmäisen viikon aikana kuolleet) oli 3,9 lasta tuhatta syntynyttä kohden. Alle vuoden ikäisinä kuoli 141 lasta, ja 1–14-vuotiaina kuolleita oli 98. Imeväisikäisten kuolemat johtuivat suurimmaksi osaksi kehityshäiriöistä ja synnynnäisistä epämuodostumista. Kätkytkuolemia tapahtui vuonna 2012 kaksitoista. Iältään vanhempien lasten kuolinsyynä olivat pääosin tapaturmat ja kasvaimet.

Olipa ihmisen kuolintapa, -syy tai kuolinikä mikä tahansa, kuolema aiheuttaa läheisille surua. Kuolinmääriin verrattuna surevia ihmisiä on yhteiskunnassamme moninkertainen määrä. Tämän teemanumeron tutkimuksissa kohderyhmänä ovat olleet eri tavoin läheisensä kuoleman kokeneet ihmiset.

Suru – selviytyminen ja tukeminen läheisen kuoleman jälkeen

Surun tunteminen ja kokeminen läheisen ihmisen kuoleman jälkeen on normaalia, yksilöllistä, dynaamista sekä surevaan ihmiseen ja hänen elämäänsä kokonaisvaltaisesti sekä pysyvästi vaikuttavaa. Surevat kokevat erilaisia emotionaalisia, fyysisiä, kognitiivisia, sosiaalisia, hengellisiä ja ihmisen olemassaoloon liittyviä tuntemuksia, reaktioita ja muutoksia läheisen kuoleman jälkeen. Suruun sisältyy keskeisesti myös kuolleeseen, surevan omaan identiteettiin, elämään ja tulevaisuuteen sekä sosiaaliseen ympäristöön liittyvien asioiden ja tarkoituksien sekä merkityksien uudelleen etsiminen ja rakentaminen (Neimeyer & Hogan 2001; Stroebe ym. 2007; Dyregrov & Dyregrov 2008).

Erilaisten yksilöllisten tunteiden ja reaktioiden lisäksi jokainen ihminen ilmaisee suruaan eri tavoin (mm. Kaunonen 2000; Aho 2010). Erilaiset kulttuurit, erityisesti niihin sisältyvät suremisen rituaalit ja perinteet, vaikuttavat kunkin yksilön tai yhteisön suremisen tapoihin. Kulttuuri saattaa määrittää miten puhua omasta surustaan, miten ilmaista sitä ja mikä on ylipäätään soveliasta. Esimerkiksi tunteiden ilmaiseminen, surusta puhuminen, jäähyväisten jättäminen ja hautajaiset ovat kulttuurisidonnaisia tai yhteisöllisiä tapoja. Toisaalta yksilöllisiä suremisen tapoja on sekä kulttuurien sisällä että niiden välillä (Rosenblatt 2008). Surun ilmaiseminen ei kerro surevan surun voimakkuudesta, sillä kaikki surevat eivät kykene ilmaisemaan suruaan.

Suruun liittyvät tuntemukset ja reaktiot ilmenevät ajoittain voimakkaana ja ajoittain heikompana surevan elämässä. Surun intensiteetti vähenee ajan myötä, mutta erilaiset läheisen kuolemaa muistuttavat tapahtumat ja ajatukset voivat laukaista voimakkaitakin surureaktioita uudelleen pitkänkin ajan päästä läheisen kuolemasta. Kuollut läheinen voi kuitenkin elää surevan ihmisen muistoissa merkityksellisellä tavalla yhteisen menneisyyden, kokemusten ja muistojen välityksellä loppuelämän (Neimeyer & Hogan 2001; Dyregrov & Dyregrov 2008).

Kaikkiaan suru on prosessi, jossa siihen liittyviä tuntemuksia ja reaktioita sekä selviytymistä saattaa olla vaikea erottaa toisistaan omana erillisenä kokonaisuutena. Esimerkiksi viha ja syyllisyys liittyvät keskeisesti suruun, mutta samanaikaisesti niiden kokeminen ja ilmaiseminen ovat osa surevan selviytymisprosessia. Selviytyminen on monivaiheinen, dynaaminen, aaltoileva prosessi, joka on heilahtelua läheisen kuolemaa ja sitä ympäröivien asioiden sekä niistä johtuvien stressitekijöiden kohtaamisen ja välttelyn välillä (Stroebe & Schut 1999; Aho 2010). Selviytymistä surun yhteydessä voidaan arvioida esimerkiksi kuolleeseen läheiseen muodostuneen myönteisen kiintymyssuhteen kautta, surevan oman subjektiivisen kokemuksen kautta tai surun seurauksien kautta.

Surevat käyttävät samanaikaisesti useita erilaisia selviytymiskeinoja. Sama selviytymiskeino saattaa olla tietyllä hetkellä selviytymisessä edistävä tai auttava tekijä, mutta toisena ajankohtana selviytymistä estävä tekijä (Savolainen ym. 2013). Stroebe & Schut (1999) jaottelee surevien käyttämät selviytymiskeinot menetykseen suuntautuneiksi ja toipumissuuntautuneiksi. Menetyssuuntautuneita selviytymiskeinoja ovat muun muassa suhteiden ja siteiden katkaiseminen menetettyyn henkilöön tai/ja kuolemaa ympäröiviin olosuhteisiin, emotionaaliset reaktiot sekä sopeuttavien muutosten kieltäminen ja välttäminen. Toipumissuuntautuneissa selviytymiskeinoissa korostuu surevan pyrkimykset irrottautua surustaan ja pyrkimykset kohdistaa ajatukset jokapäiväisen elämänsä uudelleen järjestelemiseen.

Useissa tutkimuksissa on osoitettu (mm. Kaunonen 2000; Aho 2010), että erilaisilla taustatekijöillä on yhteyttä suruun ja surusta selviytymiseen, joskaan näyttö ei ole kiistaton tai se on osittain ristiriitaista. Kuolinsyy, -ikä, -tapa ja -paikka ovat esimerkkejä näistä taustatekijöistä. Myös surevan iällä, terveydentilalla, sukupuolella ja persoonallisuudella on osoitettu yhteys surun voimakkuuteen tai surusta selviytymiseen. Tiedetään myös, että surevan koulutuksella, taloudellisilla tekijöillä, kulttuurilla, perheen koolla ja kehitysvaiheella, sosiaalisella tuella sekä esimerkiksi parisuhteen laadulla on merkitystä. Lisäksi surevien ihmisten suhtautuminen kuolemaan, aikaisemmat ja samanaikaiset elämänkriisit sekä kuolleen paikka, asema ja tehtävä perheessä määrittävät surua ja siitä selviytymistä. Huolimatta edellä kuvatuista yhteyksistä, jokaisen ihmisen suru on oikeutettua ja arvokasta surua.

Vaikka suru on ihmiselämään kuuluvaa, ja periaatteessa rakkautta läheistä ihmistä kohtaan, se saattaa olla sureville myös traumaattista, raskasta ja elämää uuvuttavaa, jossa surevat tarvitsevat tukea. On todettu, että 2/3 surevista ihmisistä selviytyy ilman häiriökäyttäytymistä oman sosiaalisen tukiverkoston tai muun avun jälkeen (Saari & Hynninen 2010), mutta siitä huolimatta perusteita surevien tukemiseen on useita, mikäli tarkastellaan surun aiheuttamia seurauksia. Suru aiheuttaa muun muassa kielteisiä vaikutuksia surevien terveydentilaan; riski kuolleisuuteen kasvaa erilaisten sairauksien tai itsemurhariskin myötä, sairaalapalvelujen ja psykiatrisen hoidon tarve lisääntyy (Stroebe ym. 2007).

Tieteessä on jo pitkään etsitty keinoja, miten ehkäistä kielteisiä surun seurauksia ja edistää surevien selviytymistä, kuten työkykyisyyttä, terveyttä ja hyvinvointia. Tiedetään, että erityisesti sosiaalisen tuen saaminen ja antaminen on merkittävää surevien selviytymisen kannalta (Hogan ym. 2002). Se edistää menetyksestä puhumista ja tunteiden ilmaisemista vaikuttaen sitä kautta surevien terveyteen ja hyvinvointiin. Vakka tutkimusnäyttö vaikuttavista tuki-interventioista on vähäistä, surevien kokemukset saadusta tuesta ovat erittäin positiivisia (mm. Kaunonen 2000; Hogan ym. 2002; Aho 2010). Surevien tärkein tuki tulee yleensä läheisiltä ihmisiltä, kuten puolisolta, perheen muilta lapsilta tai vanhemmilta. Kuitenkin läheisten kyky tukea toinen toisiaan myös heikkenee silloin kuin perheenjäsenet kokevat ja elävät samaa kriisitilannetta. Tästä syystä muun sosiaalisen tukiverkoston (ystävät, työtoverit), erilaisten ammattiauttajien ja vertaistukijoiden tuella on myös suuri merkitys surussa selviytymisessä.

Teemanumeron artikkelit

Tämän Thanatos lehden teemana on *Suru – selviytyminen ja surevien tukeminen*, jota tarkastellaan hyvin erilaisista näkökulmista viidessä tieteellisessä artikkelissa. Artikkeleissa keskustellaan tilanteista, jolloin kuolemaan ja suremiseen liittyy ympäröivän yhteiskunnan tuomia lisäesteitä. Lauren Faro kuvaa kirjoituksessaan lapsen kuolemaan liittyvää surua ja erityisesti tilannetta, jolloin ympäröivä yhteiskunta ei ole antanut surevalle lupaa surra menetystään, esimerkiksi kohtukuoleman jälkeen. Hän myös kuvaa, miten surussa selviytymisessä on auttanut paikka, jossa voi luvallisesti surra, eli muistomerkki kuolleille lapsille.

Lapsen kuoleman jälkeistä surua kuvataan myös Suvi Laihon ja kollegoiden tutkimuksessa, jossa tarkastellaan vanhempien kokemia yliluonnollisia ilmiöitä ja niiden seurauksia lapsen kuoleman jälkeen. Tutkimuksen mukaan vanhemmat kokevat lapsen kuoleman jälkeen monenlaisia itseen kohdistuvia ja itsensä ulkopuolella ilmeneviä yliluonnollisia ilmiöitä, joiden kokeminen toisaalta helpotti mutta toisaalta voimisti vanhempien surua.

Panagiotis Pentarin artikkelissa *Memorial video tribute and the enfranchised grief of a gay widower* tarkastellaan homoseksuaalisessa parisuhteessa leskeytyneen mahdollisuutta voida tunnustaa surunsa ja saada siinä tukea verkko-yhteisöissä. Kirjoituksessa kuvataan erityisesti homoseksuaali lesken kokemusta yhteenkuuluvuuden tunteesta muistovideoiden avulla.

Saara Inna ja kollegat tarkastelevat aikaisemmin vähän tutkittua aihetta eli surua sisaruksen itsemurhan jälkeen. Aikaisemman tutkimustiedon mukaan sisarusten surureaktioiden, esimerkiksi häpeän, syyllisyyden ja hylkäämisten tunteiden, on nähty olevan voimakkaampia itsemurhan kuin muiden kuolemansyiden jälkeen. Tutkimuksen tiedonantajat, itse sisaruksensa itsemurhan kokeneet, kuvaavat suruaan kokonaisvaltaisena kokemisena ja sielun sirpaloitumisena. Surussa selviytymistä edistävänä tekijänä kuvattiin ulkopuolisen avun saamista, oman surutyötavan löytymistä, kokemuksen käsittelemistä ja elämän uudelleen kokoamista ja siinä selviytymistä. Sisaruksen surussa selviytymistä estäväksi tekijäksi muodostui sivulliseksi surijaksi joutuminen, sielunelämän rikkoutuminen, murhetaakan kantaminen ja realiteettien torjuminen.

Ilona Pajari kuvaa hautaustoimistoja surevien tukena artikkelissa, jossa näkökulmana on muuttuva surukäsitys ja hautausalan kasvava rooli kuolemanrituaaleissa 1900-luvun loppupuolen Suomessa. Hän tarkastelee suomalaisten

hautausoimistojen muuttuvaa roolia hautajaisjärjestelyissä ja surevien omaisten elämässä 1950-luvulta 1990-luvulle. Erityisesti Tiimalasi-julkaisusta välittyvät hautausalan omat käsitykset toiminnastaan, sen luonteesta ja päämääristä ovat tarkastelun kohteena. Pajari kuvaa, että hautausalan käsitysten muutoksen syitä on monta: yleisesti ottaen modernisaatio, tarkemmin sairaalakuoleman yleistymisen aiheuttama kuolemanprosessin muuttuminen, elämäntavan muuttuminen kulutuskeskeisemmäksi, sekä yhteiskunnan maallistuminen, surua koskevien käsitysten muuttuminen ulkoisesta surun osoittamisesta sisäisen tilan kokemukseksi.

Kuoleman tutkimuksen seuran aihealuetta lähellä olevan suomalaisen tieteellisten tutkimustiedon lisääntymisestä on ilahduttavana merkinä kaksi tuoretta väitöstä, joista julkaisemme lektion (Anna Haverinen) ja väitöstiedotteen (Johanna Nurmi). Haverinen väitteli Turun yliopistossa ja Nurmi Jyväskylän yliopistossa. Thanatos lehti lukijoineen haluaa onnitella molempia tuoreita tohtoreita.

Kiitämme lehden toimituskuntaa, artikkelien arvioitsijoita ja kirjoittajia sekä lehden toimituksessa muulla tavoin auttaneita tahoja. Antoisia lukuhetkiä kuolemantutkimuksen parissa!

Kirjoittajat:

Anna Liisa Aho on Terveystieteiden tohtori ja dosentti, joka työskentelee Tampereen yliopiston Terveystieteiden yksikössä ja hän on pitkään tutkinut eri perheenjäsenten surua, selviytymistä ja surevien moniammatillista tukemista eri näkökulmista. Anna Liisa myös kouluttaa ja luennoi aihealueesta eri ammattihenkilöstölle ja vertaistukiyhdistyksille sekä on Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura ry:n sihteeri. Yhteydenotot: anna.l.aho@uta.fi

Marja Kaunonen on Terveystieteiden tohtori ja hoitotieteen dosentti. Hän työskentelee professorina Tampereen yliopiston Terveystieteiden yksikössä. Hänen hoitotieteen väitöskirjansa käsitteli surevien perheiden tukemista ja jatkotutkimus on kohdistunut eri perheenjäsenten suruun, selviytymisen ja tukemiseen läheisen kuoleman jälkeen sekä myös lapsettomuudessa tai perheenjäsenen sairastuessa. Yhteydenotot: marja.kaunonen@uta.fi

Lähteet:

- Aho, Anna Liisa. 2010. *Isän suru lapsen kuoleman jälkeen*. Tuki-Interventio ja sen arviointi. Tampere: Tampereen yliopisto. Acta Electronica Universitatis Tampereensis 1551. Tampereen yliopistopaino OY. Tampere.
- Dyregrov, Kari & Dyregrov, Atle. 2008. *Effective Grief and Bereavement Support. The Role of Family, Friends, Colleagues, Schools and Support Professionals*. Jessica Kingsley Publishers. London. U.K.
- Hogan, Brenda, Linden, Wolfgang & Najarian, Bahman. 2002. Social support interventions. Do they work? *Clinical Psychology Review* 22, 381–440.
- Kaunonen, Marja. 2000. *Support for a Family grief*. Akateeminen väitöskirja. Acta Universitatis Tampereensis 731. Vammalan Kirjapaino Oy. Vammala.
- Lazarus, Richard & Folkman, Susan. 1984. *Stress, Appraisal, and Coping*. Springer Publishing Company. New York.
- Lehti, Martti & Kivivuori, Janne. 2013. Henkirikokset. Teoksessa: *Rikollisuustilanne 2012: Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 264, Helsinki.

- Neimeyer, Robert & Hogan, Nancy. 2001. Quantitative or Qualitative? Measurement Issues in the Study of Grief. Teoksessa: Margaret, Stroebe, Robert, Hansson, Wolfgang, Stroebe & Henk, Schut (toim). *Handbook of Bereavement Research: Consequences, coping and care*. Washington, DC: American Psychological Association, 89–118.
- THL.Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos. 2012. *Selvitys perhe- ja lapsensurmien taustoista vuosilta 2003-2012*. Sisäasiainministeriö. Sisäinen turvallisuus. Sisäasiainministeriön julkaisuja 35/2012.
- Rosenblatt, Paul. 2008. Recovery following bereavement: metaphor, phenomenology, and culture. *Death Studies* 32, 6–16.
- Saari, Salli & Hynninen, Tuula. 2010. Kuvaus Suomessa tehtävästä psykologisesta auttamisesta akuuteissa kriiseissä ja traumaattisissa tilanteissa. *Psykologia*, 1, 43–50.
- Savolainen, Sirkku, Kaunonen, Marja & Aho, Anna Liisa. 2013. Vanhempien selviytymisessä auttavat tekijät lapsen kuoleman jälkeen. *Hoitotiede* 25 (3), 222-235.
- Stroebe, Margaret & Schut, Henk. 1999. The Dual Process Model of coping with bereavement: rationale and description. *Death Studies* 23 (3), 197–224.

puheenjohtajan tervehdys

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol.3 2/2014

© Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.

https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2014/12/pajari_puheenjohtajalta.pdf

Puheenjohtajalta

Ilona Pajari

Jyväskylän yliopisto

Tieteellisen seuran toiminnan kehitys voi noudattaa monia vaihteita. Alkuinnostuksesta mennään helposti lamaannukseen, ensimmäiset jäsenet väsyvät ja siirtyvät toteuttamaan itseään muualla eikä uusia saada innostettua jatkamaan. *Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura ry:*lle ei ole käynyt lainkaan näin, vaan toiminta kehittyy ja saa uusia muotoja. Hallituksessa on ollut sopivasti vaihtuvuutta ja pysyvyyttä, ja uudet jäsenet ovat tulleet hyvin mukaan seuran kuvioihin. Tekemistähän pienessä ja aktiivisessa seurassa riittää. Seuran tarkoituksena on edistää eri alojen tutkijoiden ja ammattilaisten yhteistyötä, missä olemmekin ainakin jossain määrin onnistuneet. Uusia, eri taustoista tulevia ihmisiä kaivataan silti aina mukaan.

Suurin saavutuksemme, tämä *Thanatos*-lehti, voi hyvin ja kehittyä edelleen. Saimme lehden verkkosivujen kehittämiseen keväällä apurahaa opetusministeriöltä ja Suomen tiedetoimittajain liitolta. Näiden apurahojen turvin uudistamme sivuston, yhdistämme sen seuran sivuihin ja parannamme myös eri kieliversioita. Teemme lehdestä entistä luettavamman, jotta se tavoittaisi yhä uusia lukijoita. Nähtävää on tarjolla ensi vuoden puolella.

SKTS järjesti internetin mukaan Turussa 9.10. Kuoleman tieteellinen tutkiminen -seminaarin, mutta todellisuudessa Kirsi Kanerva, Rosa Rantanen ja Anu Salmela hoitivat homman yhteistyössä kulttuurihistorian oppiaineen kanssa. Suuret kiitokset heille! Raportti seminaarista tässä Thanatoksen numerossa. Tilaisuus oli erittäin mielenkiintoinen ja herätti paljon keskustelua niin esiintyjien kuin yleisönkin taholla. Osallistuimme myös sankoin joukoin samoin Turussa 22.-24.10. järjestettyyn *Images of Afterlife* konferenssiin, joka kuuluu Suomen Akatemian rahoittaman *Mind and the Other* projektin tapahtumiin.

Tulevista tapahtumista lähin on Tieteen päivät Helsingissä tammikuun alussa. Seura järjestää päivien sattuma-temaan liittyvän paneelikeskustelun aiheesta ”Kuolema: kohtalo ja sattuma” keskiviikkona 7.1. yliopiston päärakennuksen salissa 13. Laitamme myös pystyyn ”pop up -pisteen” Tieteiden yössä torstaina 8.1. jossa yleisö voi kysyä kuolemaan liittyvistä asioista seuran edustajilta.

Kevään 2015 Surukonferenssissa olemme mukana entistä tiiviimmin, niin tieteellisissä sessioissa kuin muissakin järjestelyissä. Suunnitteilla on myös tutkimukseen keskittyvä seminaari ensi syksyille, josta lisätietoa myöhemmin.

Lisäksi virittelemme julkaisuja eri aiheista ja kenties kuolemantutkimuksen opetuskin saa jossain vaiheessa uutta virettä. Tekemistä on ja onneksi on taitavia ja innokkaita tekijöitä.

artikkelit

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol.3 2/2014

© Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.

https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2014/12/faro_monuments1.pdf

Monuments for stillborn children: Coming to terms with the sorrow, regrets and anger

Laurie M. C. Faro

Tilburg University

Abstract

In the Netherlands, until the years mid eighty of the previous century, health care professionals like doctors, midwives and nurses determined routines around birth. As a consequence and according to the protocols at the time, stillborn children were immediately taken away after birth. Parents most often did not get a chance, nor were they allowed seeing their child. Roman Catholic rules dictated that stillborn children who had not been baptized would be buried anonymously in hideaway and in the unconsecrated grounds of the graveyard. Doctors and nurses were taught during their training that it was best not induce emotions by acquainting the parents with their stillborn child because it would be more difficult for them to handle their loss once they had become attached, seen and held, their child. Parents were not openly allowed to grieve and they were almost forced to deny and ignore their stillborn child as if it had not existed at all.

The focus of this (qualitative) research in the field of ritual studies was on parents who have kept for a long time commemoration of their stillborn child within a private context. With the emergence as of 2001 of monuments to stillborn children (in the Netherlands at the moment more than 160), these parents have the opportunity to enact commemoration rituals in honour of their stillborn child and to share their individual memories with a wider audience. The purpose of the research was to study how collective and individual commemoration rituals enacted by parents at the site of a monument create meaning in coming to terms with the, often long time ago, loss of a stillborn child.

According to ritual specialist Ronald Grimes rituals both do and mean something: they 'work' by making meaning. The results of this qualitative research show that parents of stillborn children benefit from a public place of commemoration and they finally seem to come to terms with the loss of their stillborn children and with the disrespectful way in which others handled their child at the time of their stillbirth.

Introduction

Probably one of the most difficult situation parents have to face occurs when their new born child is found with serious life threatening medical problems. A very emotional situation will arise when there is no hope the child will live. The mother may physically not be able to fully comprehend the near death of her child, born only minutes ago. The moment of welcoming to this world and saying farewell almost coincides. The way of acting of health care

professionals, like doctors, midwives or nurses, at this confusing and emotional moment is of the utmost importance to the parents. In a documentary on premature children and the difficult situation around their birth, this is very well shown; a doctor tells the father that they are unable to save his child, just born at twenty-six weeks of pregnancy. The child will soon die. The doctor, very compassionately, tells the father, who seems to be in shock: “Touch your child, give him a kiss with all you have in you, everything you have in your mind, give it to your child”.¹ The father only slowly comprehends the impact of the message and finally kisses his child farewell. While crying he leaves the room to share the terrible news with the mother.

This documentary was made in 2008 and offers an impressive insight into the intimate caring of children in danger of death around their birth. A caring which seems to be completely different from the situation until about thirty years ago. Until the years eighty of the previous century, the death of children around their birth was completely different ‘handled’ by health care professionals as follows from the testimony of a mother of a stillborn child. She was not allowed to see or to touch her child: “They did not tell me why I was not allowed to see her. It was my child, our child, there was no explanation nor any comfort” (Faro, 2015).

Next to the absent intimate contact between child and parents, children who died shortly before, during or shortly after birth were not given a funeral with the traditional funeral services. The hospital, or others, took care of the burial and nobody ever spoke again about what had happened, as another mother explains:

And that was it! I was only twenty-two years old at the time and let it all happen because I thought that was the way it ought to happen. You came home empty - handed and the child’s bedroom had already been cleared and everything was soon business as usual (Faro 2011, 7).

Most of the times, these stillborn children were commemorated within the family and in private places and did not belong to public commemoration. The dedication of a monument to stillborn children in 2001, in the Dutch village of Reutum, caused an avalanche of attention in the public media. The affair was thus taken from private commemoration, to commemoration in the public area.

The initiative to this first monument was taken by Jan Kerkhof Jonkman, a Roman Catholic deacon in the village of Reutum in the eastern part of the Netherlands. He remembers that when he was a child, his father had to go to the unconsecrated grounds of the graveyard to bury himself his stillborn sister. The Roman Catholic priest did not care for her because she had not been baptized. He still remembers the sorrow of his parents. At All Souls in the catholic Holy Year 2000, which carried the theme *mea culpa*, he decided to consecrate the place where stillborn children had been buried at the time. While he was doing so, a woman stepped forward and put a burning candle in the ground stating that this apparently must be the place where her stillborn child was buried long time ago. She was soon followed by others and Kerkhof Jonkman thought it was more appropriate to have a monument erected at this particular place; it would be impossible to reverse the past but it would be possible to do justice to the grief. A monument would act as a symbol in this respect.² The monument has generally been indicated to be the “first monument to stillborn children” in

¹ Documentary on the Neonatology Unit of the Academic Hospital in Groningen, the Netherlands *Als we het zouden weten* (2008), Petra Lataster – Czisch and Peter Lataster, <http://www.hollanddoc.nl/kijk-luister/documentaire/a/als-we-het-zouden-weten0.html>, accessed August 1, 2013.

² ‘Deze kinderen zijn naamloos, dat mag niet’, interview with Jan Kerkhof Jonkman, www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/archief/article/detail/2529428/2000/06/30/Deze-kinderen-zijn-naamloos-dat-mag-niet-.dhtml , accessed August 14, 2013.

the Netherlands although there seem to be ‘older’ monuments (Kok 2005, 66).³ The monument in Reutum meant the start of a public debate about the practices around stillborn children at the time. Since that time, in many other cities and villages people took the initiative to erect monuments. It is difficult to determine the number exactly because there is no central organization or system keeping track of the number. However, the Dutch anthropologist Janneke Peelen states that in total the number of monuments in the Netherlands must be around 160 (Peelen 2009, 51).

Methods

Theoretical notes on ritual, memory and place

This contribution is based on the results of the PhD project of the author (Faro 2015). This exploratory and qualitative PhD project has primarily been embedded in the field of ritual studies. Within this field, ritual commemoration practices, closely connected to a monument, belong to “an emerging ritual repertoire” (Post, Molendijk & Kroesen 2011, 8, 36-37, 45-46). A ritual is a “more or less repeatable sequence of action units which, take on a symbolic dimension through formalization, stylization and their situation in place and time” (Post et al. 2011, 18). One of the pioneers in ritual studies, Ronald Grimes holds the opinion that “the meaning of ‘ritual’ depends on the context” (Grimes 2014, 185). Scholars usually distinguish between meaning and function, and they currently debate whether rituals mean anything as well as whether they ‘do’ anything, that is whether they have a function. According to Grimes rituals both do and mean something: they ‘work’ by making meaning (Grimes 2014, 325-328). People who participate in the context of commemoration of a person or an event may feel that this is a meaningful process to them personally. Besides this personal aspect, rituals may “bear, carry, or conjure meaning” to a wider audience (Grimes 2014, 318).

In *Multidirectional Memory* the American scholar in memory studies Michael Rothberg explores the ‘minimalist’ definition of memory as proposed by Richard Terdiman in *Present Past: Modernity and the Memory Crisis*: “memory is the past made present” (Rothberg 2009, 3-4). Rothberg comments that the notion of a ‘making present’ has two implications. A first one is that memory is not something of the past but a contemporary phenomenon: while concerned with the past memory happens in the present. In this project there is a connection between persons or events of the past and remembering them in the present by means of a monument. A second observation is that memory is ‘a form of work’, people who remember act through interventions and ritual practices at particular places, for instance by means of erecting a monument and commemoration rituals at the site of a monument.

As acknowledged by the Dutch ritual specialist Paul Post, and in line with the American religious scholar Jonathan Smith, “place matters”, very often it is place which directs rituality and in our contemporary society, ritual place has become an important theme (Post 2010, 76-83, Smith 1987). In addition the American philosopher Edward Casey emphasizes the relationship between ‘memory’ and ‘place’: “a memory is often either of a place itself or of an event or person *in* a place [...]” (Casey 2000, 183). Casey holds the opinion that memory is naturally ‘place-oriented’ or at least ‘place-supported’. Memory itself is a place wherein the past can revive and survive (Casey 2000, 187).

Casey declares place to be “the first of all things” which seems to be in line with the mentioned relevance of place regarding ritual practices. The actual location, the place, of a monument constitutes the connection between a person

³ The Dutch author H. Kok indicates in *Thanatos*, his book on funeral rituals, that a monument to children who died without being baptized was raised at the Catholic cemetery in the Dutch town of Zwolle in 1991: *Thanatos* 2005, 66. This monument did not get much attention in the media at the time of erection, and it might very well be that other monuments have been erected without getting any media attention and which have thus remained beyond sight.

or an event in the past, and 'place' in the present. In addition, ritual practices reinforce this bond between memory and place.

Casey states that through the 'work' of commemoration the past does not just disappear in the present, but instead only traverses the present on its way to becoming future: '[...]. It is the creating of memorializations in the media of ritual, text, and psyche; it enables us to honour the past by carrying it intact into new and lasting forms of alliance and participation' (Casey 2000, 257).

In this respect the past, present and the future of the memory of a stillborn child are connected by means of a monument and ritual commemoration practices at these sites.

Purpose of the research

The focus of this research in the field of ritual studies was on parents who have kept for a long time commemoration of their stillborn child within a private context. With the emergence as of 2001 of monuments to stillborn children they now have the opportunity to enact commemoration rituals in honour of their stillborn child in public and to share their individual memories with a wider audience.

The purpose of the research was to study how collective and individual commemoration rituals enacted by parents at the site of a monument create meaning in coming to terms with the, often long time ago, loss of a stillborn child.

Data collection and analysis

Qualitative methods of data collection have been used in this research. In total twenty five interviews were conducted between 2009 and 2011 with parents, initiators to monuments, artists, health care professionals, undertakers and employees of graveyards, representatives of the church and local municipality.

Through analysis of the empirical data acquired by these interviews, the behaviour, goals, habits and context of parents of a stillborn child have been explored thereby focusing how they communicate, what information they impart, and use, what decisions they make, and which emotions are involved regarding commemoration practices.

Setup of this contribution

I will start this contribution with a discussion of relevant issues within the individual, social and ritual context of these parents, like mourning practices, ritual practices, and medical practices regarding stillborn children in the years 1950-1990 and I will consider how they relate to the erection of monuments and ritual commemoration practices much later, that is to say as of the year 2001. The religious issues within the Roman Catholic Church will be discussed with an accent on experiences of Roman Catholic parents in the (mainly catholic) province of Noord-Brabant.

Next the focus will shift to the exploration of the origin and meaning of one monument to stillborn children in particular, a monument in the city of Roermond. The contribution will be rounded off with a conclusion on the results.

Grief and mourning practices over stillborn children

Children who die around their birth are usually called ‘stillborn’ children.⁴ Accordingly in this contribution stillborn children are children who died before, during or shortly after birth. Up to the years mid eighty of the previous century, health care professionals like doctors, midwives and nurses determined routines around birth. As a consequence and according to the protocols at the time, stillborn children were immediately taken away after birth. Mothers most often did not get a chance, nor were they allowed seeing their child. Fathers sometimes were able to catch a glimpse before the child was taken away.

Gynaecologists in hospitals were taught during their training that it was best not induce emotions by acquainting the parents with their stillborn child because it would be more difficult for them to handle their loss once they had become attached, seen and held, their child. Other doctors like general practitioners, who attended deliveries at the residences of parents, adopted these routines. The American scholar Linda Layne in her account on pregnancy loss in America cites doctor Michael Berman who reports in *Parenthood loss: healing the pain after miscarriage, stillbirth and infant death* (Westport 2001, xvii) that he was instructed during his obstetrical training in the years seventy of the twentieth century:

[...] that if a child was stillborn or with a serious, ‘unsightly’ birth defect, the physician should attempt to protect the parents from the ‘shock’ of seeing their dead child by covering it with a blanket, quickly removing it from the delivery area, and sending the body to the morgue to be buried in an unmarked grave (Layne 2003, 223).

The words of a mother about her stillborn child: “and that was it”, as clarified in the introduction of this contribution, indicate that parents were not openly allowed to grieve and they were almost ‘forced’ to ‘deny’ and ‘ignore’ their stillborn child as if it had not existed at all. Health care professionals as well as family and friends thought it was best to silence the stillborn child.

At the end of the years sixty of the nineteenth century, attention was given for the first time to the process of grieving of stillborn children (Bourne 1968). In the Netherlands the first results on scientific research concerning the best way to take care of parents of stillborn children were published in the years eighty of the twentieth century (Lambers 1980; Hohenbruck, de Kleine, Kollee & Robbroeckx 1985; Keirse 1989). It was at that time that health care professionals started to be aware of the fact that the relationship and bonding between a parent and a child already started before birth. New approaches were developed to take care of the parents and their stillborn child and the parents were informed about these approaches by means of patient education materials.⁵ It was advised not to take away the child immediately after birth. Immediate confrontation and acquaintance with their child became part of the mourning process. It meant that parents were allowed to see their child, to hug it and to take care of it. Organizing a funeral with accompanying rituals became also part of the bereavement and mourning process. Coming to terms with the loss should be done by going through remembrances of the child. For that reason it was considered important to actually ‘create’ remembrances in the short time between the child’s birth and its funeral. Nowadays pictures and footprints are made, or a piece of hair is kept, all matters to realize at a later time that the child really existed. These are exactly those matters doctors, midwives and nurses opposed to until the mid eighties of the previous century because they thought the

⁴ In this contribution, I will follow the definition of stillbirth as currently used by the Nederlandse Vereniging voor Obstetrie en Gynaecologie (Society of Dutch obstetricians and gynaecologists) in their patient education brochure on the loss of a child during pregnancy or during birth. In this brochure stillbirth is defined as: ‘the birth of a child who died during pregnancy (so called intra uterine death of foetus) or around birth’; www.nvog.nl/voorlichting/NVOG+Voorlichtingsbrochures/default.aspx, Het verlies van een kind tijdens de zwangerschap of rond de bevalling, par. 2.1: Doodgeboorte, accessed August 14, 2013.

⁵ www.nvog.nl/voorlichting/NVOG+Voorlichtingsbrochures/default.aspx, accessed August 14, 2013.

emotional effects would be counterproductive to the emotional wellbeing of the parents. The loss of a child at birth was considered to be a medical setback or complication instead of a human tragedy (Lovell 1983).

Analysis of the interviews with Roman Catholic parents in the province of Noord – Brabant

Introduction

In particular a great number of monuments have been erected in the southern provinces of the Netherlands: Noord – Brabant and Limburg. From way back, these provinces hold a catholic identity (Bernts, de Jong & Yar 2006, 92-93). More than eighty five percent of the monuments, around 135, have been erected at Roman Catholic graveyards or near Roman Catholic Churches in these two provinces. For reasons to explain, the monuments have been erected honouring stillborn children who were buried anonymously at these cemeteries at hideaway places, like under a hedge or at the unconsecrated grounds (Peelen 2009, 173-186; Faro 2011; Peelen 2011). Without any doubt the influence of the Roman Catholic Church on parents of stillborn children has been important. For this reason I conducted interviews with parents (two widows, one single mother and one couple) who experienced the loss of their child and were not allowed having a catholic funeral for their child. My focus during these interviews was on the consequences of not knowing of the whereabouts of their child, and on the (emotional) impact of burial of the child in hideaway places.

But first I will start with a short introduction on the applicable Roman Catholic rules and regulations on stillborn children.

Baptism

The rules of law of the Roman Catholic Church, the Code of Canon Law, of 1917 determined that people who had not been baptized could not have a religious funeral.⁶ It may be deduced from this rule of canonical law that people, who had not been baptized, like stillborn children, were not entitled to a grave in the consecrated grounds of a catholic graveyard. Consequently, these little children had to be buried secretly and anonymously in the unconsecrated grounds of the graveyard. It was doubted by representatives of the Roman Catholic Church whether the souls of these children could go to heaven.

The traditional Roman Catholic doctrine regarding this matter was based on the theory of the so called '*limbo*' which refers to a sort of 'space in - between' where these children would go to. In 2007 the International Theological Commission, one of the Pontifical Commissions of the Roman Curia, explains the concept of '*limbo*' as follows:

a state which includes the souls of infants who die subject to original sin and without baptism, and who, therefore, neither merit the beatific vision, nor yet are subjected to any punishment, because they are not guilty of any personal sin.⁷

Children who have not been baptized are in a state in which they have no access to the blessings of heaven and the vision of god. Because of their very young age, it is impossible that they have committed any individual sin, it may be assumed that they will go without punishment and will not have to go to hell. However, they will have to remain in this 'space in - between'. The concept of '*limbo*' does not have a clear foundation in the bible, but has been used for ages by

⁶ Code of Canon Law 1917; CIC 1239 par. 1.

⁷ International Theological Commission: *The hope of salvation for infants who die without being baptized*, http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20070419_un-baptised-infants_en , accessed August 15, 2013.
www.thanatos-journal.com, ISSN 2242-6280

the Roman Catholic Church as a doctrine.⁸ In 2007, the Roman Catholic Church officially discarded of the concept of *limbo*. As a result it is now assumed that God will save these children, exactly because it has not been possible to do what was necessary to do for them, that is, to have them baptized.⁹

Around the mid fifties of the twentieth century, observance of the rules of baptism became less strict. Many priests began applying the principle of the so called ‘baptism of desire’ which meant that if they considered the parents of the stillborn child to be ‘good Catholics’, and they would for sure have had their child baptized had it stayed alive, the child could be considered to have received the baptism and thus it was allowed to have the child buried in consecrated ground.

Only in 1983, the Code of Canon Law was changed and an article was admitted about the burial of un-baptized children: a local priest may allow children who died without having been baptized a religious funeral if their parents had the intention to have them baptized.¹⁰

This means that ‘officially’, as of 1983, stillborn children were allowed to be buried in the consecrated ground. In the period between the mid years fifty of the twentieth century and 1983, a burial in consecrated ground depended on local priests and their opinion on the catholic practices and attitude of the parents with regard to any application of the ‘baptism of desire’.

Many parents must have been hurt by these ‘rules’. On top of the emotions caused by the death of their child, they were touched by the fact that their un-baptized child would not have access to the blessings of heaven and could not have a religious funeral with the accompanying rituals.

Results

One of the parents I interviewed, a Roman Catholic widow, eighty-three years old at the time of the interview, told me about the delivery of her first child in 1953:

It was a terrible delivery. They had to push on my stomach to get the child out. When he finally came out, he was dead. He had the umbilical cord around his neck, they told me. The doctor and a nun, who was a nurse, told me that they thought it was better if I did not see the child. At that time you did not dare to ask why. You looked up to doctors and nuns. Maybe we listened too much to them. My husband has regretted that very much, but that is how it was at that time. I was crying very much and they thought I could not handle it. My husband finally got a glimpse of the child. He told me that it was a boy and that he had beautiful hair and little nails.

⁸ International Theological Commission: *The hope of salvation for infants who die without being baptised*, http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20070419_un-baptised-infants_en , accessed August 15, 2013.

⁹ This report received the approval of the Holy Father, Benedict XVI, on January 19, 2007 and accordingly the text could be published.

The conclusion of this report was as follows:

The conclusion of this study is that there are theological and liturgical reasons to hope that infants who die without baptism may be saved and brought into eternal happiness, even if there is not an explicit teaching on this question found in Revelation [...] Rather, there are reasons to hope that God will save these infants precisely because it was not possible to do for them that what would have been most desirable— to baptize them in the faith of the Church and incorporate them visibly into the Body of Christ.

International Theological Commission: *The hope of salvation for infants who die without being baptised*, http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20070419_un-baptised-infants_en , accessed August 15, 2013.

¹⁰ Code of Canon Law 1983: CIC 1183 par. 2.

She has never known what happened to the little boy. A nun told her that the boy had received the baptism of desire and had been put in a coffin with a mother who had just died. They were buried at a catholic cemetery: “But I doubt that. Could that really be true? Does the family of that mother know that our boy was put in her coffin?”

She had to stay in the hospital for six days and she was put on a ward with all happy mothers with healthy children. Afterwards nobody wanted to talk about it anymore. She had other healthy children afterwards. When the children were young she had been too busy to give it much thought but nowadays she thinks of the little boy a lot. She regrets that they did not give him an official name. Every time she visits her husband’s grave she wonders where the little boy is and she would very much like to know that. She thought that she had come to terms, after fifty-six years, with the loss but she starts to cry when she tells me:

It returns every time, I get very sad and I have to cry even after such a long time. It comforts me a lot that this issue gets much attention now and that I am able to tell you the story. I visited the monument at Orthen¹¹, very nice, it offers support.

Her testimony is supported by other parents. A woman (eighty-seven years old at the time of the interview) told me about her first child which was stillborn in 1951:

Unfortunately it had already died and was in a state of decomposition. They would not allow me to see it but I insisted and they finally let me see it. At night my husband put the child in a shoe box and he took it to the verger. The verger buried the child under a hedge at the unconsecrated ground of the cemetery. That’s how things were at that time. Of course I was feeling sad, it happened to everybody but you never talked about it.

In the years after, they got two healthy children and then she got pregnant again. This child, a little girl was born in the hospital and died soon after birth:

The nuns took care of the burial. They told me they put her in a coffin with somebody else. We did not worry about anything, it was like that at the time, you had to go on. We were busy at home, there were other children and we had a successful business. The nuns made us pay for the burial.

In 1960 she lost one of the twin boys that were born prematurely. She has accepted the loss of their three children although she had been sad at the time: it was very normal at the time, every week, a child died somewhere.

They were present at the dedication of a monument for stillborn children in their village and considered this monument as a kind of ‘closing’ of the loss of their unbaptized children.

Another parent (a single woman, age sixty-nine at the time of the interview) told me that when she was nineteen years old, she was living in a home for orphan girls. In 1958, she met a boy and she got pregnant. They planned to marry and she would have the child in a catholic home for unmarried pregnant women. Due to complications, she had to go to hospital for the delivery of her child. Unfortunately the child died during a Caesarean section. Her future mother in law got to see the child, but did not allow her to see the girl:

She told me it would be better if I did not see her, she said that the child was mutilated by the section, although the nurses offered to let me see her. They told me they put her in a coffin with another dead body. I did not have the money to give her a funeral and my parents in law did not want to pay. Nobody told me anything and there was no one to speak to.

¹¹ Orthen is a local cemetery in the Dutch city of Den Bosch.

Afterwards she got two healthy sons. She finally broke up with her husband and she was never really capable to cope with the death of her first child. She regrets the fact that she did not insist to see her. Now she has no material memories of her:

I kept thinking that maybe she was not dead at all. Maybe they handed her over for adoption? I think this happened before in that home when parents did not want their child. A couple of years ago, my youngest son wrote a letter to the hospital and asked for the medical file of Peggy. Now I have the proof that she existed and that she died.

She has her own little ‘monument’ and her own rituals which bring her a lot of comfort. She put a little statue on the cabinet, next to a sculpture of Joseph, Maria and Jesus. She gets very emotional when she explains: “They watch Peggy and they will guard her”.

Another parent, a widow, sixty-nine years old, told me that in May 1961, when she was twenty-one years old, her first daughter, Marion, was stillborn:

After nine months pregnancy I told my husband that I did not feel the child anymore. I thought that was normal and the doctor also told me everything was okay. I had contractions from Tuesday till Thursday when finally Saturday the child came. But it had already died. They let me see her because it was with us for another hour. I was not allowed to touch her because that was contagious they said. We did not know what to do. The doctor told us to put it in a box. It stood till Monday at the neighbours’ when it was finally buried secretly, like a dog. At the place where they put all stillborn children. My husband did not go, he did not want to leave me alone.

She feels that, if after all those years, she has not coped with her loss. She has to cry often and also when she is telling her story: “I do not know exactly where Marion was buried. They indicated the place but I do not know exactly. I could not hold my little child and I mind that a lot. Also that it did not have a proper coffin but only a box”.

She is very disappointed in the Roman Catholic Church and its priests. She thinks that both she and her husband were good practicing parishioners but neither when Marion died, nor when her own husband died did she get any support from them. She feels very comforted by the monument at the graveyard of Erp. She thinks it is a beautiful place: “I go there regularly to put flowers, and then I think of her, and also on Marion’s birthday”.

Regrets, worries, anger

Parents mention the fact that they were not allowed to hold or even see their stillborn child. They have no material memories of their child and they blame the (catholic) doctors and nurses (mostly nuns) for not allowing them to attach themselves to their child. On the other hand: they also blame themselves for not having contradicted, and resigning to the situation. This anger and regret still upsets them all.

Parents mention that they find it extremely difficult not to know what has happened to their child. They keep worrying and wondering what has happened at the time of the stillbirth: has the child really been buried in a coffin with someone else? They find this hard to believe. The fact that they do not have a place to go to, to visit and to pay respect to their child, makes it difficult, even after such a long time, to come to terms with the loss.

Parents are hurt by the fact that nobody wanted to talk about their stillborn child. Nobody supported them in their grief and they felt that the child was disregarded, maybe not by their close relatives but by others, in particular by representatives from the Roman Catholic Church.

Parents are still very emotional and they do not seem to have coped with the loss of their stillborn child. It seems, now that they have become older and life has become ‘less’ busy, everything, so to say, ‘comes back’ and causes a lot of

emotions. They are still very emotional about the disrespect they have all felt at the time from the Roman Catholic Church.

A place to commemorate seems to bring comfort, either private or public. Public debate also offers support and monuments to stillborn children are considered as justice and honour being done their children. They do not make up for all the harm that has been done: they continue to blame the Roman Catholic Church very much for the shame done to children, in particular when they have been buried in unconsecrated ground.

Analysis of the interviews with parents related to the monument to stillborn children in the city of Roermond

Introduction

I will now focus on one monument in particular as an example how these monuments and accompanying commemoration rituals create meaning to parents of stillborn children. In my PhD research I studied different monuments (Faro 2015). The monument discussed in this contribution may serve as an example of the process of meaning making by means of commemoration rituals at the site of a monument.

On June 18, 2008, a monument was unveiled in the Dutch city of Roermond: Het monument voor het doodgeboren kind (Monument to the stillborn child) at the cemetery Tussen de Bergen. The monument is made up of three parts:

1. 'Stones of thought', symbolizing the children;
2. A 'boat' made of bronze, symbolizing the parents;
3. A 'gate', symbolizing the gate of the hereafter.

The artists, designed a monument in which parents and other people involved, may actively contribute with a commemoration ritual by putting a so called 'stone of thought' into the monument.¹² These stones are blown of glass and may have an individually designed inscription.

One of the artists, Coco-Susanne van Wijk, explains that the stones of thought will be put into the boat thereby symbolizing the parents who will carry their children through the gate of the hereafter, a journey they will make together. When the sun will be shining on the boat, through the holes of the boat, the stones will twinkle in the light as if the children are dancing in the sunlight, embraced by their parents. A commemorative inscription at the foot of the monument bears the following inscription: *Fonkelend in het licht. In een landschap van gedachten* (Twinkling in the light. In a landscape of thoughts). The monument symbolizes the long road of parents who have grieved so much about the loss of their children and in combination with its location symbolizes an imaginary 'landscape of thoughts'.

¹² The locally well-known artist Dick van Wijk (1943) and his daughter Coco-Susanne van Wijk (1981). Dick van Wijk also designed the Nationaal Indië-monument 1945 – 1962 in Roermond.

Photo 1. Monument to the stillborn child. (Photo: Laurentius Ziekenhuis, Roermond, 2008)

Initiative to the monument

The initiative to this monument was taken in 2006 by Mrs. Betsy Muler – Kouters. In the month of May of that year, she wrote a letter to director of the local Roermond hospital, the Laurentius Ziekenhuis.¹³ In this letter she explained that recently she had been talking a lot with her parents, Mrs. and Mr. Kouters, both eighty-six years old about their stillborn son who was born in 1964. He was the last of fourteen pregnancies of her mother. She had five miscarriages, one child died at six weeks and seven children were still alive. Now that her parents had become older, Mrs. Muler noticed that they were more and more wondering what had happened at the time to their last, stillborn boy. The only thing they could still remember is that he was immediately taken away and that they only caught a glimpse of him. Her father had run after the doctor and asked if he could be baptized. They have never known whether this has happened nor were they told what happened to the body. Even after all that time, it kept them busy a lot and they were still very emotional.

Mrs. Muler asked the director in her letter whether he was able to retrieve from the medical archives, information on the little boy and about what had happened to his remains. In his answer the director of the Laurentius Ziekenhuis explained that unfortunately all medical files of that period had been destroyed due to legal regulations which allowed them to do so. At that time, general procedure regarding stillborn children was that these children would be cremated, but due to the long period of time, much information on the exact procedures had been lost.

In her answer Mrs. Muler suggested that the hospital would initiate a “place of commemoration” honouring all those stillborn children who had been cremated by the hospital without any proper funeral ritual and without informing the

¹³ Personal communication Betsy Muler – Kouters, June 26, 2011, documentation in possession of researcher. Mrs. Muler consented in publishing these data and in publishing her name.

parents. Mrs. Muler proposed that the seventy fifth anniversary of the hospital that year would be the right moment to make good what the hospital had done to all those parents and also to make a new start for the upcoming seventy-five years. This proposal was adopted by the hospital management and on June 18 of 2008 the dedication ceremony of the monument took place.

At the dedication ceremony, six ‘stones of thought’ were put into the boat and the first one was put by Mrs. Betsy Muler – Kouters, on behalf of her parents and brothers and sisters.

Photo 2. Mrs. Betsy Muler – Kouters and Benjamin's stone of thought. (Photo: Laurentius Ziekenhuis, Roermond, 2008.)

Unfortunately her father had already died and her mother was unable to attend due to physical problems. However, Mrs. Muler informed me that her father had known about her initiative and the response of the hospital. He had liked that very much.¹⁴ Together with her brothers and sisters they thought of an inscription to put on the stone. They also had to think of a name because their parents never had the chance to give their stillborn son a name. They named him Benjamin because he had been their youngest brother. Because his death was considered as the ‘cause’ of the monument, they decided on the following text: ‘Your stillbirth has not been meaningless for everything has a reason’.¹⁵ One of the sisters of Mrs. Muler, Mrs. Door Jacobs – Kouters, explained:

The most wonderful thing of that day was when at the dedication ceremony a little girl sang ‘Heaven’, at that moment there was a little breeze and little blossom flowers fell down on all people present, it was just like a sign from heaven, sent by all those little children from that time as if they sent us a message that they were all well. That could not be a coincidence. Very, very nice!! It was very emotional. I often have to think about it and then I say: “Goodbye little brother, I have never seen you but this was well done by you”.

¹⁴ Interview with Mrs. Muler – Kouters, August 1, 2011.

¹⁵ ‘Benjamin Kouters 1 augustus 1964 ‘Jouw doodgeboorte was niet zinloos, want alles heeft een reden’.

After the ceremony that had given their mother a detailed report on the event. She was touched and it clearly seemed to do her well, according to Mrs. Muler – Kouters.

The other stones were placed by the Laurentius hospital, by representatives of the Community Council of Roermond, by pupils of a local elementary school and by two other parents of stillborn children.

Photo 3. (on the right) Stones of thought. (Photo: Laurentius Ziekenhuis, 2008.)

Finding the parents

In 2011, I made efforts to trace the names of the other parents who had laid a stone of thought. I asked the hospital if they could assist me in getting in touch with them and if they would agree to an interview. The hospital stated that they were, due to privacy regulations, not able to do so. Instead they helped me with a publication in a local newspaper and at a later moment I had an interview with a journalist from a regional newspaper who published an article in which I was able

to make a call for participants. I got a lot of reactions, very emotional letters of parents from all over the country, who all had lost one, or sometimes several children during birth and who had, for several reasons, not been able to see, hold, or bury their child.

Only Mrs. Muler-Kouters and her sister responded to my call. Unfortunately, none of the parent(s) who had put a stone into the monument responded. Indirectly I was able to trace one mother who had ordered a stone but, for reasons to explain, did not put it into the monument. She agreed to an interview which took place on March, 25 2011. She agreed to anonymous publication of the data, I will therefore continue in calling her ‘Mrs. V’.

Background of Mrs. V

At the time of the interview in 2011, Mrs. V was seventy-nine years old. Her husband died a couple of years ago. They were married in 1951. In 1952 her first child, a girl, was born. In 1954, she got pregnant again. At six months pregnancy, at the second day of Christmas, the child, a girl, was born in the Laurentius hospital in Roermond. Mrs. V heard her cry: “I heard her cry and it was very nice because most of the times you are not allowed to see the child but there was a very nice nun who said to me: you must have a look, and then they took it away, crying”. Next day they were told by a young nurse that the child had died. Nobody offered comfort or support. She was in a ward with other mothers who all had healthy children: “I was very jealous of them and I was mad at myself because my body had rejected my child”. They were not allowed to see the child again to say goodbye, nor were they told what happened to her.

They were not catholic so there was no discussion whether the child would have been baptized. After she got home again, nobody spoke about what happened. In 1957 a son was born and in 1960 she got another daughter.

Emotions

For years, Mrs. V has been wondering what happened to the child and why they were not allowed to say goodbye to her: “It is so cruel because you feel like a mother to her, it was very much wanted. I have seen it, a moment, it had a lot of hair and the forehead of my husband”. She had wanted very much to say goodbye to her:

When I heard her cry, it was a sign to me that she wanted to stay with me but they took her away. I was not able to hold her, neither when she had died, nor give her a little kiss. To say goodbye to someone who died: do it, do it because it will bother you forever if you don't. That feeling will stay with you forever. You had to let the child go, they took it away from you. Just like you did not want the child.

Her husband never wanted to talk about the child and she does not know why:

Maybe my husband has seen her [...] I have been looking for years to find out what happened to her and where she was...at the churchyard? Maybe he knew what happened to her, he did not want to talk about it although he knew I felt so sad. I wondered why he did not want me to talk about it. Where is that child? He thought you should not speak about these things [...] The only person I could speak to was my mother. My mother went through the same, she also had a stillborn child, but she lived far away and we did not have a telephone at the time.

They told her that if her stillborn child would not be spoken about, her grief would be less: “They said all the time: if you keep quiet about it, you will have less distress”. She also feels uncomfortable about the feelings she had at the time towards mothers with healthy, living children and also because nowadays everything has been so well organized when you have a stillborn child: “For years I have been at odds with myself because of my feelings at the time, I had remorse”.

The monument in Roermond

She learned about the monument by an article in a local newspaper and she attended the dedication ceremony. Her daughter accompanied her and she enjoyed the ceremony very much: “I walk around the cemetery once in a while and then I think it would have been nice if there was something to go to, now there is this monument to visit [...] They should have one at every cemetery”.

After the dedication ceremony she decided to have her own stone of thought. She devised the following text: “Dear child, forever in my thoughts, December 26 1954”. Instead of laying the stone in the monument, she took it home:

I picked it up at the hospital, which was already something of a ritual. It was very neatly packed and when I came home I carefully unpacked it and put it next to the pictures of my husband and a good friend and I told them: Boys, remember, this is a very small child, you will have to take care of it. And in my thoughts I can hear them nod that they agree.

Mrs. V thinks that the symbolism of, what she calls, the ‘boat of life’ and the gate of heaven is very nice and emotional but she does not want to have her own stone in the monument. She fears that it may get dirty or that other stones will be put on her own stone: “Maybe sand will come over it or they will put stones on top of it”.

The ritual of collecting the stone was as if she was collecting her own child from the hospital: “I was all alone, on purpose. It was something between that little child and me, now it is returning to me”.

Before she had the stone of thought, she thought of the child almost every day, especially on the day of her birth and death, the twenty sixth of December and now, with the stone:

I am finally there; I have always had a knot in my body but it has gone. Really. There are many days now that I do not think of it [...] I am now able to close up, just like with your husband, not like you forget them, but it has now settled. It was the same with the little stone, I am very happy with it. I showed it to many people and they all thought it was very nice. Some ask about it when they notice it. It did me well, so did this interview.

The monument in 2013

At the time of writing the text of my PhD thesis in 2013, I again made contact with the hospital about the present state of the monument. I was particularly interested to learn whether additional stones had been put into the monument. They told me they were not aware of any additional stones.

I contacted Mrs. Muler and asked her about her present feelings on the monument. She told me that she had visited the monument with her sister at the birthday of her brother Benjamin. At that moment she counted ten stones of thought in the monument. They were difficult to see because a glass plate (with two big locks) had been placed above the stones. Also, the stones were covered with leaves, dirt and sand. It seemed that they needed to be cleaned according to Mrs. Muler.¹⁶

The meaning of the monument in Roermond

The Laurentius hospital very actively participated in its erection. When parents ask the hospital about what happened to their stillborn children at the time, the hospital has to explain that apparently these children have been cremated and no records have been kept. The hospital emphasizes that they feel in a way responsible for what happened at the time. They want to continue this bond with the parents in the future. However, they do not seem to be aware what happens at the place of commemoration or what meaning parents of stillborn children attribute to the monument. For instance they are not aware of the reason why Mrs. V did not want to put her stone of thought into the monument. Mrs. V wanted to bring her child 'home' which she did by means of the stone and does not need a public place of commemoration. The ritual of bringing home the stone brings comfort; finally her grieving has stopped.

I was only able to speak to two persons with a stone of thought. To them the monument and commemoration rituals created a meaningful place to finally coming to terms with the loss of their stillborn children. These conclusions are confirmed by the results of the research I conducted on other monuments to stillborn children in the Netherlands, for instance the monument in the city of Sittard, and the monument in the city of Nijmegen (Faro 2013; Faro 2015).

¹⁶ Personal communication, August 7, 2013.

Photo 4. Het monument Een glimlach kwam voorbij, in the city of Sittard (Photo: Laurie M.C. Faro, 2011.)

Conclusions

The focus of this contribution was on parents who have for a long time kept commemoration of their stillborn child within a private context. With the emergence as of 2001 of monuments to stillborn children, many of them enact commemoration rituals at a monument.

The results of the exploration of the individual context of these parents show that most of them still very much regret that they were prohibited by medical and religious practice at the time to create an emotional bond with their stillborn child. They blame themselves for not having strongly objected to this denial of the parent – child relationship. Most of them still worry about what has happened to their stillborn child who, most of the time was anonymously cremated or buried at an unknown place. They had been denied any commemorative (religious) ritual ceremony.

They all feel that their stillborn child has been silenced and disregarded because at the time it was thought best never to speak about the child again, and instead focus on other children who could be born in good health in the years after. The social context was thus one of ignoring, in particular emotional, issues with regard to stillborn children.

Regrets, worries, silence and disregard of their stillborn child, all contribute to a release of emotions, even many years after the stillbirth of their child. In particular when any other children start to raise families, the memories of their own worries during pregnancy and birth seem to return. Moreover, emotions are unlocked when they experience the difference regarding the current approach to stillborn children: why were they not allowed to bond with their stillborn child and give it a proper farewell ritual?

Regarding the function and meaning of monuments to stillborn children, the following may be concluded. The results of the research show that a ritual place, like a monument, may 'work' in the process of coming to terms with the loss, even long-time ago of a stillborn child. This might explain why in my research, one of the parent's main worry was about the whereabouts of their children as they were searching for a place 'where the past could revive and survive', in terms of Casey (Casey 2000, 187). A monument may offer such a place instead, when no tomb stone is available, a place for ritual commemoration practices, which may accordingly help out in the process of handling the loss, even many years after the stillbirth of the child.

Biographical note:

Laurie M.C. Faro is a researcher in Tilburg University, School of Humanities. She has a background in Culture Studies and has recently finished a (PhD) research project focusing on the context and meaning of 'postponed' monuments as a separate category within Dutch monument culture. 'Postponed' monuments are monuments erected a long time after the event or disaster to be commemorated took place. This study is a qualitative exploration within the field of ritual studies. This contribution is based on the results of one of the case studies explored within the context of the PhD study. Contact: l.m.c.faro@uvt.nl.

References:

- Bernts, Ton, de Jong, Gert en Yar, Hasan. 2006. Een religieuze atlas van Nederland. In W. van der Donk, A. Jonkers and R. Plum (eds.) *Geloven in het publieke domein. Verkenningen van een dubbele transformatie*. Amsterdam: University Press.
- Bourne, Stanford. 1968. The psychological effects of stillbirths on women and their doctors. *The Journal of the Royal College of General Practitioners*, 16 (2), 103-112.
- Casey, Edward. 2000. *Remembering. A Phenomenological Study*. Bloomington: Indiana University Press.
- Casey, Edward. 2009. *Getting back into place. Towards a renewed understanding of the place – world*. Indianapolis: Indiana University Press.
- Faro, Laurie. 2011. Van een glimlach die voorbij kwam en het stille verdriet. Plaats en betekenis van monumenten voor levenloos geboren kinderen. *Jaarboek voor Liturgie-onderzoek*, (27), 7-29.
- Faro, Laurie. 2015. *Postponed monuments in the Netherlands. Manifestation, context, and meaning*. Groningen/Tilburg: Netherlands Studies in Ritual and Liturgy (*in press*).
- Grimes, Ronald. 2014. *The craft of ritual studies*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Hohenbruck, Brigit, de Kleine, Martin, Kollee, Louis, & Robbroeckx, Luk. 1985. Rouwverwerking en begeleiding bij het overlijden van pasgeboren kinderen. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* (129), 1582-1585.
- International Theological Commission: *The hope of salvation for infants who die without being baptised*, http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20070419_un-baptised-infants_en, accessed August 15, 2013.
- Keirse, Emmanuel. 1989. *Eerste opvang bij perinatale sterfte. Gedragingen en attitudes van ouders en hulpverleners*. Leuven: Acco.
- Kok, Henk. 2005. *Thanatos. De geschiedenis van de laatste eer*. Heeswijk: Uitgeverij Abdij van Berne.

- Lambers, Klaus Jürgen. 1980. Rouw bij perinatale sterfte. *Tijdschrift Verloskunde* (12) 351-357.
- Lovell, Alice. 1983. Some questions of identity: miscarriage, stillbirth and perinatal loss. *Social Science & Medicine* 17/11, 755-761.
- Layne, Linda. 2003. *Motherhood lost. A feminist account of pregnancy loss in America*. New York: Routledge Publishing.
- Peelen, Janneke. 2009. Reversing the past: monuments for stillborn children. *Mortality* (14), 173-186.
- Peelen, Janneke. 2011. *Between birth and death. Rituals of pregnancy loss in the Netherlands*. PhD Thesis, University of Nijmegen, the Netherlands.
- Post, Paul, Molendijk, Arie & Kroesen, Justin (Eds.). 2011. *Sacred Places in Modern Western Culture*. Leuven: Uitgeverij Peeters.
- Post, Paul. 2010. *Voorbij het kerkgebouw. De speelruimte van een ander sacraal domein*. Heeswijk: Uitgeverij Abdij van Berne.
- Rothberg, Michael. 2009. *Multidirectional memory. Remembering the Holocaust in the age of decolonization*. Stanford: Stanford University Press.
- Smith, Jonathan. 1987. *To take place. Toward theory in ritual*. Chicago/London: University of Chicago Press.

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol.3 2/2014

© Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.

https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2014/12/pentaris_bridegroom1.pdf

Memorial video tribute and the enfranchised grief of a gay widower

Panagiotis Pentaris

Goldsmiths, University of London

Abstract

Doka (2008) introduced the term 'disenfranchised grief' to refer to the form of grief that lacks social recognition. This paper argues that disenfranchised grief can find recognition and support via online communities, and it introduces this as enfranchised grief. Media and communication technologies have been widely used to communicate death and dying, while a vast number of the population, globally, has access to the information. Numerous deaths of celebrities have been covered by the news and Internet sources with a global effect, as those have also initiated mass feelings of grief and remembrance (i.e. Princess Diana). Video platforms online have been widely used to upload and share memorial video tributes of loved ones. Yet it is important to remember that the video sharing online has multiple roles to play, besides the commemoration of the deceased. This article will focus on YouTube memorial video tributes, but not in large. It explores gay widowers and the sense of belonging that the bereaved gain from memorial videos. Gay widowers may adapt to the same social role as their counterparts, straight widowers, but with higher challenges. Using the case study of Bridegroom YouTube video, this article will expand on how YouTube memorial video tributes may serve as the mean for a sense of belonging and acceptance of the role of the griever. With this exemplar, the form of enfranchised grief in the online communities is suggested. This article draws from a content analysis of a ten-minute long YouTube video and concludes to the communal character of YouTube commemoration.

Introduction

Death in contemporary society is largely influenced by mediated cultures¹⁷ (Sumiala 2013; Walter 2008). Whether personal or not, death is accessed immensely by a global audience. Media and communication technologies have widely

¹⁷ Mass media is communication that includes newspapers, television, radio, internet, magazines, etc. This is an important force in modern cultures. In sociology it is largely introduced as mediated culture. In mediated cultures, media not only reflects but creates culture as well (Sumiala 2013; Van Dijck 2007).

been used to communicate death and dying¹⁸ (Sumiala 2013; Pentaris & Yerosimou 2014; Sumiala & Tikka 2011), while a vast number of the population worldwide has access to the information. With his ‘The Pornography of Death,’ the anthropologist Geoffrey Gorer (1955) broke into the public conversation and underlined society’s denial for engaging in a conversation about death. The death of a loved one has remained behind closed doors, and bereavement is yet considered a private matter alone, however publicly communicated. The technological revolution in the twentieth century led to the elimination of geographical barriers in communication. Information has now become a lot more accessible, by a lot more people, and from a lot more different locations. Digitalized age and the technological revolution have offered new grounds for death talk when others are not available. Death is now a subject communicated largely in books, films, television, radio, internet, newspapers, etc.

It is now possible, if one wants, to see death - its causes and outcomes - everyday. Television in particular has meant since the 1950s onwards death has been catapulted into people's living rooms and become one of the primary ways through which people encounter mortality of the human condition (Woodthorpe 2010, 284).

The content of death talk in the media is not always accident-focused; there is more information available besides outcomes of conflict and accidents. The demise of celebrities has always drawn the attention of the media, such as Princess Diana in 1997, or Michael Jackson in 2009. Additionally, for a number of individuals the internet and the media has become part of their grieving process, as they go forth reconstructing a new reality without the deceased, and becoming emotionally available for future relationships (Kastenbaum 2007; Jakoby 2012). Further afield, there are numerous websites to provide all the necessary information on loss and grief, such as e-how.com that suggests ‘how to grieve.’

This article makes a case for online video platforms, and focuses on the role of memorial video tributes in the grieving process of a gay widower, Tom Bridegroom’s¹⁹ partner. Since its development, YouTube, and video sharing in general, has been introduced as the ‘new thing of the internet’ (Burgess & Green 2009, 46); the opportunity for anyone and everyone to broadcast themselves around the world, show off private videos publicly and watch public videos privately. YouTube has been used largely over the past eight years in order to communicate death and memorialize the loss of a loved one, as well as provide space for friends, family members, and non-friends to post comments and ‘like’ others’ comments. In the face of this technological outburst of communication a number of gay-rights and social issues, such as House Bill 444 regarding civil partnership and social recognition in the State of Hawaii – USA, have found grounds of being communicated to a global audience. This communication came with social recognition and acceptance; qualities that are not necessarily found in local communities.

The question that this study merely touches upon is ‘How do those characteristics contribute to the grieving process of gay widowers?’ As suggested by the gay psychotherapist Michael Shernoff (1997b), widowerhood is a new experience in someone’s life. The role of a widower is influenced by social and personal factors, which will affect the individual’s experience of grief. Gay widowers face greater challenges than their heterosexual counterparts (Wayment & Kemeny 2004; Hornjatkevyc & Alderson 2011), which enhances the importance of this study. This paper shows via the analysis of Bridegroom that video tributes on YouTube may as well serve as a ‘sense of belonging’ for gay widowers, which takes us from the theologian Kenneth Doka’s theory of ‘disenfranchised grief’ in the local society, to a form suggested here; ‘enfranchised grief’ in YouTube memorial video tributes.

The form of disenfranchised grief highlights both the cast of the needs of a gay widower, and the intensity of the impact of the loss of the spouses. Theologian Kenneth Doka (2002) suggests the typology of disenfranchised grief into

¹⁸ E.g. public mourning, public dying, and the depiction of dead bodies in the media

¹⁹ Thomas Lee Bridegroom accidentally fell off a rooftop and died on May 7th, 2011, in Los Angeles, USA.

the following categories. In all the types of disenfranchised grief he refers to lack of recognition of the relationship, lack of acknowledgement of the loss, the exclusion of the griever, the circumstances of one's death, and finally the personalised ways in which individuals grieve. All the above areas might cover many different and variant occasions. A gay widower may be experiencing this form of grief due to a mixture of these typologies. It is common that lack of recognition of the relationship with the deceased might be the reasoning behind lack of recognition of the loss. The griever is framed in an exclusive environment with limited social supports, where he becomes psychosocially unable to respond to the significant crisis he is experiencing (Shernoff 1997a).

The next sections of this paper will discuss the theory of 'disenfranchised grief' as introduced by Kenneth Doka, with a special focus on gay widowers. Later on, the key characteristics for understanding video sharing in YouTube will be discussed. Finally, results and conclusions are elaborated, based on the methodology chosen for this study.

Widowerhood and Disenfranchised Grief

Widowerhood is a unique experience in one's life; a significant event that introduces the widower to a 'new crisis.' It shifts views, develops needs for (re)construction, and displays a new social role that one has never had adequate modelling and direction to it (Howell 2013). The loss of a spouse puts the individual left behind into a mourning period, which will be ideally supported by formal and informal systems in the society one belongs to (Kastenbaum 2007). However, when the widower is facing lack of acceptance and recognition of his past relationship, how is his current social role as a widower understood and accepted? Michael Shernoff (1997b, 1) suggests that "...widowerhood needs to be viewed as both a social and intrapsychic phenomenon." For one to experience widowerhood, he will firstly have gained insight of how love, intimacy, and commitment feel like. When you lose someone you have committed yourself and your life to, the grieving and mourning should be allowed to happen without any limitations or social structures (Wayment & Kemeny 2004; Jakoby 2012).

Research shows that the experiences of gay widowers are differentiated by their heterosexual counterparts (Wayment & Kemeny 2004; Fenge & Fannin 2009; Hornjatkevyc & Alderson 2011). The psychotherapist Michael Shernoff (1997a; 1997b) suggests that lack of social support among gay widowers may lead to social isolation instead of supported bereavement. Nonetheless, when exploring the delimitations of the social role of a gay widower in the contemporary society (Shernoff 2013; 1998), disenfranchised grief becomes evident (Doka 2002). Disenfranchised grief is in general a term that describes grief that is not being acknowledged by the society, socially sanctioned or publicly mourned. Examples of this sort are suggested by the theologian Kenneth Doka (1984) and include stillbirths, miscarriages, loss of a lover/partner, loss of a teacher/coach, loss of a co-worker, incarceration, and gay grief.

Disenfranchised grief has four dimensions; sociological, intrapsychic, political, and interactional (ibid.). The socio-political dimensions suggest sympathy for victims of 'above reproach.' This is generally guided by class, race and ethnicity. The intrapsychic dimension refer to individual consciousness and personal reconstruction, while interactional dimensions also suggest 'empathic failures.' In addition to the few examples provided above, developmental losses might as well be disenfranchised. According to Kenneth Doka (ibid.), as we age in life and we move on from childhood to adulthood several transitions occur from one stage to another, and we experience a range of losses during those transitions.

Disenfranchised grief may enfranchise in different cultures however, or sub-cultures (ibid.). The latter may be accepting of the lost relationship and grief, but the larger society is not. All grieving experiences however – all grief – will become disenfranchised at some point. At any stage, disenfranchised grief has certain risks or complications. Those are intensified reactions, problem of ritual, concurrent crises, inability to participate in dying process, lack of social support

(Doka 1984; Shernoff 2013). While grief is intensified the social supports are lacking with disenfranchised grief. Inability to openly experience and express grief intensifies the feelings, assists with future crises, and deconstructs the meaning of ritualised representation of grief.

All these complications are referred to throughout the text, as Bridegroom is a case study that contradicts the complications of disenfranchised grief within the larger society, with remedies within the online world²⁰.

Understanding YouTube: internet video sharing

Established in 2005, YouTube became instantly, if not the most, one of the most successful internet sites, although not the only video sharing site. 'Online videos existed long before YouTube entered the scene. However, uploading videos, managing, sharing and watching them was very cumbersome due to a lack of an easy-to-use integrated platform' (Xu, Dale & Liu 2007, 1). Its features allowed for user-generated content to be uploaded and shared worldwide; something unique as opposed to its counterparts, such as GoogleVideo, ClipShack, etc. An additional disparity with the counterparts was the speed for video-sharing, not only in terms of technological speed but with reference to eliminating geographical barriers in communication as well. In 2006, YouTube was sold to Google and within one year the video platform became the fourth most visited internet site worldwide (ibid.). Nowadays this is the third most popular site globally (Van Dijck 2013).

As opposed to other video sharing platforms, YouTube provided the opportunity for user-generated content, the opportunity for the users to have a profile page and allow users to subscribe with other users' profile pages. Additionally, this became an interactive video exchange process, as users can comment on videos, like or dislike them, and report them as inappropriate to the administrator. It is the architecture of the YouTube platform though that shapes and leads the user's choice as well. That is due to linked videos, the rankings of the videos, popularity, and therefore the user becomes prone to watching the suggested videos based on his/her history (ibid.).

One of the greatest characteristics of YouTube regards the 'publicly private and privately public' as suggested by the anthropologist Patricia Lange (2008). A number of scholars suggest that media and communication technologies "may be eroding the boundaries between 'publicity' and 'privacy' in fundamental ways" (Weintraub & Kumar 1997, xi). YouTube supports this suggestion. It provides opportunities for publicizing personal experiences, while at the same time it personalizes public experiences as well. An example to demonstrate the latter could be a celebrity death. When Michael Jackson died in June 2009, a massive coverage by the media occurred. His death, funeral and the aftermath of his death were all subjects of YouTube video contents. His funeral was attended by over half a million people, and the service was streamed online in real time. That video was then uploaded on YouTube and the grief for a well-renowned person globally, yet non-known by everyone, became private for people in the UK, or in India. This might also reflect on Kate Woodthorpe's (2010) final point if reversed. Media and communication technologies, such as YouTube, provide the opportunity for people to 'sell' their personal experiences for financial gain, or further ahead towards social solidarity for a humanistic cause, such as Bridegroom. Shane Bitney, the gay widower in this study, shared his grief with the wider public, while he suggested solidarity and unification on the grounds of the rights of gay widowers. The YouTube video became the milestone of his campaign on gay rights in partnership before and after death.

The privilege of commenting and showing liking, or disliking for the video shared has shifted the mere communication of a message through a video, into an interactive video exchange experience, which for this matter refers to 'death talk' (Gorer 1955) and interactive process of grieving beyond the local society. This interactive exchange is coloured by

²⁰ Also see Boellstorff, Tom. 2010. *Coming of Age in Second Life: An Anthropologist Explores the Virtually Human*. New Jersey: Princeton University Press.

the two strands of the visibility of death in the contemporary media, as suggested by the sociologist Tony Walter (2008), which are fictional and factual death in popular culture, and public mourning. The second strand that informs the categories of 'memorial tributes' and 'celebrity deaths' can be explored from two different perspectives: referring to spontaneous shrines (ibid.), and videos that reflect permanent memorials. Sociologist Margaret Gibson (2007) suggests that such tributes/memorials of public mourning create a virtual community of mourning. Examples of such communities include sociologist Tony Walter (1999), who argued that cultural institutions in the society, including media and communication technologies, were taken by surprise by Princess Diana's death and how the wider public engaged with a mediated mourning culture. The internet therefore may be seen as a new vision for community, where same values such as belonging, individualism and collectivism, social solidarity and social support can all be found but in a different context, structure and nature. Memorial videos on the YouTube platform are communities of that nature. Viewers and users engage with a publicly shared private experience.

Memorial YouTube Video Tributes

It is suggested that video tributes are closely associated with the American culture of grief (Wahlberg 2009). They have become part of the funeral home services in the United States first, and then expanded worldwide. Video tributes in the US gained grounds for business via memorializing war heroes, and according to the Memory Lane Productions website (<http://www.memorylanep.com/>) this became a promising business very quickly. Embedded in the American culture, generating video tributes led to a category of non-professional contributors.

YouTube memorial video tributes go beyond commodity, and also reflect social aspects on the online world (Xu, Dale & Liu 2007). Memorials are tributes that are expressed through social and ritual aspects of the society. These memorials take the form of public sites, which perpetuate in the society. Wahlberg argues that virtual memorials on the other hand differ from traditional ones in dedication;

YouTube offers an alternative culture of commemoration where private loss finds articulation in video tributes made in memory of loved ones...On YouTube...the commemoration is virtual and the posted message not necessarily engraved forever...Web memorials often represent cultural expressions affected by personal trauma (Wahlberg 2009, 218).

Memorial video tributes on YouTube are a liberation of private practice and a representation of grief as a response to a loss into the global realm of the internet. As mentioned in the introduction, this is the process of experiences of death and dying becoming privately public (Lange 2008). Nonetheless, the private character still dominates the tribute. Tony Walter (2009), sociologist of death, highlights the influence of media coverage and virtual tributes on the dying and death of the British celebrity of TV shows Jade Goody²¹. He suggests that death that is communicated²¹ via the media may not reflect the real experiences. The media can only portray death in a non-realistic form for the audience. 'The media typically deal in death at a distance, not the deaths audiences in advanced industrial societies are themselves likely to face' (ibid, 2). Richard Johnson (1999), sociologist and technology scientist, suggests grieving for the death of a person you never met includes inauthentic reactions to the loss. Therefore, the experience of dying, such as YouTube videos of Jade Goody, death itself (e.g. 9/11 of the World Trade Centre, or the London Bombings in 2005), and the grieving process (either users-generated video tributes or memorial tributes from media sources and for celebrities that have died) are all absent in the public realm, nonetheless privately experienced.

²¹ Jade Goody was a TV show persona in the UK and internationally. She had entered the TV show Big Brother in England, and later on in India, until her doctor announced her diagnosis of cancer live on the TV show. Ever since, and until her death in 2009, Jade's story was covered largely by the media in the UK.

There is a trend to use memorial video tributes in order to bring the public attention to the private loss and share responses to loss. Communal attention is sought over individuals who have similar experiences and have a similar portrayal of death caused by, for example, cancer or AIDS. The issue with this trend is the victimization of the deceased in the video. 'The cause of death makes the subject of the video tribute a victim, and as a victim she or he is represented as a symbol of problems of a more general, communal concern' (Wahlberg 2009, 220). David Campbell (2004) argues that images never exist in isolation, and so is for videos; tribute videos do not exist in isolation, they are developed and governed in a context that is not private, but has a public affect. When personal grief becomes publicly available, there are risks for its generalization. The audience will connect with the cause of death or the comments of the living, but not necessarily with the deceased.

Most video tributes on YouTube are entitled 'In memory of X,' 'In loving memory of X,' 'Funeral video tribute' or 'One last goodbye for...'. The loss and grief are instantly suggested by the title. The commemoration of a deceased is expected by the audience. The background music that colours the developed content of the tribute video - images and video clips - also manifests within the audiences' approach to the content (Pentaris & Yerosimou 2014). A series of family pictures and short family videos are embedded in one video tribute. These commonly comprise the history of the deceased; his or her story starts from childhood or birth even, and goes forth until the last moments preceding death. This narrative depicts not only the story of an individual, but also the impact that the individual's story has had on the living. Also suggested by Wahlberg (2009) and Mosco (2004) virtual memorials have a dual meaning for the people who are generating them, a sense of place and a sense of community. Both these are depicted in the comments of the video analysed for this study.

Methodology

Both qualitative and quantitative methodological techniques were employed for the purposes of this study. The single method used was video content analysis. This method has two main goals; to draw inferences about the text surrounding the video, and to obtain documentary evidence about the message in the video, the sender and the receiver of the message (Hanjalic 2004; Boellstorff et al. 2012).

A single YouTube video – Bridegroom; entitled “It could happen to you” on YouTube – is used in the current analysis. That video has seen large public display (number of views 4,942,536, accessed 7th of September, 2014), while its message was transitioned into a documentary film, produced by Linda Bloodworth-Thomason, and later on, a humanistic cause towards advocacy for LGBT²² rights was initiated by Shane Bitney Crone and supported by Love is Louder (<http://www.loveislouder.com/>). All the above constituted to the reasons for selecting this video for analysis; public acknowledgement of its content and its societal effect for improving the acknowledgement of gay widowerhood. The commentary section of the video was coded into categories and subcategories based on disenfranchised grief, communal place, social supports, and social acceptance. These categories fed back to the analysis of the video, which then was segmented in different sections, according to the appeal of the content, as well as its character. The latter kept the categorisation in the comments area informed and vice versa. In detail, the ten-minute video was broken down to nine segments of one minute each and one of one minute and thirtysix seconds. Each segmented piece of the video was transcribed before analysed the content into the previously formed categories. The video has been analysed without its background music on, as it is suggested that background music results to the emotional reaction to the content of the video (Pentaris & Yerosimou 2014), however watched both in mute and sound.

²² Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender.

“One of the specific anxieties which has arisen in relation to use of the internet for social research is indicated by the prominent debate over the ethics of online research” (Hine 2005, 5). Video content analysis is a very unique and multidisciplinary method of research (Buchanan 2004), which however poses ethical issues. Information that is available online does not automatically become subject of research (Hine 2005). Online content analysis poses ethical questions in relation to how the content will be analysed and used (Buchanan 2004). Critical in this process is the avoidance of causing harm to the individuals, who have contributed to the video and its interactive content. To avoid potential harm to the indirect research participants of this study (Wimmer & Dominick 2013) further communication was established with YouTube users who commented on the video.

In relation to how the outcomes of this study may be used ethically, each person uploading a video on YouTube shall first create an account. During the latter process the user is obligated to agree to the terms of use of personal information online and how this information may be used by other users worldwide. The latter constitutes the equivalent of a consent form, and in these terms has the content used for this study been shared online. Therefore, the discourse produced by its usage may as well be used ethically (Hine 2005) for further discussions and research (Buchanan 2004).

The external validity and transferability of this study is limited due to single data use. Nonetheless, this is an internally valid study, which sought to understand the social role of gay widower, and its place in the online society and in relation to the offline community.

Results and Discussion

Bridegroom and Enfranchised Grief

Memorial videos on YouTube generate a communal space and create a place for shared feelings, emotions, experiences, condolences, as well as compassion between people from around the world. Adding to Wahlberg's suggestion of the sense of place and the sense of community via YouTube memorial tribute videos, one more is recommended in this article – the sense of belonging - which opposes the dimensions of disenfranchised grief; lack of acknowledgement of the grief and the 'right to grief,' as well as the social isolation of the griever.

Drawing from examples of gay widowers, the recognition of the expression of emotions to a loss is limited as it is commonly related to the levels of recognition of the lost relationship when the deceased was still alive. YouTube video tributes enhance the sense of belonging, especially for all individuals who find it hard to engage with their feelings of loss and the grieving process. As I suggest in my conclusions, online communities offer good grounds for gay grief to be enfranchised. Enfranchised grief is an aftermath of media and communication technologies in association to the possibilities for socially accepted and openly acknowledged grief. In other words, enfranchised grief refers to openly recognized by online communities grief, however not the exact opposite from disenfranchised grief, as the former intersects with distorted social identities as well. Online users have the freedom to choose how they will present themselves and that might not match reality at all times.

The thesis of enfranchised grief is perfectly illustrated with *Bridegroom*; the YouTube video and the later documentary in 2013²³. However, it is important to look at the social role of a gay widower, the expectations that are set, as well as the importance of the social supports that the griever can find in the society, in order to frame this third sense.

Bridegroom

²³ The documentary entitled 'Bridegroom' was released in 2013 by Linda Bloodworth-Thomson. The documentary is not subject of analysis in this paper, but merely reference to enhance the thesis. More information on this can be found at <http://bridegroommovie.com/>

The case study of *Bridegroom*, titled 'IT COULD HAPPEN TO YOU', is used in order to underline the meaning of the sense of belonging and to highlight its importance to the bereaved. The video depicts a story of two young same-sex partners, told by the one left behind, Shane Bitney Crone (YouTube 2012). Shane begins the video with the song 'Beautiful Boy' by Coleen McMahon in the background by asking an existential question from his viewers 'what if tragedy struck the one you loved?' He introduces himself, then his partner Tom, their life together for six years, Tom's accidental fall from a rooftop and death, and finally the aftermath of his death that concluded in Tom's relatives not allowing Shane to attend his funeral, or being part of the memories created for Tom after his death. According to Shane, a big part of his exclusion from the ceremonies of his partner has been Tom's family that disapproved of their relationship. The video contains messages by Shane, which commemorated their deep love for each other. Additionally, in the video Shane videotapes himself as he is experiencing intense feelings of grief, communicating with the memory of Tom in this unique way. He is doing so on camera as he is not allowed to visit the burial grounds where Tom has rested. The video is not only a commemoration of the deceased partner, and a tribute to a loving six year long relationship, but also a cry-out of the griever to grieve; a call for attention due to lack of opportunity to express his grief, and an attempt to gain strength from social support systems in the community – in this case global e-community – as to reconstruct his reality in good terms.

The video has approximately 4,7 million views and over 95,000 likes (accessed 25th of April, 2014), and attracted over three hundred comments within the first week that it was posted. The comments now exceed 31,500 (accessed 26th of April, 2014). The video was followed up by a documentary in 2013, created by the producer Linda Bloodworth-Thomson in the memory of Tom. Viewers have commented on both, the video and the documentary, and embrace Shane's grief and accept the loss of a loved one by raising a place for belonging and a sense of freedom in expressing emotions of loss:

I just came to read the comments and am overwhelmed at how much positivity this video has received. Usually, any video I watch that supports gay marriage has an outpouring of trolls and cruel comments. It is clear that we are heading closer to love and further from intolerance. Thank you for this inspirational video! (Comment on *Bridegroom*, <http://www.youtube.com/watch?v=pR9gyloyOjM> , accessed 21st of April 2014).

Shane. Hang in there, you have millions of supporters that will always be there for you. I know Tom was your one and only. He still is by your side. We all love you and we will fight along your side to end this inhumanity. (Comment on *Bridegroom*, <http://www.youtube.com/watch?v=pR9gyloyOjM> , accessed on 24th of April, 2014).

I don't know both Shane and Tom personally but it broke my heart after watching this video. So sorry about your loss Shane. I hope you find the strength in you to carry on living your life to the fullest. I'm sure Tom will want you to. What the two of you share is very special and not many people, gay or straight, have that kind of love. Be strong and continue to do what you are doing to promote equality. The community is behind you! (Comment on *Bridegroom*, <http://www.youtube.com/watch?v=pR9gyloyOjM> , accessed 24th of April, 2014).

The content above is striking to an open call for social belonging. Shane is reaching out to expressing grief to an audience that can accept it and acknowledge his new identity of being a griever and a widower. Going back to Malin Wahlberg's suggestions about a generalized communal sense of virtual memorials (2009), how Shane was treated after his partner's death, has led to equality and diversity issues, which are also included in the commentary. The personal experience of an individual who has lost a loved one is seen as an international tribute to the right for grief and bereavement²⁴. It also allows for death and grief to be distinguished from the concept of sequestered death, described by researchers and theorists in the field of death studies (Cook & Shelagh 1994).

²⁴ Also watch the documentary 'Bridegroom' released in 2013 by Linda Bloodworth-Thomson.

The social role of widowhood

Widowhood is one of the societal roles, which may be associated with elderly, however the latter is not always the case. The death of a significant other, a spouse in particular, leads to an involuntary change of social roles (Baarsen 2001; Howell 2013). Along with grieving, the person who stayed behind also grieves for the loss of his social role and identity of being a spouse and a partner (Martin-Mathews 2011), or in the case of Bridegroom a civil partner. Shane found himself out of a loving and committed relationship with his life partner, into a new reality where his partner is missing, and he is denied any connection to his memorial service, as well as visitation to the burial grounds. The detachment from the loved one has come with unexpected feelings of disapproval by others, which led to the disapproval of the social role of the widower that Shane is employing now and the loss of Tom as a partner.

Gay widowers have to adapt to a different role but with higher challenges than their heterosexual counterparts (Wayment & Kemeny 2004; Fenge & Fannin 2009; Hornjatkevyc & Alderson 2011). The lack of recognition of the previous role they used to have makes it significantly hard for them to shift into a role that should be an extension of the previous one. The gay psychotherapist, Michael Shernoff (1997a), in his book "Gay widowers: life after the life of a partner", argues about the lack of social supports. Losing a spouse is a crisis by itself, but having to prove the relationship first in the socially constructed community in order to have the luxury to prove your new role as a widower has tremendous negative effects on the bereaved individual and connotes an add-up crisis, as well as complicated and disenfranchised grief (Shernoff 1997a; Baarsen 2001; Doka 2002; Bonanno et al. 2005; Lund et al. 2008-2009).

'I'm just shocked... I really Don't understand why people like Tom's parents act like they did. That's one of the reasons, the fear TO NOT BE ACCEPTED, EVEN BY OUR PARENTS makes us take bad ways.' (Comment on Bridegroom, <http://www.youtube.com/watch?v=pR9gyloyOjM>, accessed 25th of April, 2014).

"Disenfranchisement can occur when a society inhibits grief by establishing 'grieving norms' that deny grief to persons deemed to have insignificant losses, insignificant relationships, or an insignificant capacity to grieve" (Doka 2002, xiii). Not all losses are well recognized by the society, and not all social roles are accepted by the same society (Shernoff 1997a; Doka 2002).

'I really... I don't know how people do this... I don't know how... I don't know what to say, I really don't think that I can do this anymore... I can't... 'I know I have said it a million times, but my life without you [Tom]... it just feels so meaningless' (Shane's comments in IT COULD HAPPEN TO YOU, <http://www.youtube.com/watch?v=pR9gyloyOjM>, accessed 25th of April, 2014).

Gay men face a variety of issues when their spouse dies; the major one is the challenge of recognizing their own loss (Doka 2002).

'I was warned Tom's father and uncle had planned an attack should I show up [to the funeral and burial ceremonies]' 'I wasn't mentioned in the funeral program or obituary. I was the most important person in Tom's life... and they were trying to erase me from existence' And to the government Tom and I were mere roommates' 'I had no legal right to any information on Tom's death' (Shane's comments in IT COULD HAPPEN TO YOU, <http://www.youtube.com/watch?v=pR9gyloyOjM>, accessed 25th of April, 2014).

The death of a spouse does not necessarily indicate the acceptance of it. Part of a successful acceptance of the given death and loss is the socially recognized loss of the spouse (Lund et al. 2010).

In the contemporary society social roles are constructed in certain ways and particular expectations are held by all members of the society. The socially accepted aspects of the behaviours publicly displayed are by no means the true and honest expressions of the members of the community or society (Balaswamy, Richardson, & Price 2004; Kastenbaum

2007). Gay widowers adapt themselves to specific regulations and norms on how the grieving process should be held and whether there should be a grieving process for the bereaved (Shernoff 1997a; Baarsen 2001). In their work, social scientists Lorraine Green and Victoria Grant (2008) illustrate how and why gay bereaved people may experience disenfranchised grief and what the needs are for further empirical research in this subject area. Gay widowers experience oppressive feelings through their grieving process (Bonanno et al. 2005; Lund et al. 2010), whilst their social role is not established. The importance of recognition of one's role and status lies upon the recognition itself and its determinant positive impact on the griever, psychologically, emotionally, and socially. Shane is commenting in the video 'They were trying to erase me from existence... I just wanted to love him [Tom]' 'I need to fight for what is right... for what I believe in. Maybe that's why this has all happened. To inspire me to want to fight for equality.'

As discussed earlier, due to lack of recognition of the relationship, and to later extent the loss of the spouse, the bereaved individual may find it even harder to accept the fact that he is a widower because the social norms do not allow him to feel this way (Doka 2002). The psychiatrist Elisabeth Kübler-Ross (1979) explains the necessity for freedom in grieving emotions. She displays the grief cycle but at the same time keeps in mind how important the honest expression of one's feelings is to the grieving process, and in the long run to the person's well-being. Grieving and mourning are both rights for everyone, and as such should be treated with no possible delimitation or denial (Becker 1973; Parkes, Laungani & Young 1997).

The importance of social supports

As discussed already in this paper, the absence of recognition of the relationship and marriage of the two spouses extends to the cancellation of the new role as a widower, and also increases stressor factors during bereavement (Shernoff 1998; Balaswamy et al. 2004; Wayment & Kemeny 2004). The process of mourning and grieving become non-significant and the bereaved individual gets affected on a psychological level, as he is 'not allowed' to express the feelings that will help him reinstate himself in a more functioning state (Doka 2002). In other words, "...grief is exacerbated by the lack of social recognition of the relationship, of the loss, and of the role of a widower" (Shernoff 1997b, 3). Not much opportunity is offered to gay widowers for overt expression of grief (Shernoff 1997a; 1997b). Of course this is not a universal statement as opportunities differ ethnically, religiously and culturally. Nonetheless, the social norms are affecting the process, but not in the benefit of the gay grievers and mourners. 'Losing a loved one is devastating enough, but to then be rendered legally insignificant only makes the pain worse' writes Shane in his video, and he goes on saying that 'After some time, I finally got to see Tom again. I quietly made my way to Indiana [Tom's burial site]' (Shane's comments in IT COULD HAPPEN TO YOU, <http://www.youtube.com/watch?v=pR9gyloyOjM>, accessed 25th of April, 2014).

Research has shown that covert sexual orientation leads to lack of understanding of the grieving process by other parties (Siegel & Hoefler 1981; Fenge & Fannin 2009; Lund et al. 2010; Hornjatkevyc & Alderson 2011) and that even when sexual orientation is overt others may fail to conceptualize and articulate the relationship and the loss, as well as the meaning that the loss has for the bereaved (Hornjatkevyc & Alderson 2011). Social recognition and social supports are crucial during the grieving period. Numerous studies have underpinned the importance of family systems' and friends' presence in the lives of the bereaved (Shernoff 1997a; Shernoff 1998; Richards, Acree & Folkman 1999; Doka 2002; Balaswamy et al. 2004; Wayment & Kemeny 2004; Rosario, Schrimshaw, & Hunter 2005; Breen & O'Connor 2011). Lack of social support may lead the griever into complicated processes and complicated grief (Doka 2002). With media and communication technologies however, individuals have found themselves different forms of social support, if not local and physical. Shane found social support in the online community that watched his video and interacted with its content.

Of course one can argue that online communities promote alienation of social identities. Viewers and users of YouTube memorial video tributes make their own decisions on what identity they will be carrying in that platform; whether that is their real name or merely a nickname (Snickars & Vonderau 2009). It has been supported that unreal social identities online may lead to the illusion of companionship without the demand of friendship (Mosco 2004). On the contrary, the demand of friendship is present when there are social expectations. In this case, Shane is not building on social expectations, but for an audience, which will listen and allow for him to be bereaved.

Social supports are of great importance when someone is going through the process of grieving. Family system, friends, workplace, communities one belongs to, etc. are key sources for someone who is dealing with the loss of a spouse. Lack of acceptance of sexual identity by one's family is the most determinant loss in relation to social supports (Bowlby 1997; Doka 2002).

Conclusion

Communication of death via media and communication technologies knows no boundaries. With a YouTube commemoration, the grieving process is transformed into an online memory, where a global way of grieving is promoted. Death is no longer a private matter but it transforms its meaning and enters a public space where grief takes the stand of a publicly shared experience but in multiple different ways and interpretations.

YouTube memorial video tributes underline all three; sense of place, sense of community and sense of belonging. From the vantage point of disenfranchised grief (Doka 2002; 2008) this paper suggests that grief is actually enfranchised via media and communication technologies; YouTube videos here. The grieving norms, framed by society, are now being influenced by a new technological reality, while bereaved individuals find new ways of adapting to their loss and bereavement. Media and communication technologies, in this case YouTube, provide freedom of choice and opportunity to grievers. This opportunity may offer a supportive environment, within which grief may be expressed freely and the role of a gay widower may be expressed openly. This becomes a supporting community that provides a sense of belonging for the bereaved individual, as well as the loss itself.

Of course one can argue that the aforementioned characteristics of YouTube suggest alienation of social identities. According to Snickars and Vonderau (2009), viewers and users of YouTube memorial video tributes make their own decisions on what identity they will be carrying in that platform; whether that is real and depicts their name, or if they are made-up nicknames. This dimension of video sharing and communication of death in YouTube enhances what Mosco (2004) suggests as the illusion of companionship without the demand of friendship. The descriptive content of the memorial videos is the current example for this, as there are no demands from the people commenting on a video to revisit the site, or recommend or engage to a conversation in posts.

Commemorating death via YouTube promotes experiences of death at a distance, nevertheless the significance of social connection via such communication only enhances the sense of belonging. Gay widowers are highly challenged in their new social role. The loss of a gay spouse or partner is commonly accompanied by feelings of social isolation and lack of acknowledgement of the loss. Video sharing and its interactive content via the YouTube platform fills in the gaps of social belonging that a gay widower may be experiencing in the offline community. It provides opportunities for developing a supportive network that will most likely ease feelings of isolation and abandonment.

Online communities create support systems and enhance the quality of the experiences of a gay widower. However, further studies to identify the density of social relationships developed via YouTube interactions, as well as cultural differences in relation to the degree of disenfranchised or enfranchised grief in the offline and online communities respectively, should result in a greater understanding of enfranchised grief via YouTube and online communities.

Biographical note:

Panagiotis Pentaris is a PhD Student and a Researcher at Goldsmiths, University of London Faiths & Civil Society Unit, Department of Social, Therapeutic and Community Studies (STaCS). His background is in social work, medical psychology and the science of death. He is currently undertaking a longitudinal hospice study on religion and palliative care. His publications include 'Culture and Death' (2011), 'Health Care Practitioners and Dying Patients: Challenges of a secular society' (2013), and 'Communicating death via YouTube' (2014). Contact: p.pentaris@gold.ac.uk

References

- Baarsen, Bernavan. 2001. Partner loss in later life: Gender differences in coping shortly after bereavement. *Journal of Loss and Trauma*, 6(3), 243-262.
- Balaswamy, Shantha, Richardson, Virginia and Price, Christine. 2004. Investigating partners of social support use by widowers during bereavement. *The Journal of Men's Studies*, 13(1), 67-84.
- Becker, Ernest. 1973. *The denial of Death*. UK: Simon & Schuster.
- Boellstorff, Tom, Nardi, Bonnie, Pearce, Celia and Taylor, T.L. 2012. *Ethnography and Virtual Worlds: A Handbook of Method*. New Jersey: Princeton University Press.
- Boellstorff, Tom. 2010. *Coming of Age in Second Life: An Anthropologist Explores the Virtually Human*. New Jersey: Princeton University Press.
- Bonanno, George A., Moskowitz, Judith Tedlie, Papa, Anthony and Folkman S. 2005. Resilience to loss in bereaved spouses, bereaved parents, and bereaved gay men. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(5), 827-843.
- Bowlby, John. 1997. *Attachment: volume one of the attachment and loss trilogy: attachment volume 1 (attachment & loss)*. Great Britain: Chatham Kent.
- Breen, Lauren J. and O'Connor, Moira. 2011. Family and social networks after bereavement: experiences of support, changes and isolation. *Journal of Family Therapy*, 33(1), 98-120.
- Buchanan, Elizabeth A. 2004. *Readings in Virtual Research Ethics: Issues and Controversies*. USA and UK: Information Science Publishing.
- Burgess, Jean and Green, Joshua. 2009. *YouTube: Digital Media and Society Series*. Cambridge: Polity.
- Campbell, David. 2004. Horrific Blindness: Images of Death in Contemporary Media. *Journal for Cultural Research*, 8(1), 55-74.
- Cook, Bridget and Shelagh, Phillips G. 1994. *Loss and Bereavement*. UK: Mosby.
- Doka, Kenneth J. 2008. Disenfranchised grief in historical and cultural perspective. In Stroebe, Margaret S., Hansson, Robert O., Schut, Henk and Stroebe, Wolfgang (Eds); Van den Blink, Emmy (Illus), *Handbook of bereavement research and practice: Advances in theory and intervention*, 223-240. Washington, DC: American Psychological Association.
- Doka, Kenneth J. 2002. *Disenfranchised Grief: New Directions, Challenges, and Strategies for Practice*. USA: Malloy Lithographing.
- Doka, Kenneth J. 1984. Expectation of Death, Participation in Funeral Arrangements, and Grief Adjustment. *OMEGA: Journal of Death and Dying*, 15(2), 119-129.

- Fenge, Lee-Ann and Fannin, Ann. 2009. Sexuality and bereavement: Implications for practice with older lesbians and gay men. *Practice*, 21(1), 35-46.
- Gibson, Margaret. 2007. Death and Mourning in Technologically Mediated Culture. *Health Sociology Review*, 16(5), 415-424.
- Goeffrey, Gorer. 1955. The Pornography of Death. *Encounter*, 2, 49-52.
- Green, Lorraine and Grant, Victoria. 2008. 'Gagged grief and beleaguered bereavements?' An analysis of multidisciplinary theory and research relating to same sex partnership bereavement. *Sexualities*, 11(3), 275-300.
- Hanjalic, Alan. 2004. *Content-Based Analysis of Digital Age*. Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Hine, Christine. 2005. *Virtual Methods: issues in social research on the internet*. Oxford and New York: Berg.
- Hornjatkevyc, Nina L. and Alderson, Kevin G. 2011. With and without: the bereavement experiences of gay men who have lost their partner to non-AIDS-related causes. *Death Studies*, 35(9), 801-823.
- Howell, Robert. 2013. I'm not the man I was: Reflections on becoming a widower. *Illness, Crisis & Loss*, 21(1), 3-13.
- Jakoby, Nina R. 2012. Grief as a social emotion: Theoretical perspectives. *Death Studies*, 36(8), 679-711.
- Johnson, Richard. 1999. Exemplary Differences. In Kear, Adrian and Steinberg, Deborah Lynn (eds.), *Mourning Diana: Nation, Culture and the Performance of Grief*, 15-39. London: Routledge.
- Kastenbaum, Robert J. 2007. *Death, Society, and Human Experience (9th Ed.)*. USA: Pearson Education.
- Kübler-Ross, Elisabeth. 1979. *On death and Dying*. Athens - Greece: Tamasos.
- Lange, Patricia G. 2008. Publicly Private and Privately Public: Social Networking on YouTube. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13, 361-380.
- Lund, Dale, Caserta, Michael, Utz, Rebecca and De Vries, Brian. 2010. Experiences and early coping of bereaved spouses/partners in an intervention based on the Dual Process Model (DPM). *OMEGA: Journal of Death and Dying*, 61(4), 291-313.
- Lund, Dale, Utz, Rebecca, Caserta, Michael and De Vries, Brian. 2008-2009. Humour, laughter, and happiness in the daily lives of recently bereaved spouses. *OMEGA: Journal of Death and Dying*, 58(2), 87-105.
- Martin-Matthews, Anne. 2011. Revisiting widowhood in later life: changes in patterns and profiles, advances in research and understanding. *Canadian Journal on Aging*, 30(3), 339-354.
- Mosco, Vincent. 2004. *The Digital Sublime*. London and Cambridge: MIT Press.
- Parkes, Colin Murray, Laungani, Pittu and Young, William. 1997. *Death and Bereavement across cultures*. London: Routledge.
- Pentaris, Panagiotis & Yerosimou, Maria. 2014. Communicating Death in YouTube Videos: The functional role of music. *Journal of Education Culture and Society*, 5(1), in press.
- Richards, Anne T., Acree, Michael and Folkman, Susan. 1999. Spiritual aspects of loss among partners of men with AIDS: Postbereavement follow-up. *Death Studies*, 23(2), 105-127.
- Rosario, Margaret, Schrimshaw, Eric W. and Hunter, Joyce. 2005. Psychological distress following suicidality among gay, lesbian, and bisexual youths: role of social relationships. *Journal of Youth and Adolescence*, 34(2), 149-161.
- Shernoff, Michael (Ed.). 2013. *Gay widowers: life after the death of a partner*. New York: The Haworth Press.
- Shernoff, Michael. 1998. Gay widowers: grieving in relation to trauma and social supports. *Journal of the Gay and Lesbian Medical Association*, 2(1).

- Shernoff, Michael. 1997a. *Gay widowers: life after the death of a partner*. New York: The Haworth Press.
- Shernoff, Michael. 1997b. Gay marriage and gay widowhood. *The Harvard Gay and Lesbian Review*, 4(4).
- Siegel, Reva L. and Hoefler, David D. 1981. Bereavement counselling for gay individuals. *American Journal of Psychotherapy*, 35(4), 517-525.
- Snickars, Pelle and Vonderau, Patrick (Eds.). 2009. *The YouTube Reader*. Lithuania: Logotipas.
- Sumiala, Johanna. 2013. *Media and Ritual: Death, Community and Everyday Life*. London and New York: Routledge.
- Sumiala, Johanna and Tikka, Minttu. 2011. Reality on Circulation – School Shootings, Ritualised Communication, and the Dark Side of the Sacred. *ESSACHESS. Journal of Communication Studies*, 4(8), 145-159.
- Van Dijck, Jose. 2013. *The Culture of Connectivity: A critical history of social media*. Oxford: Oxford University Press.
- Van Dijck, Jose. 2007. *Mediated Memories in the Digital Age*. California: Stanford University Press.
- Wahlberg, Malin. 2009. YouTube Commemoration: Private Grief and Communal Consolation. In Snickars, Pelle and Vonderau Patrick (eds.), *The YouTube Reader*, 218-235. Lithuania: Logotipas.
- Walter, Tony. 2009. Jade's Dying Body: The Ultimate Reality Show. *Sociological Research Online* (30/11/2009), 14(5). Available at: <http://www.socresonline.org.uk/14/5/1.html> [accessed 22.3.2014].
- Walter, Tony. 2008. The New Public Mourning. In Stroebe, Margaret S., Hansson, Robert O., Schut, Henk and Stroebe, Wolfgang (eds.), *Handbook of Bereavement Research and Practice: Advances in Theory and Intervention*, 241-262. Washington DC: American Psychological Association.
- Walter, Tony (Ed.). 1999. *The Mourning of Diana*. Oxford and New York: Oxford International Publishers.
- Weintraub, Jeff and Kumar, Krishan. 1997. *Public and Private in Thought and Practice*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Wimmer, Rodger D. and Dominick, Joseph R. 2013. *Mass Media Research: An Introduction*. Boston: Wadsworth.
- Woodthorpe, Kate. 2010. Public Dying: Death in the Media and Jade Goody. *Sociology Compass*, 4/5, 283-294.
- Wayment, Heidi A. and Kemeny, Margaret E. 2004. Predictors of grief and depressed mood among gay men following an AIDS-related loss. *Journal of Loss and Trauma*, 9(1), 217-246.
- Xu, Cheng, Dale, Cameron and Liu Jiangchuan. 2007. Understanding the Characteristics of Internet Short Video Sharing: YouTube as a Case Study. *Arxiv Preprint ar Xiv: 0707.3670* (July 25).
- YouTube. 2012. IT COULD HAPPEN TO YOU. Last accessed 11 February 2004. Available at: <http://www.youtube.com/watch?v=pR9gyloyOjM>

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol.3 2/2014

© Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.

https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2014/12/laiho_yliluonnolliset1.pdf

Yliluonnolliset ilmiöt lapsen kuoleman jälkeen

Suvi Laiho

Tampereen yliopisto

Marja Kaunonen

Tampereen yliopisto

Anna Liisa Aho

Tampereen yliopisto

Abstract

During the last three decades, the interest towards paranormal phenomena amongst bereaved people has been growing in Europe and USA. Previous research results have indicated that many bereaved people experience paranormal phenomena, and post-death encountering with the deceased person has a significant healing impact on grieving people as it gives a feeling of connectedness with the deceased person. Paranormal refers to something that is against the laws of nature or our common sense. In this study the paranormal phenomena has not been defined or focused, but the parents participating to the study defined themselves, what kind of experiences they perceived paranormal after the death of a child.

The purpose of this research is to describe parents' experiences of paranormal phenomena and their effects after the death of a child. The aim of this research was to widen the knowledge of the experiences of bereaved people about paranormal phenomena. The research questions were: 1) What kind of paranormal phenomena bereaving parents have experienced after the death of their child? and 2) How did the bereaved parents experience these phenomena? The data were collected using an electronic questionnaire from bereavement organizations (KÄPY ry, Surunauha ry, HUOMA ry ja Suomen Nuoret Lesket ry) emailing lists and Internet pages, as well as from closed discussion groups (e.g. Facebook). In all, 74 mothers and three fathers answered to the questionnaire.

Parents experienced paranormal phenomena related to the parent him/herself or occurring externally after the death of a child. Phenomena related to the parents themselves included perceptions, feeling of presence, and bodily feelings related phenomena, as well as communication

with the deceased child, and spirituality related phenomena. Phenomena occurring externally included animals, objects, and nature related phenomena.

Parent described the phenomena both eased and intensified their grief. Easing of grief consisted of receiving good feeling, becoming closer to the deceased child, and changing of the parents' view of life to more positive one. Shaking of the normality and increasing of discomfort intensified parents' grief as the experience paranormal phenomena.

As conclusion, the parents experienced paranormal phenomena related to the parent self or occurring externally. Paranormal phenomena both eased and intensified parents' grief. Increasing knowledge about paranormal experiences after the death of a child helps the professionals, grieving parents as well as their closed ones to better understand these phenomena and their effects.

Tutkimuksen tausta

Erilaiset elämän muutosvaiheet, kuten kuolemantapaus perheessä, vaikuttavat yksilön ja perheen jaksamiseen ja edellyttävät surevilta ja heidän perheiltään sopeutumista ja joustamista (Åstedt-Kurki ym. 2008). Erityisesti lapsen kuolema on erityisen vaikea asia vanhemmille (Koskela 2009). Vanhemman suru lapsen kuoleman jälkeen vaikuttaa moninaisesti surevien vanhempien hyvinvointiin ja terveyteen, muun muassa lisäämällä depressiota ja enneaikaisen kuoleman riskiä (Cohen-Mansfield ym. 2013). Lisäksi suru vaikuttaa voimakkaasti yksilöön ja yhteisöön, ja kuolleen henkilön kaipaaminen on tyypillinen osa surua. Klass (1993) vertaa esseessään *Solace and Immortality* lapsen kuolemaa raajan amputaatioon – pysyvään tilaan, jonka kanssa on opittava elämään. Vanhemmat eivät kykene palaamaan takaisin siihen elämäntilanteeseen, missä he elivät ennen lapsena kuolemaa, koska nyt jotain tärkeää puuttuu. Elämän on kuitenkin mahdollista jatkua, ja side kuolleeseen lapseen säilytetään esimerkiksi muistojen ja muiden sisäisten representaatioiden, kuten kuolleen läsnäolon aistimisen kautta. (Klass 1993.) Esimerkiksi hautausmaalla vierailujen yleisyys osoittaa, että sureva haluaa jollain tavalla kokea kuolleen läheisen läsnäolon (Bachelor 2010). Menetettyään rakkaan ihmisen sureva kokee monenlaisia psyykkisiä ja emotionaalisia reaktioita. Suremiseen liittyy myös yliluonnollisia kokemuksia, kuten kuolleen henkilön läsnäolon tunteminen ja tämän äänen kuuleminen. Monet pitävät tällaisia ilmiöitä todellisina, ja he kokevat ne tärkeiksi. (Berger 1995; Wiener 1996.)

Surua ja surevien kokemuksia on tutkittu useista eri näkökulmista ja eri tieteenaloilla. Kuitenkaan surevien kokemia yliluonnollisia ilmiöitä ei ole juurikaan tutkittu, mutta niistä löytyy mainintoja useissa surututkimuksissa. Aiempien tutkimusten mukaan noin puolet läheisensä menettäneistä kokevat jonkinlaisia yliluonnollisia ilmiöitä, kuten aistivat kuolleen läheisen läsnäolon (mm. Rees 1971; Carlsson & Nilsson 2007). Yliluonnollisia ilmiöitä ja kokemuksia tutkii parapsykologia, ja aiheeseen liittyvää tutkimusta tehdään myös ainakin psykologian ja teologian puolella liittyen surevien ihmisten kokemuksiin.

Yliluonnollisella ilmiöllä (engl. *paranormal/supernatural/supranatural phenomenon*) tarkoitetaan jotain normaalista poikkeavaa ilmiötä, jota ei voida selittää luonnontieteen tai terveen järjen keinoin (Kari 2000; Aarnio 2007; Kielitoimiston sanakirja 2013). Tässä tutkimuksessa yliluonnollista ilmiötä ei etukäteen määriteltä tai rajattu, vaan tutkimukseen osallistuvat vanhemmat määrittivät itse, millaisia kokemuksia he pitivät yliluonnollisina lapsen kuoleman jälkeen. Aiemmissä tutkimuksissa vastaaviin läheisen kuoleman jälkeisiin ilmiöihin viitataan muun muassa kokemuksena kuolleen läsnäolosta (mm. Keen ym. 2013) tai hallusinaationa (mm. Rees 1971, Carlsson & Nilsson 2007), johon sisältyvät esimerkiksi kuolleen läheisen näkeminen.

Steffen ja Coyle (2012) tutkivat kuolleen läheisyyden aistimista, ja heidän mukaansa aiheita ole juurikaan lähestytty surututkimuksessa siksi, koska se ei sovi länsimaisen tieteen ajatukseen todellisuudesta. Varhaisimpia surevien kokemiin yliluonnollisiin ilmiöihin liittyvän tutkimuksen teki W. Dewi Rees (1971), joka puhui tutkimuksessaan leskien kokemista hallusinaatioista ja illuusioista, jotka liittyivät kuolleen puolison näkemiseen. Rees (1971) toteaa tällaisten hallusinaatioiden olevan normaaleja ja hyödyllisiä leskeydessä.

Psykologian tutkimuksissa on todettu, että surevat kokevat yliluonnollisia ilmiöitä, kuten kuulevat kuolleen läheisensä äänen, ja että tällaisten ilmiöiden kokeminen on yleistä ja voi helpottaa yksilön tekemää surutyötä ja eheytymistä rakkaan poismenon jälkeen (mm. Berger 1995). Berger (1995) totesi tutkimuksessaan, että yliluonnollisten ilmiöiden kokeminen ja niihin uskomisen voivat auttaa surevaa rakentamaan elämänsä uudelleen. Tällaisten kokemusten ymmärtämisestä on hyötyä myös esimerkiksi hoitotyössä, jossa henkilökunta kohtaa jatkuvasti surevia ihmisiä, kuten kuolleen potilaan omaisia. Myös Bachelorin (2007) mukaan ihmiset kokevat surutyönsä alussa tärkeäksi kuolleen läheisensä läsnäolon tunteen vieraillessaan tämän haudalla. Läsnäolon kokeminen liittyy surevan pyrkimykseen irtautua hänelle tärkeästä ihmissuhteesta, joka on päättynyt toisen kuolemaan.

Aikaisempaa tutkimusta nimenomaan lapsen kuoleman kokeneiden vanhempien kokemista yliluonnollisista ilmiöistä ja näiden kokemusten merkityksestä sureville vanhemmalle ei ole juurikaan tehty. Kuitenkin Wienerin ja kollegojen (1996) tutkimuksessa vanhemmat, joiden lapsi oli kuollut sairauteen, kertoivat 'mielikuvia herättävistä kokemuksista' (engl. evocative experiences), joita heillä oli ollut lapsen kuoleman jälkeen. Vanhemmat kertoivat nähneensä myös hyvin eläväisiä unia, joissa he sekä näkivät että kuulivat kuolleen lapsensa, sekä aistivat voimakkaasti kuolleen lapsen läsnäolon. Tutkijoiden mukaan hoitohenkilökunta voisi auttaa surevia vanhempia rakentamaan uudenlaisen suhteen kuolleeseen lapseensa käyttäen hyväksi tämänkaltaisia näkyjä ja unia, mikäli niistä ja niiden aiheuttamista merkityksistä tiedetään lisää. (Wiener, Aikin, Gibbons & Hirschfeld 1996.) Tästä syystä tarvitaan lisää aihealueeseen liittyvää tutkimustietoa.

Koskela (2009) totesi tutkimuksessaan lapsen kuolemaan liittyvien unien sekä yliluonnollisten ilmiöiden toimivan vanhempien apuna ja lohdutuksena lapsen kuoleman hyväksymisessä. Unien näkemisellä ja yliluonnollisten ilmiöiden kokemisella koettiin olevan myönteinen vaikutus vanhemman toipumiseen, ja ne loivat heille tunteen siitä, ettei heidän lapsensa ollut kuollut sattumanvaraisesti, vaan sillä oli jokin merkitys.

Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tarkoituksena on kuvata vanhempien kokemia yliluonnollisia ilmiöitä ja niiden seurauksia lapsen kuoleman jälkeen. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa vanhempien kokemista yliluonnollisista ilmiöistä lapsen kuoleman jälkeen. Tutkimuskysymykset olivat:

- 1) Millaisia yliluonnollisia ilmiöitä vanhemmat kokevat lapsen kuoleman jälkeen?
- 2) Millaisina vanhemmat nämä yliluonnolliset ilmiöt kokevat?

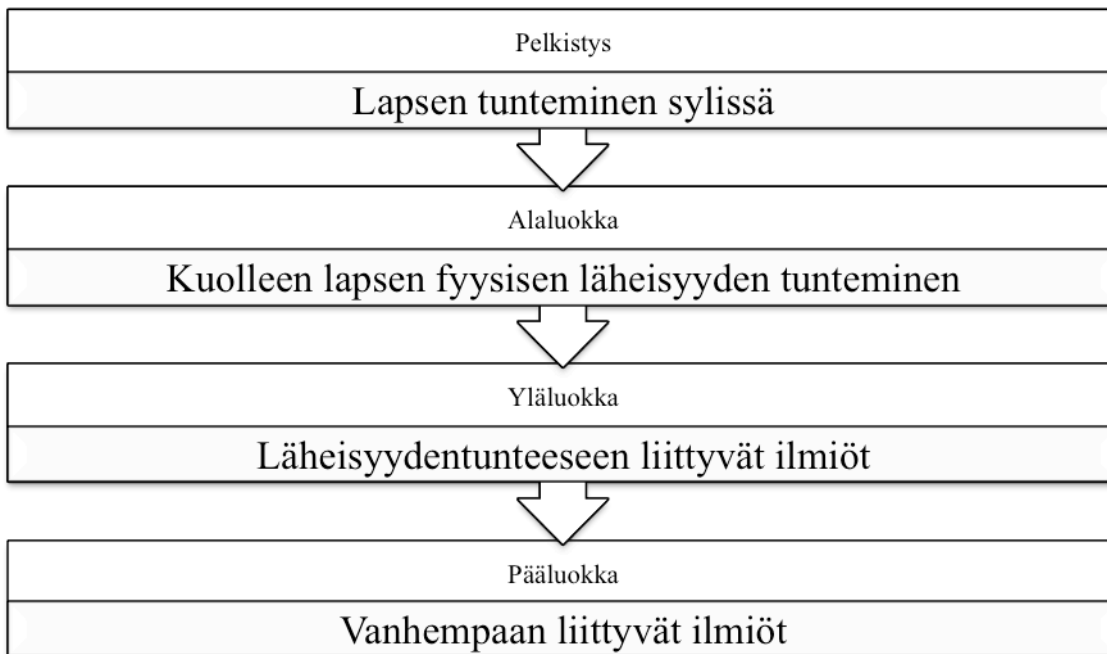
Aineiston keruu ja analyysi

Tutkimusaineisto kerättiin sähköisellä kyselylomakkeella (e-lomake) eri surujärjestöjen (KÄPY ry, Surunauha ry, HUOMA ry ja Suomen Nuoret Lesket ry) jäsen sähköpostituslistan ja internetsivujen kautta sekä internetin suljetuilta keskustelupalstoilta (esim. Facebook). Kyselylomake koostui vanhempiin ja kuolleeseen lapseen liittyvistä taustatietoja kartoittavista kysymyksistä sekä kahdesta avoimesta kysymyksestä. Taustatietoina vanhemmalta kysyttiin hänen sukupuoltaan, ikää, koulutusta, työssä käymistä, siviilisäätystä, uskontokuntaa sekä koettua terveydentilaa. Kuolleeseen lapseen kohdistuvissa taustatiedoissa pyydettiin kertomaan kuolleen lapsen sukupuoli, kuolinikä, kuolemasta kulunut aika sekä kuinka kauan aikaisemmin vanhempi sai tietää, että lapsi saattaa kuolla ja mikä oli lapsen kuolinsyy. Avoimissa kysymyksissä vanhempien pyydettiin kuvailemaan yksityiskohtaisesti lapsen kuoleman jälkeen kokemiensa yliluonnollisia

ilmiötä sekä sitä, minkälaisena he nämä ilmiöt kokivat. Tähän tutkimukseen valittu aineisto kertyi elokuun 2013 ja toukokuun 2014 välisenä aikana.

Tutkimusaineisto analysoitiin käyttäen induktiivista sisällönanalyysia, jossa keskeistä on tunnistaa aineistosta ne väittämät, jotka kertovat jotain oleellista tutkittavasta ilmiöstä (Kylmä & Juvakka 2007). Tässä tutkimuksessa aineiston analyysia ohjasivat tutkimuksen tarkoitus sekä tutkimuskysymykset. Tutkimusaineisto luettiin ensin huolellisesti useaan kertaan ja siitä poimittiin erikseen kumpaankin tutkimuskysymykseen vastaavat ilmaukset. Alkuperäisilmaukset koottiin taulukkoon ja pelkistettiin, minkä jälkeen samankaltaiset pelkistykset ryhmiteltiin samankaltaisuuden mukaan luokkiin ja nämä alaluokat nimettiin sisältöä kuvaavasti. Samankaltaiset alaluokat jaettiin edelleen käsitteellistämisen kautta yläluokkiin, ja yläluokat edelleen jaettiin niitä yhdistäviin pääluokkiin. Esimerkki aineiston pelkistyksestä on esitetty kuviossa 1.

Kuvio 1. Esimerkki aineiston pelkistyksestä

Vanhempien kokemista ylikuonnollisista ilmiöistä lapsen kuoleman jälkeen muodostui yhteensä 145 pelkistystä, 25 alaluokkaa, kahdeksan yläluokkaa ja kaksi pääluokkaa (Taulukko 3). Ylikuonnollisten ilmiöiden seurauksista muodostui yhteensä 233 pelkistystä, jotka ryhmiteltiin 14 alaluokkaan, viiteen yläluokkaan ja kahteen pääluokkaan (Taulukko 4).

Tutkimukseen osallistujat

Vanhempien taustatiedot on esitetty taulukossa 1. Tutkimukseen osallistuneista vanhemmista 96 % oli naisia ja noin puolet oli iältään 40–54-vuotiaita. Yli neljäsosalla vanhemmista oli akateeminen tutkinto ja 42% joko ammattikorkeakoulututkinto tai opistoasteen ammatillinen tutkinto. Yli puolet vanhemmista kävi kokopäivätyössä. Vastaushetkellä vanhemmista 61% eli avioliitossa ja heistä 62% kuului luterilaiseen uskontokuntaan. Vanhemmista yli puolet koki terveydentilansa joko melko huonoksi (51%) tai erittäin huonoksi (13%).

Kuolleisiin lapsiin liittyvät taustatiedot on esitetty taulukossa 2. Lapsista 62% oli poikia tai miehiä. Lasten kuolinikä vaihteli 17 raskausviikosta 40 vuoteen, ja vastaushetkellä lapsen kuolemasta kulunut aika vaihteli välillä yksi kuukausi–22 vuotta. Suurin osa lapsista (68%) oli kuollut ilman vanhemman saamaa ennakkovaroitusta. Yleisimmät kuolinsyyt olivat sairaus (29%), lapsen itsemurha (23%) ja joko tapaturma/onnettomuus (14%) tai muu kuolinsyy (14%), kuten myrkytys tai keskosuudesta johtuvat ongelmat.

Tähän tutkimukseen osallistuneista vanhemmista 47 prosentilla oli joko ammattikorkeakoulu- tai akateeminen tutkinto, joten he olivat varsin korkeasti koulutettuja verrattuna siihen, että . Suomen virallisen tilaston (2012) mukaan yli 15-vuotiaista suomalaisista vain 18,5 % oli vähintään alempi korkeakoulututkinto. Tutkimukseen osallistuvista vanhemmista 81% kuului luterilaiseen uskontokuntaan, mikä vastaa melko hyvin Suomen väestöä, josta evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuului 75,3% vuonna 2013 (SVT 2013).

Taulukko 1. Vanhempiin liittyvät taustatiedot

TAUSTATIETO	n	%
Sukupuoli		
Mies	3	4
Nainen	74	96
Ikä		
25-39	21	28
40-54	44	51
55 ja yli	12	21
Peruskoulutus		
Ei ammatillista koulutusta	3	4
Ammatti- tai muita kursseja	12	16
Koulutason/toisen asteen ammatillinen tutkinto	16	1
Opistoasteen ammatillinen tutkinto	16	21
AMK-tutkinto	10	21
Akateeminen tutkinto	20	26
Työssäkäyminen		
Kokopäivätyössä*	40	52
Osapäivätyössä*	7	9
Työttömänä / lomautettuna	4	5
Työkyvyttömyyseläkkeellä	6	8
Sairaslomalla	4	5
Koti-isä / kotiäiti	7	9
Opiskelija / koululainen	3	4
Muu	6	8
Siviilisäätty		
Avoliitto	47	61
Avoliitto	13	17
Naimaton / ei parisuhdetta	3	4
Eronnut / asumuserossa	13	17
Leski	1	1
Uskontokunta		
Luterilainen	62	81
Ortodoksinen	1	1
Muu kristill. yhteisö	3	2
Ei kuulu mihinkään uskonnoll. yhteisöön	12	16
Koettu terveydentila		
Erittäin hyvä	2	3
Melko hyvä	8	10
Tyydyttävä	18	23
Melko huono	39	51
Erittäin huono	10	13

Taulukko 2. Kuolleeseen lapseen liittyvät taustatiedot

TAUSTATIETO	n	%
Lapsen sukupuoli		
Mies/poika	48	62
Nainen/tyttö	29	38
Lapsen kuolinikä		
Raskausviikot 17-41	14	18
0 vrk -11 kk	14	18
1-10 vuotta	10	13
11-20 vuotta	18	23
21-40 vuotta	21	27
Kuolemasta kulunut aika		
1-11 kk	16	21
1-10 vuotta	53	70
11-22 vuotta	7	9
Kuinka paljon aikaisemmin sait tietää, että lapsi saattaa kuolla		
Ei ennakkovaroitusta	52	68
Muutama tunti	3	4
Muutama päivä	3	4
Viikko	5	6
Muutama viikko	3	4
Muutama kuukausi	4	5
Yli puoli vuotta	7	9
Lapsen kuolinsyy		
Sairaus	22	29
Tapaturma/onnettomuus	11	14
Kätkytkuolema	3	4
Kohtukuolema	10	13
Itsemurha	18	23
Henkirikos	2	3
Muu	11	14

Tulokset

Vanhempien kokemat yliluonnolliset ilmiöt lapsen kuoleman jälkeen

Vanhempien kokemat yliluonnolliset ilmiöt jaettiin vanhempaan liittyviin ilmiöihin sekä vanhemman ulkopuolella ilmeneviin ilmiöihin (Taulukko 3).

Taulukko 3. Vanhempien kokemat yliluonnolliset ilmiöt lapsen kuoleman jälkeen.

Alaluokka	Yläluokka	Päälouokka
Äänien kuuleminen		
Kosketusten tunteminen		
Tuulahdusten tunteminen	Aistimukseen liittyvät ilmiöt	
Kuolleen lapsen näkeminen		
Epätavallisten ilmiöiden näkeminen		
Tuoksujen tunteminen		
Kuolleen lapsen läsnäolon aistiminen	Läheisydentunteeseen liittyvät ilmiöt	Vanhempaan liittyvät ilmiöt
Kuolleen lapsen fyysisen läheisyyden tunteminen		
Olon raskaaksi tunteminen		
Olon hyväksi tunteminen	Kehon tuntemukseen liittyvät ilmiöt	
Kylmyyden tunteminen		
Energioiden tunteminen		
Kuolleen lapsen kanssa kommunikointi	Kuolleen lapsen kanssa yhteydenpitoon liittyvät ilmiöt	
Kuolleelta lapselta viestin saaminen		
Hengellisen kirjoituksen tuottaminen	Hengellisyyteen liittyvät ilmiöt	
Virren muuttuminen yliluonnolliseksi		
Enkelin näkeminen		
Lintujen epätavallinen käyttäytyminen	Eläimiin liittyvät ilmiöt	
Koiran epätavallinen käyttäytyminen		
Hyönteisten epätavallinen käyttäytyminen		
Kynttilän epätavallinen palaminen	Esineisiin liittyvät ilmiöt	Vanhemman ulkopuolella ilmenevät ilmiöt
Sähkölaitteiden epätavallinen toiminta		
Esineiden epätavallinen toiminta ja vertauskuvana toimiminen		
Höyhenten ilmaantuminen	Luontoon liittyvät ilmiöt	
Luonnonilmiöiden poikkeava ilmaantuminen		

Vanhempaan liittyvät ilmiöt

Vanhempaan liittyvät ilmiöt jakautui aistimuksiin, läheisyydentunteeseen, kehon tuntemuksiin, yhteydenpitoon kuolleen lapsen kanssa ja hengellisyyteen liittyviin ilmiöihin (Taulukko 3).

Aistimukseen liittyviä yliluonnollisia ilmiöitä olivat erilaisten äänien kuuleminen, kuten askelten, koputuksen ja lelujen siirtelystä aiheutuvia ääniä. Vanhemmat kokivat heränneensä lapsen puheen, seinästä kuuluvan koputuksen tai oudon surinan kuulemiseen. Aistimukseen liittyviä ilmiöitä olivat myös erilaisten kosketusten tunteminen, kuten höyhänen kosketuksen, hipaisuja ja otteen tunteen käsivarrellaan. Lisäksi vanhemmat kokivat jalanpohjan kutitusta tai tunteen siitä kuin joku halaisi heitä. Vanhemmat myös heräsivät siihen tunteeseen, että joku ravistelisi heitä. Tuulahduksien tuntemiseen kuului kylmien ilmavirtojen, kylmän henkäyksen ja tuulen puhalluksen tunteminen sekä lämpimän ja pehmeän puhalluksen ja tuulenvireen tunteminen kasvoilla.

...seuraavana aamuna herättyäni tunsin käsivarsillani hentoa lämmintä ilmaa, pehmeämpää kuin puhallus. Ilma hyväili ihoa, leikitteli käsivarsillani, ymmärsin heti, että hän oli siinä. (V30)

Aistimukseen liittyviin ilmiöihin sisältyi myös kuolleen lapsen sekä epätavallisten ilmiöiden, kuten henkien, liikkuvien varjojen ja kirkkaan valonvälähdyksen näkeminen. Kuollut lapsi nähtiin joko unessa tai hereillä ollessa. Lapsi nähtiin yksin tai muiden kuolleiden seurassa, seisomassa jossain lähistöllä, kurkistamassa sisaruksen vaunuihin tai kulkemassa kotona. Lapsi saattoi näyttää omalta itseltään tai esimerkiksi soikealta pilveltä.

Aistimukseen liittyviin ilmiöihin sisältyi myös erilaisten tuoksujen tunteminen, kuten meren tai merilevän tuoksun tunteminen kaukana merestä sekä kuolleen lapsen tai tämän kodin ominaistuoksun tunteminen yllättäen jossain yllättävässä paikassa ja omassa kodissaan.

Läheisyydentunteeseen liittyviin ilmiöihin sisältyi kuolleen lapsen läsnäolon aistiminen sekä kuolleen lapsen fyysisen läsnäolon tunteminen. Vanhemmat aistivat lapsen läsnäolon sekä hereillä ollessaan että unessa. Lapsen läsnäolo aistittiin leijumassa vanhemman yläpuolella ja kuljeskelemassa kotona tai läsnäoloon viittasi lapsen katseen tunteminen. Lapsen läsnäolo aistittiin myös koiranpennussa. Vanhemmat kuvasivat myös heräävänsä jonkun läsnäolon tunteeseen.

Kehon tuntemukseen liittyvät ilmiöt sisälsivät olon raskaaksi ja hyväksi tuntemisen sekä kylmyyden ja energioiden tuntemisen. Vanhemmat kokivat kehonsa liian raskaaksi paikaksi mielelleen ja siksi he kokivat mielensä irtautuvan kehostaan. Olon hyväksi tuntemiseen liittyi kipujen katoaminen pysyvästi, erityisen hyvän olon tunteminen, turvallisessa ja rakastavassa sylissä olemisen tunteminen sekä yliluonnollisen rauhan tunne. Vanhemmat kokivat luihinsa asti tunkevan kylmyyden sekä kylmän aallon kulkemisen kehonsa läpi. Energioiden tuntemiseen sisältyi henkiolennon parantavan voiman tunteminen, viileän energian virtaaminen vanhemman kehon läpi, kirkkaan valon tunteminen vanhemman ympärillä sekä sähköisyyden tunteminen vanhemman käsissä.

Kuolleen lapsen kanssa yhteydenpitoa kuvattiin kuolleen lapsen kanssa kommunikoimisena ja kuolleelta lapselta viestin saamisena. Vanhemmat kokivat lapsen puhuttelevan heitä suoraan, kuten käyvän kiittämässä heitä kotona. Lapsen kanssa keskusteltiin myös telepaattisesti. Viestin saaminen lapselta tapahtui sisarusten tai meedion kautta.

Hengellisyyteen liittyvinä ilmiöinä ilmeni hengellisen kirjoituksen tuottamista ja virren ylimaalliseksi muuttumista. Vanhemmat näkivät myös enkeleitä. Eräs vanhempi kertoo enkelilapsen vierailusta:

Kerran katsoessani kahta lapsiani [sic] kaulakkain päiväunilla, oli ensimmäinen kokemukseni, että näin meidän vauvan enkelin siivin istumassa sohvän kanteella heidän kanssa jalkojaan potkien ja hymyillen. (V47)

Vanhemman ulkopuolella ilmenevät ilmiöt

Vanhemman ulkopuolella ilmenevät ilmiöt muodostui eläimiin, esineisiin ja luontoon liittyvistä ilmiöistä (Taulukko 3).

Eläimiin liittyvinä ilmiöinä vanhemmat kokivat lintujen epätavallisen käyttäytymisen, kuten linnun poikkeavan ääntelyn kuulemisen ja varpusen lentelyn pelottomana ympäri huonetta vanhemman ollessa läsnä ja jonkin pienen linnun lentelyn vanhemman ympärillä pihamaalla. Koiran epätavallinen käyttäytyminen ilmeni esimerkiksi niin, että koira haukkui ikään kuin huoneessa olisi ollut joku paikalla. Hyönteisen epätavalliseen käyttäytymiseen kuului samanlaisen hämähäkin toistuva ilmaantuminen lähelle ja perhosen lentely vanhemman ympärillä. Vanhemmat kokivat tällaisten yksittäisten, lähellään viihtyvien lintujen tai muden eläinten olevan heidän kuollut lapsensa, joka kävi tervehtimässä.

Sisälle lensi kaunis perhonen, se kierteli minun ympärillä, sitten koiran ympärillä. Tuli seuraavanakin päivänä ja teki samat kuviot. Ystäväni sanoi, että lapseni sielu kävi moikkaamassa. (V22)

Istuimme olohuoneessa ja muistelimme poikaamme uurnan ollessa olohuoneen pöydällä. Yhtäkkiä ikkunasta lensi sisään varpunen, joka suunnisti suoraan luoksemme olohuoneeseen. Lintu ei ollut laisinkaan peloissaan, vaan rauhallisesti ja määrätietoisesti kiersi olohuoneen ympäri, pysähtyi hetkeksi lukuisten poikaamme esittävien valokuvien eteen ja kävi lopulta peilin edessä ihmettelemässä omaa kuvaansa. (V29)

Luontoon liittyvät ilmiöt muodostuivat höyhenten ja luonnonilmiöiden poikkeavasta ilmaantumisesta. Vanhemmat kuvasivat yksittäisten tai useiden höyhenten ilmaantumista tiettyihin pakkoihin tai tietyllä hetkellä. Poikkeaviin luonnonilmiöihin kuului muun muassa sateenkaaren päättymisen ruumishuoneelle silloin, kun vanhemmat olivat hakemassa lapsensa ruumista. Lisäksi siihen sisältyi sumun laskeutuminen yllättäen keskellä kirkasta yötä sekä erilaisten muotojen, kuten lapsen kasvojen tai delfiinin, muodostuminen pilvistä.

Esineisiin liittyviin ilmiöihin kuului kynttilän epätavallinen palaminen, sähkölaitteiden epätavallinen sekä esineiden epätavallinen toiminta ja vertauskuvana toimiminen. Vanhemmat kuvasivat kynttilän sammuvan tietyllä hetkellä tai liekin palavan vaakatasossa, vaikka mitään ilmavirtaa ei tuntunut. Sähkölaitteet käynnistyivät tai menivät pois päältä itsekseen, hehkulamput rikkoutuivat toistuvasti, televisiokanavat vaihtuivat itsekseen ja sähkölelut käynnistyivät. Myös tietokone antoi virheilmoituksia ja kännykkä toimi oudosti. Eräs vanhempi kirjoitti:

Kuuntelin ekoina viikkoina yhä uudelleen ja uudelleen Sian My Love kappaletta. Se kappale oli koskettanut lastani [...] iPhoneni alkoi jumittaa aina sen kappaleen kodalla. [...] Joskus kappale pysähtyi ilman virhettä, täydet kentät laitteessa, se vain pysähtyi. Muutamaan otteeseen kohtaan, jossa laulettiin: I'm with you. (V22)

Vanhempien kokemukset yliluonnollisista ilmiöistä

Vanhemmat kokivat yliluonnollisten ilmiöiden aiheuttavan sekä surun helpottumista että sen voimistumista (Taulukko 4).

Taulukko 4. Vanhempien kokemukset yliluonnollisista ilmiöistä.

Alaluokka	Yläluokka	Pääloukka
Ilmiön voimaannuttavana kokeminen		Surun helpottuminen
Ilmiön myönteisenä kokeminen	Hyvänolon saaminen	
Ilmiön normaalina kokeminen Vanhempien lähentyminen		
Lapselta viestin saaminen		
Kuolleen lapsen ja vanhemman välisen yhteyden lujittuminen Perheenjäsenen suojeleminen	Kuolleen lapsen kanssa lähentyminen	
Jälleennäkemiseen ja kuolemanjälkeiseen elämään uskomisen vahvistuminen		
Ilmiön konkreettisesti vanhemman elämään vaikuttaminen Hengellisyden herääminen ja voimistuminen	Elämäkatsomuksen muuttuminen myönteisemmäksi	
Ilmiön outona kokeminen Ilmiön järkeistäminen	Normaaliuden järkkäminen	Surun voimistuminen
Ikävän kasvaminen		
Ilmiön epämiellyttävänä kokeminen	Epämukavuuden lisääntyminen	

Surun helpottuminen

Surun helpottumiseen liittyi hyvänolon saaminen, kuolleen lapsen kanssa lähentyminen ja elämäkatsomuksen muuttuminen myönteisemmäksi. Hyvänolon saamiseen liittyi yliluonnollisen ilmiön kokeminen voimaannuttavana, myönteisenä ja normaalina sekä vanhempia lähentävänä. Ilmiöt auttoivat vanhempia selviämään vaikeista päivistä ja he saivat niiden kautta varmuutta jatkaa elämää ja huolehtia muista lapsistaan. Ilmiöt koettiin lohduttaviksi ja hyvää voimaa sekä rakkautta antaviksi. Vanhemmat kuvasivat ilmiöt rauhoittavina, hyvinä ja lämpiminä. Ilmiöt saivat heidät myös tuntemaan voimakasta kiitollisuutta joko lapsen kuolleen lapsen kanssa viettämästään ajasta tai lapsen jälleennäkemisestä.

Kokemus oli ihana ja lohduttava. Koin, kuinka taivaasta olisi saavista kaadettu ylleni lohtua. (V13)

Nämä ilmiöt olivat todella lohduttavia. Tajusin, ettei elämä pääty kuolemaan, vaan vaihtuu paikkaan parempaan.

Uskon, että jälleennäkeminen kuoleman jälkeen on olemassa. (V79)

Ilmiön normaalina kokemiseen liittyi vanhempien ymmärrys ilmiöstä suruun kuuluvana asiana, sekä ilmiön kokeminen asiaankuuluvaksi, luonnolliseksi ja todentuntuiseksi.

Koin tilanteen hyvin luonnollisena. Ajattelen, että hän näin hyvästeli minut. (V114)

Vanhemmat kokivat saavansa hyvää oloa myös vanhempien lähentymisen seurauksena, mikä tapahtui vanhempien välisen yhteyden lisääntymisen sekä yhteisen ilon kokemisen kautta.

Yliluonnollisen ilmiön seurauksena kuolleen lapsen kanssa lähentymiseen liittyi lapselta viestin saaminen, kuolleen lapsen ja vanhemman välisen yhteyden lujittuminen, perheenjäsenten suojeleminen sekä jälleennäkemiseen ja kuolemanjälkeiseen elämään uskomisen vahvistuminen (Taulukko 4).

Vanhemmat kokivat, että lapsi tuli tervehtimään ja tuomaan heille viestin kuoleman tuolta puolen. Yliluonnollisen ilmiön koettiin olevan merkki yhteyden säilymisestä kuolleeseen lapseen vielä kuoleman jälkeenkin ja sen myötä vanhemmat saivat varmistuksen lapsen olemassaolon jatkumisesta jossain toisessa paikassa.

Ilmiöt ovat lohduttavia ja tuovat lapsen tavallaan konkreettisesti lähelle. Olen oppinut ymmärtämään, että kuolema ei ole lyijyseinä vaan ohut verho, jonka läpi tunteet kulkevat. (V104)

Kuolleen lapsen koettiin myös suojelevan elossa olevia sisarusiaan ja muita läheisiä. Ilmiöt loivat vanhemmille tunteen kannateltavana olemisesta.

Yliluonnollinen ilmiö muutti vanhemman elämäkatsomusta vaikuttamalla konkreettisesti vanhemman elämään sekä hengellisyyden heräämisen ja voimistumisen kautta. Vanhemmat kokivat ilmiöiden vaikuttaneen heihin hyvin voimakkaasti, kuvittaneen heidän suruaan sekä luoneen heille uudenlaisen kuvan ihmisyydestä. Lisäksi yliluonnolliset ilmiöt muutti vanhempien tapaa katsoa maailmaa.

Kaikki nämä kokemukset ovat vahvistaneet minua ja luoneet uudenlaisen näkemyksen ihmisyydestä. Katselen maailmaa ja sen ilmiöitä rakkauden silmälasien takaa nyt, vaikka suru on läsnä. (V54)

Vanhempien usko Jumalaan heräsi tai vahvistui, ja yliluonnolliset ilmiöt koettiin merkinä Jumalan huolenpidosta, henkilökohtaisesta puhuttelusta ja Jeesuksen läsnäolosta. Kuolleen lapsen kohtaamista pidettiin myös tarkoituksenmukaisena.

Koin, että aika oli kypsä sille, että saimme nähdä poikamme ja sen että heillä oli kaikki hyvin. [...] Minulla on ollut helpompaa olla tapahtumien jälkeen ja saan pojat enkelipalloina valokuviin aina kun pyydän. (V89)

Surun voimistuminen

Vanhemmat kokivat yliluonnolliset ilmiöt surua voimistaviksi, mikä sisälsi normaaliuden järkkymistä ja epämukavuuden lisääntymisestä niiden myötä. Normaaliuden järkkymiseen liittyi ilmiöiden outona kokeminen ja ilmiöiden järjeistäminen. Vanhemmat kokivat ilmiöiden olevan outoja, kuten vaikeasti selitettäviä, yllättäviä, hämmentäviä ja yliluonnollisia. Kohtaamista kuolleen lapsen kanssa pidettiin erilaisena kuin elävien kanssa, eivätkä vanhemmat tieneet, mitä heidän olisi pitänyt ilmiöistä ajatella. Vanhemmat pyrkivät järjeistämään yliluonnollista ilmiötä liittämällä kokemukset väsymyksen tunteeseen tai vilkkaaseen mielikuvitukseen. Vanhemmat epäilivät myös ilmiöiden johtuneen hyvästä sattumasta.

[...] en oikein tiennyt mitä ajatella näistä kokemuksista, mielessäni oli pieni skeptikko koko ajan kuiskuttelemassa 'sattumasta'. (V22)

Epämukavuuden lisääntymiseen liittyi vanhempien ikävän kasvaminen ja epämukavuuden lisääntyminen. Ikävän kasvamiseen liittyi ilmiön herättämä kaipaus saada lapsi takaisin elämään sekä toive ilmiön toistumisesta. Vanhemmat kokivat olonsa tyhjäksi ilmiöiden loputtua, vaikka toisaalta he kokivat myös yksinäisyyttä kokiessaan jotain, mitä muut eivät olleet kokeneet. Vanhemmat olivat myös huolissaan kuolleen lapsensa vuoksi, mikäli tämä oli näyttäytynyt heille ilmiössä surullisena tai tuskaisena.

Vaikea kuvata tunteita kun omalla tavalla antavat lohtua ja voimia tämän ei enää [sic] niin mukavan elämän kestämiseen kun saa merkkejä omalta lapselta että on läsnä mutta kun ei voi halata ei antaa suukkoa ei kosketa masentaa sitten taas aikaajoin [sic] aivan hirveästi. Ikävä kasvaa joka vuosi kun siihen ei saa tyydytystä. (V67)

Tuo ensireaktio oli jotenkin vähän pelottava. Surullinen ja huolestunut olin kun hän oli surullisen oloinen. (V113)

Minua riipaisi, järkytyin, ajattelin, että poikani jätti jäähyväiset minulle, jäin miettimään äänen tuskaisuutta; nousi ajatus, että [sic] hän olisi halunnut kuolla ja ettähän [sic] oli siitöpahoillaan [sic]. (V78)

Yliluonnollisten ilmiöiden seurauksena koettuun epämukavuuden lisääntymiseen sisältyi ilmiön kokeminen epämiellyttäväksi ja järkyttäväksi. Ilmiöt koettiin pelottavina, ahdistavina ja surullisina. Vanhemmat kuvasivat myös väsyvänsä ilmiöiden toistuvaan ilmaantumiseen.

Aluksi koin ilmiöt hirveän ahdistavina, muutin jopa niiden takia. (V75)

Pohdinta

Tämän tutkimuksen mukaan vanhemmat kokivat monenlaisia itseensä kohdistuvia ja itsensä ulkopuolella ilmeneviä yliluonnollisia ilmiöitä lapsen kuoleman jälkeen. Näitä olivat aistimuksiin, läheisydentunteeseen ja kehon tuntemuksiin liittyvät ilmiöt. Vanhemmat kuulivat poikkeuksellisia ääniä, näkivät kuolleen lapsensa unessa tai valveilla ollessa sekä aistivat tai tunsivat fyysisesti kuolleen lapsensa läsnäolon. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu surevien näkevän kuolleen omaisensa (mm. Wiener 1996; Koskela 2009) tai aistivan tämän läsnäolon (mm. Rees 1971; Berger 1995; Bachelor 2007). Nowatzkin ja Kalischukin (2009) tutkimuksessa kohtaamiset kuolleen henkilön kanssa liittyivät näkö- tai kuuloaistimuksiin sekä kuolleen läheisyyden aistimiseen ja eläväisten unien näkemiseen. Tässä tutkimuksessa vanhemmat kuvasivat myös höyhenten ilmestymistä tyhjästä, minkä he kokivat viestinä henkimaailmasta ja siitä, että heistä ja heidän kuolleesta lapsestaan pidetään huolta. Samankaltainen tutkimustulos höyhenistä ilmeni Keenin ym. (2013) tutkimustuloksissa, jossa surevat kertoivat yhdistäneensä näkemänsä höyhenet kuolleen läheisen läsnäoloon.

Tähän tutkimukseen osallistuneiden vanhempien kirjoituksissa näkyi myös länsimaalaisille tyypillinen skeptisyys yliluonnollisia ilmiöitä kohtaan. Toisaalta osa vanhemmista totesi, etteivät yleensä usko tämänkaltaisiin tapahtumiin. Kuitenkin monet kertoivat toisten perheenjäsenten tai muiden läsnä olleiden henkilöiden havainneen saman ilmiön heidän kanssaan, kuin todistaakseen, että he eivät olleet ilmiötä kuvitelleet, vaan se oli todellakin tapahtunut. Monet vanhemmat kirjoittivat myös ottaneensa valokuvia näkyvistä ilmiöistä. Vastaavia tuloksia saivat tutkimuksessaan Keen ym. (2013), joiden tutkimuksen mukaan surutyötä tekevät vanhemmat, jotka olivat aistineet kuolleen läsnäolon, olivat huolissaan siitä, että muut saattaisivat pitää heitä hulluina heidän kokemuksensa vuoksi. Vanhemmat kokivat tärkeäksi, että heidän kokemuksiaan pidettiin todellisina ja normaaleina, ja jotkut kertoivat muiden perheenjäsenten kokeneen vastaavia ilmiöitä.

Wienerin ym. (1996) tutkimuksessa ilmeni, että vanhemmat olivat huolissaan siitä, että he olivat tulossa ”hulluiksi”. Toisaalta osa vanhemmista koki olevansa etuoikeutettu saadessaan kokea kuolleen läheisen läsnäolon (Keen ym. 2013). Myös tässä tutkimuksessa vanhemmat kokivat olleensa etuoikeutettuja yliluonnollisten ilmiöiden kokemisen myötä. Tieto vanhempien kokemista yliluonnollisista ilmiöistä auttaa ammattiauttajia ja surevia sekä heidän läheisiään ymmärtämään näitä ilmiöitä sekä niiden kokemisen merkitystä, joita toiset eivät voi kiistää.

Vanhempien kirjoittamat tekstit olivat pääosin hyvin rikkaita ja niistä ilmeni rakkaus kuollutta lasta kohtaan ja toive siitä, että yhteys lapseen säilyisi vielä kuoleman jälkeenkin. Teksteistä välittyi lapsen menetykseen liittyvä pohjaton suru, kun vanhemmat kuvasivat omaa tuskaista oloaan ja tuntemuksiaan lapsen kuoleman jälkeen. Monet vanhemmat kirjoittivat tunteneensa olonsa epätoivoiseksi ja pyytäneensä jotain merkkiä Jumalalta tai muulta nimeltä mainitsemattomalta

korkeammalta voimalta, jotta jaksaisivat jatkaa elämäänsä. Vanhemmat myös kuvasivat kokeneensa yliluonnollisia ilmiöitä juuri tällaisia epätoivoisina hetkinä ja kokivat niiden helpottaneen oloaan ja auttavan jaksamaan eteenpäin.

Tässä tutkimuksessa vanhemmat kuvasivat yliluonnollisten ilmiöiden kokemisen positiivisia seurauksia. He kokivat ilmiöt surua helpottaviksi, rauhoittaviksi ja iloisiksi sekä merkiksi siitä, että elämä jatkuu kuoleman jälkeenkin ja että he tulevat kohtamaan kuolleen lapsensa vielä uudelleen. Aiemmat tutkimukset tukevat tätä, sillä vastaavien ilmiöiden kokeminen on raportoitu nimenomaan surutyötä helpottavaksi ja lohtua tuovaksi (mm. Wiener ym. 1996, Karlsson & Nilsson 2007, Koskela 2009). Myös Rees (1971) toteaa tutkimuksessaan leskien kokemien ”hallusinaatioiden” olevan normaaleja ja hyödyllisiä suruprosessin kannalta. Keenin ym. (2013) mukaan muiden mielipiteillä oli jonkin verran vaikutusta siihen, millaisina surevat kokivat yliluonnollisen ilmiön. Vanhempien ja ammattiauttajien on hyvä tietää, että yliluonnolliset ilmiöt koetaan usein nimenomaan suruprosessia helpottaviksi tekijöiksi. Toisaalta osa vanhemmista koki yliluonnollisten ilmiöiden voimistavan heidän suruaan mm. lisäävän koettua ikävää. Myös Karlssonin ja Nilssonin (2007) tuloksista ilmenee, että suurin osa surevista puolisoista koki itsensä entistä yksinäisemmäksi koettuaan kuolleen puolisonsa läsnäolon.

Vanhempien kirjoittamien vastausten perusteella näyttäisi myös siltä, että yliluonnollisten ilmiöiden ilmaantumisaikakohdalla ja kestolla on jotain merkitystä, koska useat vanhemmat kirjoittivat pyytämättä kuinka pian lapsen kuoleman jälkeen he olivat ilmiön kokeneet ja miten kauan näiden ilmiöiden ilmaantuminen jatkui. Tästä aiheesta tarvitaan kuitenkin lisää tutkimusta. Yliluonnollisia ilmiöitä läheisen kuoleman jälkeen koskevaa tutkimusta ei ole juurikaan tehty, joten tämä tutkimuksen tuottamaa tietoa voidaan jatkossa hyödyntää aiheen syventämiseen.

Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Surevien kokemuksia koskeva tutkimus kuuluu sensitiivisten tutkimusaiheiden piiriin. Perinteisesti sensitiivisiksi tutkimusaiheiksi on ymmärretty esimerkiksi niin sanottuja tabuja koskevat ja intiimit aiheet. Mikäli tutkimus käsittelee sensitiivisiä aiheita, vaatii se tutkijalta syvällistä eettistä pohdintaa. (McGarry 2010.)

Tutkimusta tehdessä, aineistoa analysoitaessa ja tuloksia raportoitaessa on noudatettu hyviä tieteellisiä käytäntöjä ja toisten tutkijoiden työtä on kunnioitettu käyttämällä asianmukaisia lähdemerkintöjä (TENK 2012). Tässä tutkimuksessa tutkimusluvut pyydettiin keskustelupalstojen moderaattoreilta ja surujärjestöiltä. Aineistoa kerättiin myös internetin suljetuilta keskustelupalstoilta, joilla surevat vanhemmat olivat kirjautuneena. Vanhempien vastaaminen sähköiseen kyselyyn tulkittiin heidän tietoiseksi suostumukseksi tutkimukseen osallistumisesta.

Internetin välityksellä tapahtuvassa tiedonkeruussa tutkittavaan ei synny henkilökohtaista suhdetta, mikä saattaa vääristää saatua tietoa (Hamilton & Bowers 2006; Kylmä & Juvakka 2007). Myöskään nonverbaalisen viestinnän havainnointi ei tällä menetelmällä onnistu. Sähköisen kyselyn etuna on kuitenkin se, että tutkija saa aineiston valmiiksi kirjallisessa muodossa ja kyselyn voi tehdä nopeammin suurelle joukolla (Kylmä & Juvakka 2007). Vereckenin ja Maesin (2006) tutkimuksen mukaan sähköisellä kyselyllä on myös mahdollista saada aivan yhtä luotettavia tuloksia kuin perinteisellä paperisella kyselylomakkeella. Tutkimuksen mukaan vastaajat vastasivat jopa totuudenmukaisemmin sähköiseen kyselyyn kuin paperiseen, mikä tutkijoiden arvion mukaan johtui siitä, että vastaajat ehtivät puntaroida paperilomakkeeseen laittamiaan vastauksia ja mahdollisesti muokata niitä sosiaalisesti hyväksyttävämpään muotoon. Sähköinen kyselylomake saattaa siis tuottaa aidompia vastauksia kuin paperinen.

Käytettäessä kyselylomaketta sensitiivisen tutkimuksen aineistonkeruussa tutkija saattaa kuitenkin jäädä pohtimaan tiedonantajien hyvinvointia, sillä yhteydenotto heihin ei ole mahdollista (Aho 2011). Tutkijan ei myöskään ole mahdollista kysyä tarkentavia kysymyksiä tiedonantajilta tai vahvistaa saamiaan tuloksia heillä ennen tutkimuksen raportointia, mikä voi heikentää tutkimuksen luotettavuutta. Tässä tutkimuksessa vanhemmille välitettiin saatekirjeessä

tutkijan yhteystiedot mahdollisia lisäkysymyksiä ja tutkimukseen liittyviä lisäkysymyksiä varten. Yhteydenottoja vanhemmilta ei kuitenkaan tullut.

Internetin välityksellä tapahtuva tiedonkeruu mahdollistaa sen, että kyselyyn saattavat vastata myös sellaiset henkilöt, joilla ei ole omakohtaista kokemusta tutkittavasta asiasta, mikä heikentää tutkimuksen luotettavuutta. Tämän tutkimuksen aineistonkeruussa käytettiin vain surujärjestöjen jäsenrekistereitä sekä internetin suljettuja keskustelupalstoja, josta vanhemmat olivat identifioitavissa ja varmistettavissa, että he kuuluivat kyseiseen kohderyhmään.

Tämän tutkimuksen luotettavuutta lisäsi kokeneempien tutkijoiden ohjauksessa tehty aineiston analyysi (TENK 2012). Tutkimuksen luotettavuutta heikentää aineiston keruutavan lisäksi se, että kyselyyn vastanneista vanhemmista vain kolme oli miehiä. Miesten osallistuminen tutkimuksiin oli ylipäättään vähäisempää kuin naisten, mutta tässä tutkimuksessa jää epäselväksi se, kokevatko miehet vähemmän yliluonnollisia ilmiöitä kuin naiset. Tämän tutkimuksen aineiston perusteella ei voida myöskään sanoa, ovatko miesten kokemat yliluonnolliset ilmiöt lapsen kuoleman jälkeen erilaisia kuin naisten. Aiemman tutkimuksen mukaan isien ja äitien surureaktioilla sekä näiden reaktioiden voimakkuudella on eroa (mm. Aho 2010; Aho ym. 2013). Jatkossa tarvitaan lisää tutkimusta erityisesti isien kokemista yliluonnollisista ilmiöistä.

Yli puolet tähän tutkimukseen osallistuneista vanhemmista koki terveydentilansa huonoksi tai erittäin huonoksi. Vanhemmat myös kuvasivat kirjoituksissaan pahanolontuntemuksiaan. Ahon ym. (2013) tutkimuksen mukaan vanhempien koettua terveydentilalla oli tilastollisesti merkitsevä yhteys vanhempien surureaktioihin. Vanhemmat, joiden koettu terveydentila oli hyvä tai erittäin hyvä, kokivat vähiten surureaktioita, ja äitien surureaktiot olivat voimakkaampia kuin isien. Tähän tutkimukseen osallistuneista vanhemmista koki terveydentilansa hyväksi tai melko hyväksi vain 13%. Tämän tutkimuksen perusteella vanhemman koettu terveydentila saattaa olla yhteydessä yliluonnollisten ilmiöiden kokemiseen, mutta aiheesta tarvitaan lisää tutkimusta. Tutkimuksen tarkoituksena ei ollut verrata vanhempien kokemia yliluonnollisia ilmiöitä lapsen kuoliiniän, kuolinsyyntä tai kuolemasta kuluneen ajan mukaan, joskin ne ovat myös tärkeitä tutkimusaiheita jatkossa.

Johtopäätökset

Tämän tutkimuksen pohjalta voidaan tehdä seuraavia johtopäätöksiä ja suosituksia:

1. Vanhemmat kokivat lapsen kuoleman jälkeen monenlaisia yliluonnollisia ilmiöitä, kuten aistimuksiin, läheisydentunteeseen sekä esineiden epätavalliseen toimintaan liittyviä ilmiöitä. Tieto tällaisista ilmiöistä auttaa ammattiauttajia sekä surevia itseään ja heidän läheisiään ymmärtämään niitä paremmin.
2. Vanhemmat kokivat yliluonnolliset ilmiöt usein lohduttaviksi ja suruaan helpottaviksi, mutta toisaalta niiden koettiin myös voimistavan surua. Vanhempien ja heidän läheistensä saattaisi olla helpompi suhtautua yliluonnollisten ilmiöiden ilmaantumiseen, mikäli heillä olisi tieto siitä, että sellaisia voi esiintyä suruprosessin aikana. Avoin puheeksi ottaminen yliluonnollisista ilmiöistä ja niiden aiheuttamista seurauksista on tärkeää. Tällöin voidaan vanhempien ”hulluksi tuleminen” kokemusta voidaan normalisoida ja ilmiöiden kielteisiä seurauksia voidaan käsitellä.
3. Tutkimustulokset kuvaavat vanhempien kokemia yliluonnollisia ilmiöitä ja niiden seurauksia lapsen kuoleman jälkeen. Tuloksia voidaan hyödyntää laajasti eri ammattialoilla, erityisesti terveydenhuollossa, surevien vanhempien tukemisessa.

Kirjoittajat:

Suvi Laiho on sairaanhoitaja ja TtM-opiskelija. Hän kiinnostui surututkimuksesta opiskellessaan Tampereen yliopiston Terveystieteiden yksikössä ja tämä artikkeli on osa hänen pro gradu –tutkimustaan. Yhteydenotot: suvi.laiho@uta.fi

Marja Kaunonen on Terveystieteiden tohtori ja hoitotieteen dosentti. Hän työskentelee professorina Tampereen yliopiston Terveystieteiden yksikössä. Hänen hoitotieteen väitöskirjansa käsitteli surevien perheiden tukemista ja jatkotutkimus on kohdistunut eri perheenjäsenten suruun, selviytymisen ja tukemiseen läheisen kuoleman jälkeen sekä myös lapsettomuudessa tai perheenjäsenen sairastuessa. Yhteydenotot: marja.kaunonen@uta.fi

Anna Liisa Aho on Terveystieteiden tohtori ja dosentti, joka työskentelee Tampereen yliopiston Terveystieteiden yksikössä ja hän on pitkään tutkinut eri perheenjäsenten surua, selviytymistä ja surevien moniammatillista tukemista eri näkökulmista. Yhteydenotot: anna.l.aho@uta.fi

Lähteet

- Aarnio, Kia. 2007. *Paranormal, superstitious, magical, and religious beliefs*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, Psykologian laitos.
- Aho, Anna Liisa. 2010. *Isän suru lapsen kuoleman jälkeen. Tuki-interventio ja sen arviointi*. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1551, Tampere University Press.
- Aho, Anna Liisa. 2011. Arkaluontoisen tutkimusaiheen haasteita. *Tutkiva Hoitotyö*, 9(3), 41-42.
- Aho, Anna Liisa; Kuusmin Tiina & Kaunonen, Marja. 2013. Vertaistuen vaikutukset lapsen kuoleman kokeneiden vanhempien surureaktioihin. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*, 50, 21-37.
- Bachelor, Philip. 2007. Practical bereavement. *Health Sociology Review*, 16(5), 405-414.
- Berger Arthur. 1995. Quoth the raven: Bereavement and the paranormal. *OMEGA, Journal of Death and Dying*, 31(1), 1-10.
- Cohen-Mansfield, Jiska; Shmotkin, Dov; Malkinson, Ruth; Bartur, Liora & Hazan, Haim. 2013. Parental bereavement increases mortality in older persons. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 5(1), 84-92.
- Hamilton, Rebekah & Bowers, Barbara. 2006. Internet recruitment and e-mail interviews in qualitative studies. *Qualitative Health Research*, 16(6), 821-835.
- Kari, Jarkko. 2000. Paranormaalit ilmiöt ja tietoisuus tiedollisessa toiminnassa. Saatavilla osoitteessa: <http://www.paranet.fi/paradocs/tutkimuksia/kari.pdf> [luettu 13.11.2013].
- Karlsson, Maria & Nilsson, Ingrid. 2007. Bereaved spouses' adjustment after the patients' death in palliative care. *Palliative and Supportive Care*, 5, 397-404.
- Keen, Catherine; Murray, Craig & Payne, Sheila. 2013. A qualitative exploration of sensing the presence of the deceased following bereavement. *Mortality*, 18(4), 339-357.
- Kielitoimiston sanakirja MOT. Sanahaku: ylluonnollinen. Tehty 13.11.2013.
- Klass, Dennis. 1993. Solace and immortality: Bereaved parents' continuing bond with their children. *Death Studies*, 17, 343-368.
- Koskela, Harri. 2009. *Miksi ja mitä varten, Jumala? Lapsen menetyksen merkitys vanhemman spiritualiteetille*. Joensuun yliopisto, www.thanatos-journal.com, ISSN 2242-6280

teologinen tiedekunta.

Kylmä, Jari & Juvakka, Taru. 2007. *Laadullinen terveystutkimus*. Edita Prima Oy, Helsinki.

McGarry, Julie. 2010. Exploring the effect of conducting sensitive research. *Nurse Researcher*, 18(1), 8-14.

Nowatzki, Nadine & Kalischuk, Ruth. 2009. Post-death encounters: grieving, mourning, and healing. *OMEGA, Journal of Death and Dying*, 59(2), 91-111.

Rees, W Dewi. 1971. The hallucinations of widowhood. *British Medical Journal*, 4, 37-41.

Steffen, Edith & Coyle, Adrian. 2012. 'Sense of presence' experiences in bereavement and their relationship to mental health: A critical examination of a continuing controversy. Teoksessa C. Murray (Ed.), *Mental health and anomalous experience*. Hauppauge, NY: Nova Science Publishers. 33-56.

Suomen virallinen tilasto (SVT). 2012. Väestön koulutusrakenne [verkkojulkaisu]. Liitetaulukko 1. 15 vuotta täyttäneet väestö koulutusasteen ja sukupuolen mukaan 2012. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla osoitteessa: http://stat.fi/til/vkour/2012/vkour_2012_2013-12-04_tau_001_fi.html [luettu: 16.9.2014].

Suomen virallinen tilasto (SVT). 2013. Väestörakenne [verkkojulkaisu]. Liitetaulukko 2. Väestö uskontokunnan mukaan ja osuus väestöstä 1950–2013. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla osoitteessa: http://www.stat.fi/til/vaerak/2013/vaerak_2013_2014-03-21_tau_002_fi.html [luettu: 16.9.2014].

TENK. 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje. Saatavilla osoitteessa: http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf [luettu 17.7.2014].

Vereecken Carine & Maes Lea. 2006. Comparison of a computer-administered and paper-and-pencil-administered questionnaire on health and lifestyle behaviors. *Journal of Adolescent Health*, 38, 426-432.

Wiener, Lorry; Aikin Alberta; Gibbons, Martha & Hirschfeld, Steven. 1996. Visions of those who left too soon. *American Journal of Nursing*, 69(9), 57-61.

Åstedt-Kurki, Päivi; Jussila Aino-Liisa; Koponen, Leena; Lehto, Paula; Maijala, Hanna; Paavilainen, Riitta & Potinkara Heli. 2008. *Kohti perheen hyvää hoitamista*. WSOY Oppimateriaalit Oy, Helsinki.

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol.3 2/2014

© Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.

https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2014/12/pajari_hautaustoimistot.pdf

Hautaustoimistot surevien tukena – muuttuva surukäsitys ja hautausalan kasvava rooli kuolemanrituaaleissa 1900-luvun loppupuolen Suomessa

Ilona Pajari

Jyväskylän yliopisto

Abstract: Morticians as providers of support for the bereaved

The role of Finnish morticians has changed decisively in the past one hundred years. In this article, I look at this process from the point of view of helping mourners in their grieving process. The main research source is the Finnish journal of morticians, *Tiimalasi* [Hourglass], in which professional undertakers share information and various other matters concerning their trade.

Until the middle of the 20th century, Finnish morticians mostly sold and dealt with funeral-related items like coffins and wreaths. Transportation was also traditionally part of their service. However, an urbanising and modernising society created new needs and new tastes, and new ideas about grief and mourning allowed morticians to expand their range of services. Increasingly, the family of the deceased no longer took care of the corpse or contacted the church or other authorities. This was justified by an appeal to the mourners' state of shock prohibiting them from taking care of such mundane matters. The task of the mortician was to ensure that the family could preserve a positive memory of the last moments they had spent with their loved one.

From the 1970s onwards, this ideology started to evolve into a more psychologically inspired vision of mourners. New information about the therapeutic aspects of mourning became available, and morticians were eager to understand their clients better. Naturally, there were commercial ulterior motives behind this: a better understanding of grief meant better customer relations, which could in turn lead to selling more services, but the morticians' interest in psychology was also motivated by their own personal needs: their ability to cope in their work was challenged in a more emotionally sensitive mental climate.

Finnish morticians have had an impact on many aspects of Finnish death rituals, a development brought about by their expanding role in funeral arrangements and the diminishing ability of the families of the deceased deal with these. Indeed, their entire existence as a profession has been

brought about by a social change in which professionals take care most of the tasks that families and local communities used to manage. Sometimes their interaction with their mourning clients becomes very personal – the coffin-maker of the old days could not and did not need to provide such consolation or such a comprehensive service.

Tässä artikkelissa käsittelen suomalaisten hautaustoimistojen muuttuvaa roolia hautajaisjärjestelyissä ja surevien omaisten elämässä 1950-luvulta 1990-luvulle. Erityisesti Tiimalasi-julkaisusta välittyvät hautausalan omat käsitykset toiminnastaan, sen luonteesta ja päämääristä ovat tarkastelun kohteena. Hautausalan käsitysten muutoksen syitä on monta: yleisesti ottaen modernisaatio, tarkemmin sairaalakuoleman yleistymisen aiheuttama kuolemanprosessin muuttuminen, elämäntavan muuttuminen kulutuskeskeisemmäksi, sekä yhteiskunnan maallistuminen, surua koskevien käsitysten muuttuminen ulkoisesta surun osoittamisesta sisäisen tilan kokemukseksi. Samaan aikaan kehittyivät psykologian ja psykiatrian teoria ja käytännöt, ja niiden asema vahvistui surun ymmärtämisessä ja käsittelyssä. Ihmisten ajatusmaailmaan syntyi surua koskevia uusia käsitteitä ja kielenkäyttöä, joiden soveltamisessa surevien kanssa päivittäin tekemisissä oleva hautausala oli luonnollisesti aktiivinen.

Artikkelin aluksi kuvaan suomalaisen hautausalan historiaa ennen varsinaista tutkimusaikakautta, minkä jälkeen käsittelen hautausalan ja sen asiakaspalvelun muutosta 1900-luvun jälkipuoliskolla. Tämän jälkeen valotan aihepiiriä psykologian ja psykiatrian historian näkökulmasta.

Ensisijaisena lähdeaineistona artikkelissa on Suomen Hautaustoimistojen Liiton vuodesta 1950 alkaen julkaisema Tiimalasi-lehti. Aihepiiriin tuo lisävalaistusta hautausalaa koskeva koti- ja ulkomainen kirjallisuus. Käsittelen aineistoa lähiluvun keinoin: mitä surusta ja hautausalan toiminnasta sanotaan, miten sanotaan, ja mistä vaietaan, mikä esitetään kiertoilmauksin.

Tiimalasi-lehti perustettiin vuonna 1950 Suomen Hautaustoimistojen Liitto ry:n jäsenlehdiksi, alun perin nimellä Arkkuviesti. Hautausala oli vuosien yrittämisen jälkeen järjestäytyneen yhden etujärjestön alle sodasta johtuvan sääntelyn ja materiaalipulan aiheuttamissa poikkeusoloissa vuonna 1942 (Kiiskinen 1992, 44–52). Tiimalasi alkoi ilmestyä säännöllisesti neljä kertaa vuodessa vuodesta 1951 alkaen. Jäsenlehtenä Tiimalasin tarkoitus oli ja on puhutella ennen kaikkea hautausalan ihmisiä, ei niinkään kertoa hautauskulttuurista suurelle yleisölle tai käsitellä suomalaista yhteiskuntaa muusta kuin hautausalan näkökulmasta. Viime vuosikymmeninä on julkaistu myös laajempaan levitykseen tarkoitettuja tiedotusnumeroita alan toiminnasta, mutta pääpaino on edelleen SHL:n jäsenten kannalta keskeisissä kysymyksissä.

Tiimalasi ei käsittele kaikkia hautausalan ilmiöitä tasapuolisesti. Esimerkiksi yksityiskohtaista tietoa työskentelystä hautaustoimistossa on lehden sivuilta turha etsiä. Osa asioista oli ilmeisesti kaikille hyvin tuttuja muutenkin, osasta taas ei välttämättä haluttu keskustella edes rajoitetussa julkisuudessa. Samoin on aina ymmärrettävä, mitkä edellytykset kunkin ajan ihmisillä on ollut käsitellä eri aihepiirejä. Toisaalta surun ja kuoleman käsittelytapojen kehittyessä voidaan alkaa käsitellä aiemmin vaikeasti hahmottuneita asioita. Yhtenä esimerkkinä tällaisesta on juuri surevien kohtaaminen ja tukeminen, jonka kuvaamisessa tapahtui huomattavia muutoksia 1950-luvulta alkaen. On selvää, että Tiimalasin antamaa kuva hautausalasta ei ole hautausalan kokonaiskuva. Julkaisu on silti merkittävä ”kurkistusaukko” suomalaiseen hautauskulttuuriin sen kanssa päivittäin tekemisissä olevien ihmisten näkökulmasta. Lehteähän toimittavat SHL:n hallitus ja jäsenet, jotka ovat hautausalan yrittäjiä itsekin.

Useimmissa kulttuureissa kuoleman ja kuolleiden parissa työskentelemiseen liittyy jonkinlainen sosiaalinen stigma, eikä nykyajan länsimainen kulttuuriakaan ole tästä ajatuksesta vapaa (Davidsson Bremborg 2002, Laderman 2003). Hautaukseen ja kuolemaan liittyy oletuksia ja ennakkoluuloja, joiden hälventäminen voi olla vaikeaa. Monet

”kuolematyöntekijät” ovat kokeneet parhaimmaksi vaieta niistä kokonaan tai valikoida seuran, jossa ottavat asian esille (Kettunen 2010, 106; Molander 2009, 119–122). Tiimalasi-lehden sivuilla asiaa ei yleensä käsitellä suoraan, mutta sen voi ymmärtää taustatekijäksi tarkasteluajanjakson viimeisten vuosikymmenien keskusteluille työssä jaksamisesta ja asiakkaan kohtaamisesta.

Surevien tukeminen on argumentti, jolla on perusteltu hautaustoimistojen kasvanutta roolia hautajaisten järjestämisessä. Se ei ole lainkaan perusteeton, koska perinteiset yhteisöt ja perinteinen hautajaiskäsitelmä muuttuivat voimakkaasti kuoleman kulttuurin modernisoituessa. Ihmiset puhuivat kuolemasta ja sen käytännöllisistä puolista enää harvoin suoraan muiden kuin hautaustoimiston virkailijan kanssa. Yhteys seurakuntaan saattoi olla ohut, eikä hautajaisperinteitä enää tunnettu tai ne eivät soveltuneet muuttuneeseen elinympäristöön (esim. Pajari 2014b). Käsitelmä siitä, mitä käytännön järjestelyt merkitsevät sureville omaisille, on puolestaan muuttunut paljon vuosikymmenien kuluessa.

Sosiologi Tony Walterin vuonna 2005 julkaistun artikkelin mukaan länsimaista hautausalaa voidaan kuvata kolmen ideaalityypin mallin avulla. Suomalainen käytäntö edustaa tyypillisesti Walterin kuvaamaa uskollista mallia (*religious model*). Näin on siinäkin huolimatta, että hautausala on kaikissa Pohjoismaissa yksityisessä omistuksessa. Kirkko vastaa niin hautausmaiden ja useimpien krematorioiden ylläpidosta kuin suurelta osin varsinaisista hautajaisrituaaleistakin. Katolisiin ja islaminuskoihin maihin verrattuna uskonnollisuus on pikemminkin organisatorista kuin koko kuolemanrituaalia leimaavaa, mutta kysyttäessä sitä, kuka viime kädessä on vastuussa vainajan saattamisesta lepoon, kirkkokuntien rooli korostuu myös maallistuneissa Pohjoismaissa. (Walter 2005, 11–12).

Yhdysvalloissa yksityisillä hautaustoimistoilla on päärooli kuolemanrituaaleissa (*commercial model*), kun taas Ranskassa ja osittain Saksassa, Italiassa ja Espanjassa on vallalla julkishallinnollinen malli (*municipal model*), jossa maallinen hallinto vastaa suuresta osasta kuolemaan ja hautaamiseen liittyviä kysymyksiä. (Walter 2005, 9–11.) Suomalaisen hautausalan kehitykseen on suuresti vaikuttanut evankelisluterilaisen kirkon yhteiskunnallisista murroksista huolimatta vahva asema, ja tarkasteluajanjakson lopulla myös kirkon omien toimintaansa ja sen muotoja koskevien käsitysten muuttuminen (esim. Kivivuori 1999). Viimemainittu teema ei kuulu tämän artikkelin aihepiiriin, mutta kuvattaessa hautaustoimistojen muutosta on hyvä muistaa, että ympäröivä yhteiskunta ja sen instituutiot muuttuivat nekin.

Ensimmäisten hautaustoimistojen aikakausi

Suomen ensimmäinen varsinainen hautaustoimisto perustettiin vuonna 1871 (Laakso 1998, 15). Jo ennen 1800-luvun loppupuolta maassa oli tietysti valmistettu ja myyty ruumisarkkuja sekä muuta hautajaisiin liittyvää tavaraa, mutta tuolloin alettiin ensi kertaa tarjota kaikkea hautajaisiin liittyvää saman katon alta. Kehitys kohti hautaustoimistojen yhä suurempaa roolia hautajaisissa on jatkunut näihin päiviin saakka.

Ensimmäiset suomalaiset hautaustoimistot perustettiin ”ruotsalaisen mallin mukaan” (Laakso 1998, 12–16, Kettunen 2010, 30). Vallankumouksellisenä ajatuksena oli tarjota kaikkea hautajaisiin liittyvää yhdestä liikkeestä, joko omana tuotantona tai välittäjän ominaisuudessa. Moni varhainen hautaustoimisto oli ennen kaikkea arkkuliike, ja niitä perustettiin puusepäntöiden ja maalariliikkeiden yhteyteen. Toinen, alusta lähtien oleellisenä pidetty palvelu oli vainajan ja mahdollisesti omaisten kuljetusten järjestäminen. Varhaiset hautaustoimistot olivat leimallisesti kaupunkilaisia liikkeitä (vrt. Davidsson Bremborg 2002, 30; Pajari 2014a, 93, 97–98), eikä kaupungeissa ollut läheskään kaikilla tarvetta tai mahdollisuutta pitää omaa hevosta ja ajopelejä. Tuohon aikaan kukat ja seppeleet kuuluivat ennen kaikkea paremman väen hautajaisiin, mutta niitäkin välitettiin tarpeen mukaan. Kukkia arkulle tai haudalle laskivat pääasiassa lähiomaiset. Elävien kukkien puutteessa käytettiin vahakukkia tai metalliseppeleitä. Kodin ja kadun

koristeleminen havuilla kuului asiaan, ja havujakin sai ostaa hautaustoimistosta. (Pajari 2014a, 93; Pajari 2014b; Kemppainen 2011, 13–14.)

1800-luvun hautaustoimistojen asiakaspalvelutaidoista ei ole tarkkaa tietoa. Samoin kuva tuon ajan suremisesta ja surusta on vaihteleva. Yleisenä mielikuvana on, että kuolemaan osattiin tuolloin suhtautua luonnollisemmin kuin myöhemmin aikoina. Luonnollisuuden ajatukseen ei kuitenkaan pitäisi sisältyä ajatusta siitä, että kuolema ei olisi aiheuttanut suurtakin surua ja odottamaton kuolema myös järkytystä. Hienotunteisuus on ollut aina paikallaan maksavien asiakkaiden kanssa. Vaikka yhteiskunta muuttui ja kehittyi, tietty uskonnollinen viitekehys oli edelleen tuttu kuolemasta puhuttaessa, mikä helpotti kommunikointia. Hautajaisten kulku oli myös kaikille periaatteessa tuttu, joten asiakkaita ei tarvinnut opastaa ostoksissa samalla tavoin kuin myöhemmin. Korkeampi kuolleisuus ja kuoleman yhteisöllinen luonne aiheuttivat sen, että useimmat ihmiset osallistuivat nuoresta lähtien lukuisiin hautajaisiin elämänsä aikana (Kemppainen 2011, 13).

Maailmansotien välisenä aikana Suomi alkoi modernisoitua entistä laajemmin. Hautaustoimistot olivat edelleen lähinnä kaupunkilainen ilmiö, mutta ostotuotteiden ja -palveluiden määrä lisääntyi kaikkialla maassa. Hautaustoimistot saattoivat jo ottaa hoitaakseen kaiken hautajaisiin liittyvän, mutta varsinkin maaseudulla omaiset hoitivat järjestelyt useimmiten itse ja hautaustoimistoa tarvittiin lähinnä arkun ja muiden tarvikkeiden myyjänä (Lepola – Forsius 2012, 10; Kiiskinen 1992, 36–43; NHEU 8; Tiimalasi 4/1953, 4–5; Tiimalasi 1/1964, 5). Kuolemankulttuurin eriaikaisuus eri puolilla maata on tärkeää huomioida, kun puhutaan ilmiöistä kansallisella tasolla.

1900-luvun alkupuolella kuolemankulttuurin yleinen suuntaus oli kohti pieniä hautajaisia ja yksityistä suremista, vaikka sitä ei yksittäistapauksissa aina huomaa. Maalla suuret hautajaiset olivat edelleen tavalliset, vaikka esimerkiksi käytösoppaissa niiden esitettiin kuuluvan jo menneisyyteen (Kemppainen 2011, 14). Toisen maailmansodan aikaisista, kotirintamalla järjestetyistä sankarihautajaisista tuli usein speaktaakkelinomaisia koko seutukunnan tapahtumia (Kemppainen 2006). Kuolemaa nähtiin ja kuolema näkyi, koska sairaalaverkko tuli koko maan kattavaksi vasta 1960-luvulla (Harjula 2007). Kotona kuoltiin edelleen paljon. Toisaalta monesti asenteiden muokkaamisessa keskeinen kaupunkilainen keski- ja yläluokka oli jo pitkään vieronut mahtipontisia kuolemanrituaaleja ja surun avointa, jopa mauttomana pidettyä osoittamista. Hillittyä suremista pidettiin aidompana ja uudenaikaisena. (Kuva 1. Velikulta 8, 1906. Kuvan toimittanut Kaisa Kyläkoski.)

Hautajaisissa.

Anderssonskan pääkaupungissa asuva sukulainen on kuollut ja Anderssonska on tullut häntä haudata saattamaan. Surutalossa lausuu hän itsekseen ääneen ajatuksensa:

— Mitenkähän täällä Helsingissä on tapana, itkeätkö jo täällä vainajan kotona vaiko vasta haudalla?

Kuva 1. Velikulta 8, 1906. Kuvan toimittanut Kaisa Kyläkoski.

1950- ja 1960-lukujen suomalaiset hautaustoimistot

Toisen maailmansodan jälkeen suomalainen kuolemankulttuuri oli murroksessa. Hautaustoimistot olivat vasta vakiinnuttamassa asemaansa kuolemanrituaalien suorittamisessa koko maan tasolla. Maaseudulla saatettiin vielä vain ostaa arkku ruumisarkkuliikkeestä, mutta kaupungeissa oli jo, ainakin hautaustoimistojen itsensä mukaan, suurelta osin siirrytty käyttämään hautaustoimistojen palveluja hautajaisten kaikissa järjestelyissä. Hautausalalla vallinnutta kilpailua Tiimalasin artikkelit käsitelivät ennen kaikkea korostamalla jäsentensä ammattitaitoa.

”Hautausala vaatii harjoittajaltaan hienotunteisuutta ja persoonallisuutta”, todettiin Tiimalasissa vuonna 1950 (Tiimalasi 2/1950, 6). ”Asettakaamme (...) koko persoonallinen panoksemme jokaisen yksityisen tapauksen hoitamiseen, näin tukeaksemme ja auttaaksemme surevia” (Tiimalasi 2/1950, 9). Nämä vuoden 1950 tekstit käsitelivät Suomen ja Ruotsin hautausalojen eroja ja yhtäläisyyksiä; Ruotsissahan alan kehitys kohti palveluvaltaisuutta oli Suomea pidemmällä. 1950- ja 60-lukujen kantavana teemana olikin palvelujen lisääminen hautaustoimistojen yritysprofilissa; toisaalta sama teema oli esillä vielä vuonna 1984 (Tiimalasi 1/1984, 18–19). Kehitys tapahtui vähitellen ja eri tahtiin eri puolilla Suomea.

”Asiakkaan tullessa kaikkine murheineen toimiston palveltavaksi, toimiston hoitajalta vaaditaan suurta ihmistuntemusta ja täydellistä alan hallintaa” (Tiimalasi 3/1963, 7). Näiden käsitteiden sisältöä ei juurikaan Tiimalasissa määritelty, kenties siksi, että alan

HAUTAUSTOIMISTO

Tilauskuponki sivulla 19.

Toimittanut: N:o / 19

Nimi:		
Toimi arvo:	Osoite:	
1 / 19	Puhelin:	
Kirjoissa:	Kuulut:	
Siirto: / klo	Tohteri:	
Ruumiinsiunaus:	klo / 19	
Hautaus:	klo / 19	
Ruumiinsiunauksen toimittaja:		
Tilaja: (omakätinen alekirjoitus)	Puhelin:	
Osoite:		
Arkku:		
Tupsut:		
Kaiverrettu nimilevy, uurna:		
Koristelevy, tekstattu levy:		
Lisävaatetusta arkkuun:		
Koroke, peite, kynttilät, hiekkalaatikko ja lapio kotona:		
Laakerit y.m.:		
Siirto:	Kantajia:	
Kirkonkoristelu kankain, kynttilöin y.m.:		
Kukkia, laakeripuita y.m.:		
Hautausvaunu, valkoiset kantoliinat:		
Seppelivaunuja:		
Autokulj. toiselle paikkakunnalle:		
Erikoisia:		
	Siirto	
Hautakirja:		

Arkkunhuolto, formalisointi, parranajo:	
Kukkia arkkuun, lipouverhous arkkulle:	
Kantajia:	
Arkkukoriste:	
Valokuvauksia:	
Ruumiinsiunaus:	
Laulus:	
Musiikkia:	
Säestyksestä:	
Kuuset, havutiet: rautatiehavutut;	
Vahtimestarille:	
Painatuskuluja:	
Seppelitä:	
Kuolinilmoituksia:	
Virkatodistuksia:	
Polttolupa:	
Krematoriyhdistyksen lasku:	
Hautausmaaston lasku:	
Rautatierahti:	
Hautauskuluja toisella paikkakunnalla:	
Puhelinkuluja: postikuluja: toimitusta:	
	Siirto edelliseltä sivulta
	mk
SUORITUKSET:	Lvv velvollisille:
/ 19 mk	Lvv alaista tavaraa:
/ 19 ..	Jälleenmyytyä tavaraa:
/ 19 ..	Kuljetusta ym. huolto:
/ 19 ..	Välitettyjä maksuja (papit ym.)
/ 19 ..	

ihmisille suunnatun lehden lukijakunta tiesi mitä niillä tarkoitettiin. On hyvä muistaa, että vielä muutama vuosikymmen sitten hautausoimistot olivat kaikkialla maassa olleet ensisijaisesti ruumisarkkuja myyviä puusepän- ja verhoiluliikkeitä. Kun alettiin vaatia yhä kokonaisvaltaisempaa hautajaisten hallintaa, se tapahtui ennen kaikkea liikkeenhoidollisia hyveitä korostamalla. Esimerkiksi asiakaskortiston pitämistä suositeltiin, ja tuon ajan kortistoesimerkeistä huomataan, mitä kaikkea hautajaisiin ajateltiin kuuluvan.

(Kuva 2a ja 2b vasemmalla. SHL:n painattaman asiakaskortin malli Tiimalasista 3/1952.)

Hautausoimistot näkivät roolissa kasvamisen ja kasvattamisen kahtalaisesti. Yhtäältä kyse oli tiedotetusta ja julkilausutusta pyrkimyksestä liiketoiminnan kannattavuuden lisäämiseen. Liian korkeiden hintojen, kalliin tavaran tuputtamisen ja suoranaisen huijaamisen ongelmat myönnettiin ja niitä paheksuttiin ankarasti. Hautausalan erityisluonne tuotiin esille: markkinoita ei voi loputtomiin kasvattaa esimerkiksi mainonnalla, koska asiakkaiden määrä on riippuvainen kuolleisuudesta eikä siihen voi hautausalan yrittäjä vaikuttaa. Mainontaa pidettiin jopa turhana, ja varsinkin turhia korulauseita kehoitettiin karsimaan. (Tiimalasi 2/1950, 9; Tiimalasi 4/1952, 1; Tiimalasi 3/1956, 3; Tiimalasi 1/1959, 1; Tiimalasi 1/1961, 6; Tiimalasi 4/1964, 10; Tiimalasi 1/1969, 3; Tiimalasi 3/1980, 12.) Sen sijaan palvelujen tarjontaa laajentamalla saattoi asialleen omistautunut yrittäjä kyetä takaamaan toimintansa kannattavuuden ja jatkuvuuden. Kirjoittajasta riippuen myyntitaitoa korostettiin joskus paljonkin: ”Saada asiakas ymmärtämään, että ilman kaikkia meidän liikkeemme tarjoamia palveluksia (joista kaikista veloitetään) hän ei tästä tilanteesta selviä” (Tiimalasi 3/1962, 1). Yleinen näkemys oli, että hienotunteinen ja asiantunteva hautausoimisto saisi asiakkaita jatkossakin, ja sen hoidettavaksi luotettaisiin yhä uusia tehtäviä.

Toisaalta hautausoimistojen merkitys nähtiin

aikakaudelle tyypillisen suremiskäsityksen valossa. Omaisille tuli antaa rauha keskittyä tunteisiinsa. He saattoivat olla hyvin järkyttyneitä ja surun lamauttamia, joten hautaustoimiston toiminta oli tarpeen ja heille hyväksi. (Tiimalasi 1/1952, 3; Tiimalasi 4/1953, 6). Omaisten aktivoiminen tai toiminnan terapeutisuus eivät kuuluneet tuon ajan käsitykseen surusta. Hautausalalla arveltiin riittävän huomaavaisuuden ja kohteliaisuuden; psykologiaa tai hengellistä ohjausta ei tuon ajan Tiimalaseissa erikseen mainita. Hautaustoimiston rooli surussa oli ennen kaikkea siinä, että *”siunaustilaisuudesta muodostuu asianomaisille viimeinen miellyttävä muisto heidän rakkaan vainajansa kanssa”* (Tiimalasi 3/1962, 1).

Tiimalasin antamaa kuvaa 1950- ja 1960-lukujen suomalaisesta kuolemankulttuurista voidaan pitää modernisoituvana, ei vielä modernina Tony Walterin tarkoittamassa mielessä (Walter 1994). Maaseudulla oltiin vasta siirtymässä traditionaalisesta kuolemankulttuurista ja hautajaisten itse tekemisestä moderniin, jossa tyypillistä olivat sekä sairaalakuolema että hautaustoimistojen suuri rooli. Sen sijaan maaseudulla taas kuoltiin vielä myös kotona, ja hautajaisrituaaleissa omaisilla ja paikallisyhteisöllä oli suuri rooli. Osa suomalaisista oli jo kadottanut yhteyden kuolemaan ja hautajaisiin liittyviin perinteisiin ja sopivaisuusnäkökohtiin, ja heitä täytyi ulkopuolisen opastaa pukeutumisessa ja käyttäytymisessä. Toisaalta hautajaisetkin olivat muuttuneet jonkin verran.

Osa ihmisistä oli varmasti tuolloinkin läheisensä kuolemasta niin järkyttyneitä, ettei minkäänlaisiin käytännön järjestelyihin ollut mahdollisuutta. *”Pääasiana on, että asiakkaat tulevat murheessaan autetuiksi ja liikkeiden tehtävänä on, että he voivat sen tehdä mahdollisimman vaivattomasti eli jättämällä kaiken hautaustoimistonsa hoidettavaksi”* (Tiimalasi 3/1961, 3). Tiimalasin pääkirjoitus numerossa 1/1962 antaa kuitenkin sangen realistisen kuvan ihmisten motiiveista: *”Elintason kohotessa, kansalaisten mukavuudenhalu kasvaa ja he haluavat päästä mahdollisimman helpolla tästä heille usein sangen ikävästä tapahtumasta.”* Totuttiin vähitellen käyttämään palveluita kaikissa elämäntilanteissa, koska ihmisillä alkoi olla varaa kuluttaa. Ajan säästämisen tarve mainittiin myös hautaustoimiston palveluiden käytön taustalla (Tiimalasi 3/1964, 11.) Suomalaisiin hautajaisiin ei ole yleensä liitetty suurta prameutta varsinkaan 1900-luvun puolenvälin jälkeisenä aikana, ja samainen Tiimalasin pääkirjoitus korostaa miten muuttamalla hautajaispäivän sunnuntaista arkipäiväksi (joihin kuului tuolloin vielä myös lauantai) voitiin vähentää vierasmäärää. Tavoitteena eivät olleet suuret hautajaiset, vaan rauhallinen ja tunnelmallinen tilaisuus, josta jää *”kaunis muisto heidän viimeisestä rakkaan vainajansa kanssa viettämästään hetkestä”* (Tiimalasi 3/1961, 3).

Monet nykypäivän suomalaiselle tutut hautajaistavat tekivät toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä vasta tuloaan. Seppeleet ja kukat olivat olleet osa yläluokan hautajaisia jo 1800-luvun loppupuolella, mutta niiden käyttö yleistyi kaiken kansan keskuudessa vasta vuosikymmeniä myöhemmin. Samaan aikaan yleistyi kaikkien vainajien siunaaminen kirkossa, ei haudan äärellä. Aiemmin myös kirkossa siunaaminen oli ollut vain eliitin osana. Toisen maailmansodan aikaisissa sankarihautajaisissa kirkossa siunaaminen oli yleistä, joten kenties tästä syystä tapaa haluttiin jatkaa sotien jälkeenkin. Samoin kappeliin rakentaminen, monesti kaukana seurakuntien kirkoista sijaitseville uusille hautausmaille, helpotti sisätiloissa siunaamista (Pajari 2014a, 101). Suomen sääoloissa tätä lienee pidetty huomattavana parannuksena.

On ilmeistä, että hautajaisvieraat eivät enää välttämättä tunteneet hautajaisten kulkua eivätkä osanneet käyttäytyä haluamallaan tai yleisesti hyväksytyllä tavalla. Samoin hautajaispukeutumisessa ja suruasun käytössä oltiin valmiita ohjeistamaan saattoväkeä. (Tiimalasi 2/1951, 7; Tiimalasi 1/1952, 10; Tiimalasi 1/1956, 5; Tiimalasi 2/1962, 6; Tiimalasi 1/1967, 6; Tiimalasi 2/1969, 4.) Ruumiinsiunaus kirkossa ja kukkien laskeminen arkulle siellä, samoin kuin Suomessa tapana oleva seppelenuhojen tai vastaavan tekstin lukeminen tässä yhteydessä, olivat siis monelle suhteellisen uusia asioita. Tiimalasi-lehden artikkeleissa viitataan toistuvasti kukkien laskemiseen liittyviin ongelmiin. Ensinnä pidettiin sopimattomana kovin pitkällistä ja paatoksellista tekstinlukua kirkossa (Tiimalasi 2/1958, 9; ks. m. Tiimalasi 1/1964, 5). Tämä liittyy yleisempään pyrkimykseen tehdä hautajaisista hillittyjä ja arvokkaita.

Toinen ongelma liittyi sekin tilaisuuden arvokkuuteen ja rauhallisuuteen. Koska kukkalaitteita ei enää laskettu suoraan haudalle, kuten haudalla siunaamisen yhteydessä oli ollut tapana, piti ne nostaa pois arkulta, jotta se voitiin kantaa hautaan. Tämä aiheutti ilmeisesti sekaannusta ja hälinää, kun ihmiset luonnollisesti halusivat kantaa oman kukkavihkonsa arkun perässä haudalle. Tiimalasissa ohjeistettiin, että kukat kuuluivat tässä vaiheessa jo vainajalle, eikä ollut sopivaa ryhtyä repimään omaansa esille, mahdollisesti vahingoittaen muita kukkia ja ainakin tilaisuuden tunnelmaa (Tiimalasi 1/1952, 3 & Tiimalasi 4/1959, 3; Tiimalasi 2/1958, 10).

Hautajaisten kulku ja myös merkitys olivat muuttumassa. Keskustelua herätti ajalle tyypillinen pienten hautajaisten yleistyminen. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että kuolinilmoituksessa saattoi lukea hautajaiskutsun sijasta *”haudattu hiljaisuudessa”*. (Tiimalasi 1/1963, 9; Tiimalasi 4/1963, 7; Tiimalasi 1/1964, 6). Hautaaminen hiljaisuudessa ei suinkaan viitannut entisaikain kokonaan ilman saattoväkeä tapahtuneeseen hiljaiseen hautaukseen, joka oli esimerkiksi itsemurhaajien osana (Pentikäinen 1990, 126–127), vaan siihen, että hautajaisissa olivat paikalla vain kaikkein läheisimmät henkilöt. Kuoleman ja kuolemanrituaalien siirtyminen julkisesta yksityiseen elämänpiiriin vaikutti hautajaistenkin järjestämiseen; jokseenkin paradoksaalista on, että mitä yksityisempää kuolemasta on tullut, sitä enemmän muut kuin perheenjäsenet osallistuvat sen käytännön toimiin.

Tiimalasin artikkeleissa toivottiin voimakkaasti myös arkihautajaisten yleistymistä. Tässä painoivat käytännön näkökohdat, erityisesti hautausalan ihmisten työskentely käytännössä viikon jokaisena päivänä, mikä viittaa siihen, että ilmeisesti liikettä ei voinut pitää kiinni esimerkiksi maanantaisin. Yhtenä perusteena hautajaisten siirtämiseksi esimerkiksi arki-illoille pidettiin sitäkin, että näin hautajaisista jäisivät pois tuttavat, ja paikalle tulisi vain vainajan lähipiiri (Tiimalasi 4/1953, 4–5; Tiimalasi 1/1962, 1–2). Myöhempinä aikoina hautausala on usein esiintynyt suomalaisten hautausperinteiden säilyttäjänä, mutta toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina sen rooli oli pikemminkin modernin kuolemankulttuurin tuomisessa maahan.

Suurten hautajaisten tärkeyttä pohdittiin Tiimalasissa papiston ja asiantuntijan kanssa vuonna 1963. Hautajaisten uskonnolliset rituaalit olivat artikkelin mukaan merkittäviä koko seurakunnalle. *”Juuri silloin voi Jumalan sanoma tavoittaa sydämemme ja muuttaa surupäivän uskon ja toivon päiväksi.”* (Tiimalasi 4/1963, 7.) Se, keitä hautajaisiin kutsutaan ja miten paljon, oli tuohon aikaan käymistilassa. Samoin hautajaisissa käyttäytyminen näyttää olleen muuttumassa. Enää ei sopinut seurustella vapaasti, tavanomaisten käytösnormien mukaan, vaan hienotunteisuuden vaatimus merkitsi omaisten surun myötäilyä koko tilaisuuden ajan. *”(...) hautajaisista helposti muodostuu eräänlainen seurapiiri- tai sukukokous, jossa pohditaan liikeasiat, poliittiset uutiset. Ehkä suurin syy onkin siinä, että emme osaa olla kyllin hienotunteisia.”* (Tiimalasi 4/1963, 7.)

Hautajaisilla itsessään ei nähty yksilöllistä merkitystä kristillisen toivon ja lohdutuksen lisäksi. Surutyön käsite oli vielä vieras, eivätkä hautaustoimiston työntekijätäkään viitanneet surun käsittelyyn tai siinä auttamiseen. Hyvät hautajaiset olivat tyylikäs ja hillitty tilaisuus, jonka järjestelyissä omaisten rooli oli mahdollisimman pieni. Heille tuli jättää aikaa surra, eikä heidän oletettu aina kykenevän hallitsemaan käytännön asioita tunnetilansa vuoksi. Vaikka suru ei pakahduttava olisi ollutkaan, pidettiin hautajaisiin liittyvää byrokratiaa vaikeasti hallittavana ensikertalaiselle (esim. Tiimalasi 4/1962, 6; Tiimalasi 1/1963, 1).

Hautaustoimistojen rooli oli kaupungeissa jo melko vakiintunut, mutta maaseudulle täyden palvelun hautaustoimistot tekivät vasta tuloaan. Monen muunkin alan yrittäjiä vielä kaivattiin: 1950-luvulla hautaustoimistosta saatettiin kysyä kaikkea suruharsosta hautajaiskukkiin, paikkakunnalla kun ei näiden alojen liikkeitä välttämättä ollut (Tiimalasi 3/1953, 7). Samoin maaseudun hautaustoimistot saattoivat olla pelkkiä arkkuliikkeitä, eikä niiden kuljetuskalusto enää vastannut ajan vaatimuksia. Eräänlaisena kauhuesimerkkinä Tiimalasissa kerrottiin aitan nurkkaan perustetusta *”hautaustoimistosta”*, joka käsitti *”pari kappaletta aikanaan jostain ostettua hiirensyömää arkkuja”* (Tiimalasi 4/1953, 4–5). Laajempaa palvelurepertuaaria suositeltiin hautaustoimistoille jo kannattavuudenkin puolesta. Omaisten nähtiin olevan valmiita myös maksamaan hyvästä palvelusta, ja aikakauden ihmis- ja surukäsitys suosi tätä näkemystä. Toisaalta on

kysyttävä, olivatko maaseudun ja kaupungin asukkaat erilaisia. Vielä vuonna 1964 pohdittiin alan tulevaisuutta, ja miten ”voimakkaan maaseudun kaupunkilaistumisen yhteydessä on selvää, että hautaustoimisto tulee yhä läheisemmin liittymään myös maaseudun kuvaan” (Tiimalasi 3/1963, 11). Jos lamauttava suru edellytti hautaustoimiston vahvaa roolia, oliko sellaisen kokemus vasta tulossa maaseudun ihmisten elämään?

Vakiintuneet suomalaiset hautaustoimistot, muuttuva surukäsitys

Tiimalasin ilmestymisen pari ensimmäistä vuosikymmentä edustivat 1900-luvun loppuvuosikymmeniin verrattuna yksinkertaisemman ja helpomman surukäsityksen aikaa. Surua käsitteenä ja tunnetilana ei juuri pohdittu. Surua kuvattiin esimerkiksi syväksi, surevia murtuneiksi ja väsyneiksi sekä ”suruperheeksi”, mutta hautaustoimistoalan ihmisten oletettiin tietävän, miten surevien kanssa käyttäytyään. Kohteliaisuus ja huomaavaisuus olivat valttia (esim. Tiimalasi 2/1951, 7), varsinkin koska ”asiakasta on kohdannut menetyks, joka on huojuttanut hänen henkistä tasapainoaan, eikä häntä voida käsitellä samoin kuin normaalissa mielentilassa olevaa henkilöä” (Tiimalasi 2/1963, 3). Ammattilaisen uskottiin hallitsevan tunteensa, tai ainakaan asiakkaan suru ei koskettanut häntä pintaa syvemmältä. Pikemminkin kritiikki, jota myös Tiimalasin sivuilla säännöllisesti käsiteltiin, saattoi paheksua hautausalan ihmisten ”epänormaalia kohteliaisuutta” ja vetoamista hengellisiin seikkoihin myyntityössä (Tiimalasi 3/1966, 5). Mielikuva hautaustoimistoyrittäjistä näyttää olleen melko neutraali tiskin kummallakin puolella. Vasta 1970-luvun lopulla ilmestyivät ajatukset työn henkisestä kuormittavuudesta Tiimalasin sivuille.

Hautaustoimistojen asemaa surijoiden elämässä käsiteltiin yhä enemmän 1970- ja 80-luvuilla. Työnkuvan muutosta hahmotettiin ilmaisulla ”puusepistä ammattiauttajaksi” (Tiimalasi 1/1976, 6). Vuodelta 1985 oli edetty ruumisarkkutehtaista jo todella kauaksi. ”Hautaustoimisto kuuntelee”; ”hautaustoimiston palveleva rooli”; ”sydämellämme kuunteleva kanssavaeltaja” olivat käytettyjä ilmaisuja (Tiimalasi 1/1985, 8–9).

Surun psykologiaa käsittelevä ensimmäinen artikkeli ilmestyi vuonna 1969. Surua oli alettu pohtia hautaustoimistojen liiton tapaamisissa. Kuvaavaa kenties on, että ensimmäinen, sairaalapastori E. Ewaldsin vuosikokousesitelmä ”Surevan ihmisen kohtaaminen” ei Tiimalasin toimittajan mukaan ollut aiheuttanut keskustelua eikä kysymyksiä itse tilaisuudessa. Aihe ja näkökulma olivat hautausalan toimijoiden kokemuspohjasta huolimatta uusia. Surevien kanssa oli työskennelty vuosikymmenet, mutta surun pohtiminen omana kokonaisuutenaan ei ollut tuttua. Puuttui käsitteitä ja ajattelun välineitä, joita seuraavat vuosikymmenet tarjoaisivat. Esitelmästä kertovassa artikkelissa avattiin jo kuitenkin uutta aihepiiriä, joka vasta vuosikymmentä myöhemmin nousi toden teolla Tiimalasissa esille: normaalit rutiinit ja totut roolit rikkovia kohtaamisia asiakkaan kanssa. ”Minä en enää jaksanut pidätellä itseäni, vaan itkin hänen, täysin tuntemattoman kanssa.” ”Surevan ihmisen kohtaaminen voi olla äärettömän vaikeaa, melkein ylivoimaista.” (Tiimalasi 4/1969, 3).

1960- ja 1970-lukujen vaihteessa käsiteltiin suomalaisella hautausalalla uutta asiaa, joka liitti sen kansainväliseen kehitykseen: A.E.T:n (Association Européenne de Thanatologie) ammatillista julistusta vuodelta 1967, joka keskittyy erityisesti alan eettisiin periaatteisiin niin kaupallisessa mielessä kuin asiakaspalvelun suhteen (ks. erit. Lepola – Forsius 2012, 27–28). Asiaa käsittelevä Tiimalasin artikkeli korosti, miten ”me joudumme palvelemaan ihmisiä, jotka ovat joutuneet hyvin poikkeukselliseen tilanteeseen”. Asiakkaan kunnioittaminen oli keskeistä, ja siihen tarvitaan ”surun psykologiaa” käsitteleviä esitelmiä vielä paljon enemmän kuin kolme vuotta aiemmin Tiimalasin sivuilla mainittu E. Ewaldsin pitämä. Osanottoa suruun ei kuitenkaan pidetty mahdollisena, elleivät asiakkaat olleet ennestään tuttuja: ”(...) pelkään, että vieraiden ihmisten kohdalla siitä saattaa tulla enemmän taikka vähemmän onnistunutta näyttelemistä” (Tiimalasi 2/1972, 4). Omaisten kohtaaminen nähtiin yhä selvemmin muunakin kuin onnistuneena myyntitapahtumana, mutta epä tietoisuutta oli sen suhteen, miten tuo ”muu” saataisiin hallintaan. Samoin eri uskontokunnat ja vakaumukset mainittiin julistuksessa ja siitä käydyssä keskustelussa; aiemmin suomalainen kuolemankulttuuri oli näyttänyt Tiimalasissa voimakkaan evankelisluterilaisena.

Uskonnollinen retoriikka oli hautausalalla monin tavoin tärkeää. Sen avulla voitiin kuvata työskentelyn henkistä puolta, ja torjua syytöksiä ahneudesta ja liiasta kaupallisuudesta. ”*Ovatko he nähneet meissä vain rahanhimoisen rutinoidun liikemiehen vai lämminsydämisien palvelualltiin lähimmäisen*”, voitiin kysyä (Tiimalasi 4/1972, 1). Lähimmäinen lienee ymmärrettävä kristinuskon rakkauden kaksoiskäskyn hengessä. Yksityisten, perheyrittäjäpohjaisten hautaustoimistojen vahvuutena muita alalle tulijoita vastaan oli aina nähty palvelun henkilökohtaisuus, johon voitiin liittää myös henkinen aspekti. ”*(...) jos jaksamme jokapäiväisessä työssämme toimia tällaisina ’kuorman kantajina’, ehkä tämä on valttimme sosialisointia tai osuusliikkeitä vastaan*” (Tiimalasi 1/1974, 6). Tässä pohjoissuomalaisen naispuolisen yrittäjän haastattelussa kristillisyyttä oli korostuneesti läsnä hautaustoimistotyön kuvaamisessa ja motivoinnissa. ”*Meidän on pyrittävä helpottamaan asiakkaittemme taakkaa mahdollisimman pitkälle ulottuvalla käytännön asioiden hoidolla.*” ”*Tässä suhteessa on tullut mieleeni Pyhän Kärjän sanat ’kantakaa toistenne kuormaa ja niin te täytätte Kristuksen lain’.*” Työn kuormittavuuden vastapainoksi se oli ”*henkisesti rikastuttavaa*” (Tiimalasi 1/1974, 6–7).

Vuonna 1975 surun ymmärrystä hautausalan toiminnassa linjasi pastori Martti Eskon esitelmä ”*Kuolema ja suru – haaste parantavalle yhteisölle*”. Myös hautausala oli osa ”*parantavaa yhteisöä*”, vaikkei tätä suoraan sanota. ”*Kuoleman ja surun kohtaamisessa ei oikeastaan kukaan voi toista suoraan opettaa. Nuo sanat ja opit eivät koskaan voi olla varastossa. Aina on kysymys meistä hoitavassa palveluammattissa toimivista yksilöinä, meidän persoonastamme, uskalluksestamme kohdata elämän kipeimpiä kysymyksiä. Aina on synnyttävä kuulemisen tilanne. Ihmisen olisi kohdattava ihminen, eikä vain ajatustapa toista ajatustapaa.*” (Tiimalasi 4/1975, 2.) Kohtaamisen vaatimus on suuri, varsinkin kun annetaan ymmärtää, ettei valmiita ratkaisuja koskaan ole eikä saisikaan olla.

1970-luvun puolivälissä käynnistettiin Suomen Hautaustoimistojen Liiton keskuudessa uudelleen alan koulutustoiminta. Liiton alkuvuosina oli järjestetty käytännön työhön liittyviä, lähinnä verhoilu- ja formalisointikursseja, kun nyt keskityttiin liikkeenhoitoon ja asiakaspalveluun (Tiimalasi 3/1975, 1). Tämäkin heijasti alalla tapahtunutta painotusten muutosta. Käytännön työstä vainajien kanssa ei oltu luopumassa, mutta arkkujen osittainkin valmistus oli jäämässä menneisyyteen (Tiimalasi 2/1975, 10). Muuttuvassa työnkuvassa kristillisyyttä oli vahvasti läsnä, minkä sovittaminen kaupalliseen yrittäjyyteen vaati pohdintaa. ”*Hyödyntävoittelua vai lähimmäisenrakkautta*” kysyttiin alan ihmisiltä provosioivasti kursseilla vuonna 1976. Kirjoittaja esitti, että ”*me olemme täällä toteuttamassa Jumalan tahtoa ja hänen antamaansa tehtävää*”. Toisaalta ”*työmies on palkkansa ansainnut*”. (Tiimalasi 4/1976, 1.)

Psykologian ammattilaisten kirjoittamia tekstejä ei näy Tiimalasin sivuilla kuin vasta 1990-luvulla. Sairaalapastorit ja sairaanhoitajat kertoivat asiasta näkemyksiään ja kokemuksiaan, ja heitä haluttiin myös vuosikokousesitelmöitsijöiksi aiheesta (Tiimalasi 1/1973, 4). Näillä kirjoittajilla oli vankka ammatillinen kokemus ja myös teoreettinen tietämys aihepiiristä, mutta psykologia omana tieteenalanaan oli selvästi vasta tulossa mukaan suomalaisen kuoleman käsittelyyn.

Monissa teksteissä ja haastatteluissa korostui kuoleman abstrakti pohdinta, johon 1980-luvulle tultaessa liittyi voimakas länsimaisen elämäntavan kritiikki (Tiimalasi 4/1983, 4–5; Tiimalasi 2/1984, 18–19; Tiimalasi 1/1989, 25–28). Nykyäänkin tuttu ajatus siitä, että elämä on liian kiireistä eikä kuolemalle ole tilaa, oli esillä. Sairaanhoitajat puhuivat surusta ja surevista konkreettisemmin. Omaisten kanssa itkeminenkin oli mahdollista (Tiimalasi 1/1985, 8–9).

Uudenaikaiset näkemykset oman ajan kuolemasuhteesta tunnettiin jo. ”*Nykyajan kuolemasta vieraantuminen on lisännyt hautaustoimiston tehtäviä, sillä hyvin usein vainajan omaiset haluavat antaa lähes kaikki kuolemaan liittyvät järjestelyt hautaustoimiston suoritettaviksi*” (Tiimalasi 4/1979, 8). Vain muutamia vuosia aiemmin oli erikseen kehoitettu hautausalan yrittäjiä markkinoimaan tällaisia palveluita, jotka eivät varsinkaan maaseudulla olleet vielä täydellisen kattavia kaikissa hautaustoimistoissa ja ihmiset osasivat itsekin järjestää hautajaiset. Samoin oli vedottu ihmisten mukavuudenhaluun, ei niinkään kyvyttömyyteen. Ristiveto auttamisen ja markkinoinnin, omaisten kanssa myötäelämisen ja heidän laskuttamisensa välillä tulee jälleen esiin. Maaseudun ja kaupungin erot ovat samoin olleet kuolemankulttuurin murrosvaiheessa suuret.

Vuonna 1979 järjestettiin eri ammattialojen yhteinen ”Surusanoma symposium” Hämeenlinnan Ilopisarassa. Sen tarkoituksena oli kartoittaa eri viranhaltijoiden tehtävät ja mahdolliset ongelmatilanteet varsinkin äkillisten kuolemantapausten yhteydessä. Tiimalasin lyhyehkö kuvaus ei kerro, pohdittiinko asiaa vielä tuolloin erityisesti suremisen tai omaisten näkökulmista. (Tiimalasi 2/1979, 17.) Vuosi 1981 on Tiimalasin sivuilla merkkipaalu surun käsittelyssä. Tuolloin järjestettiin vastaava tilaisuus kuin 1979, mutta surusanomaseminaarin teemana oli paljon vahvemmin ”huoli surevista omaisista”. Kuolemasta oli tullut artikkelin mukaan liiaksi rutiinia varsinkin sairaaloissa. Monen alan ammattilaiset kertoivat ”kokevansa avuttomuutta” toimiessaan omaisten kanssa. Hautaustoimistojen suurta roolia kuoleman yhteydessä perusteltiin sillä, että monilla alueilla ei ollut riittävästi muita palveluita. Jo aiemmin lehdessä esille tullut kilpailutilanne seurakuntien kanssa myönnettiin: omaiset tulivat yleensä ensiksi hautaustoimistoon, eivät papin pakeille, mikä koettiin seurakunnissa puuttumisena heidän tehtävänsä. (vrt. Erämaja 2006, 112, 132–134.) Kirkon taholta toivottiin seurakuntalaisten omaa aktiivisuutta sekä suhteessa hautajaisissa vainajan siunaavaan pappiin, että toisiin, sureviin seurakuntalaisiin. Ilmeisesti tuon ajan seurakunnilla ei ollut tarjota kohdennettuja palveluita erityisesti sureville, vaikka papit olivatkin jo tutustuneet suremisen psykologiaan päätellen Tiimalasin kuvaamista esitelmätilaisuuksista. (Tiimalasi 4/1981, 20–21.)

1970-luvulla herättiin vähitellen pohtimaan alan ihmisten omaa jaksamista; vuoden 1963 Tiimalasin pääkirjoituksen maininta siitä, miten hautausalan ihminenkin ei saa eristäytyä voisi toki jo viitata työn henkisen raskauden aiheuttamaan väsymiseen (Tiimalasi 3/1963, 1). Oli alettu korostaa entistä enemmän hienotunteisuutta ja ehdotonta vaihtoehtovallisuutta, mitkä johtivat helposti siihen, että hautausalan edustajat eivät voineet keskustella työstään lainkaan. Sitten tulivat mukaan kuvaukset siitä, miten konkreettista myötäeläminen saattoi joskus olla. 1980-luvulla mainittiin myös työhönsäytyksen tarpeellisuus ja yleensä se, ettei hautausalankaan ihminen jaksa kaikkea ilman lepoa ja tuntojen purkamista. (esim. Tiimalasi 2/1985, 4.)

Mielikuva surun psykologiasta muuttui siis voimakkaasti parinkymmenen vuoden aikana. Siinä missä aiemmin surevat olivat toki olleet murheen murtamia, mutta hautaustoimiston rooli oli ollut ennen kaikkea myydä tavaraa ja järjestää hautajaisiin liittyvät palvelut, nyt korostui asiakkaan kohtaaminen toisella tapaa. Suomalaisen hautaustoimistojen hengellisenä taustana on useimmiten evankelisluterilainen uskonnollisuus, joillekin alan ihmisille läheisempänä kuin toisille. Tiimalasissa vedottiinkin pitkään nimenomaan kristilliseen lähimmäisenrakkauteen myötäelämisen elementtinä; samaan ajankuvaan kuului sairaalapastoreiden vahva rooli alan asiantuntijoina. Kuolemaa pohdittiin, sikäli kuin pohdittiin, ennen kaikkea uskonnollisesta näkökulmasta ennen 1980-lukua. Tällöin esille nousivat nykyihmiselle tutut teoriat surun vaihteellisuudesta ja kuoleman aiheuttamista psyykkisistä reaktioista. Monen Tiimalasin artikkelin tarkoitus ei välttämättä ollut ohjeistaa välittömästi toimimaan omaisten kanssa tietyllä tavalla, vaan antaa ajattelemisen aihetta mahdollista myöhempää työtilannetta varten. Näin tulkitseen esimerkiksi pitkän lapsen kuolemaa käsittelevän artikkelin vuodelta 1985 (Tiimalasi 1/1985, 12–15).

Uudenlainen näkökulma hautausalan työhön ja sen koulutustarpeisiin olivat myös eri uskontokuntien hautaustavoista kertovat artikkelit. Ortodoksisia hautajaisia käsiteltiin useampaankin kertaan 1970- ja 80-luvuilla (Tiimalasi 4/1976, 2–4; Tiimalasi 1/1984, 7–9). Suomalaisista kuului tähän leimallisesti itäsuomalaiseen kirkkokuntaan noin yksi prosentti, mutta muuttoliikkeen ja erityisesti toisen maailmansodan seurauksena ortodokseja asui ja asuu tietysti edelleen kaikkialla maassa. Hautausalalla oli oltava selvillä, millaiset ortodoksiset hautajaiset ovat, ja mitä ne hautaustoimistolta edellyttävät. Islaminuskoiset ja juutalaiset keskittyivät tuon ajan Suomessa pitkälti pääkaupunkiseudulle ja pieninä uskonnollisina yhteisöinä ne ovat tulleet pitkälti toimeen omin voimin (Laakso 1998, 51–52). Tämä selittää sen, että ensin mainittujen hautaustapoja havainnoidakseen piti Tiimalasiin kirjoittaneen hautaustoimiston omistajan matkustaa Istanbuliin asti (Tiimalasi 4/1981, 15). 1990-luvulla oltiin ajan hermolla raportoimassa somalien hautaustavoista. (Tiimalasi 2/1991, 14) Vapaa-ajattelijoiden liitto lähetti myös lehteen selonteon omista hautajaiskäytännöistään (Tiimalasi 1/1982, 15). Muiden maiden hautausalasta ja hautauskäytännöistä kirjoitettiin vuosikymmenien mittaan

paljon, jo vertailun vuoksi. Varsinkin Yhdysvaltojen Suomeen nähden hyvin erilainen tilanne kiinnosti, mutta yleensä sikäläisiä toimintatapoja ja markkinointikeinoja pidettiin Suomen oloihin sopimattomina.

Hautausala ei ole ainoastaan reagoinut kuolemankulttuurin muutoksiin. Suomen Hautaustoimistojen Liitto on julkilausumissaan voinut myös ottaa kantaa niihin, ja kenties muokatakin suomalaisten asenteita kuolemaa ja hautajaisia kohtaan. Vuoden 1982 vuosikokousjulkilausuma ylitti uutiskynnyksen monissa sanomalehdissä, ja Helsingin Sanomat kommentoi sitä myönteiseen sävyyn pääkirjoituksessaan 5.10.1982. Julkilausuman aiheena oli kuolemankulttuurin muuttuminen kiireiseksi: kaupungistuneessa yhteiskunnassa kuolemalle ei ollut aikaa eikä tilaa. Maaseutu, joka aiemmin oli edustanut Tiimalasinkin kirjoittajille lähinnä takapajuisuutta ja hyödyntämätöntä markkina-aluetta, saa nyt edustaa kuolemankulttuurin hyvää tapaa. Maalla kuolema oli julkilausuman mukaan luonnollinen asia. Oikein tapahtunut surutyö oli merkittävää kaikkien ihmisten kannalta. (Tiimalasi 4/1982, 19.)

Julkilausuma ja sen saama huomio olivat melko harvinaisia; useimmiten hautaustoimistot saivat tehdä työtään vailla laajempaa yleisöä. Sen pohtiminen, miten paljon ja millä erityisellä tavalla hautaustoimistot vaikuttaneet suomalaisiin hautajaisiin, on kiinnostavaa. 1980-luvulla oli ilmeisesti vanhanajan arkkuliikkeitäkin vielä jossain päin maata, koska palvelutarjonnan laajentamista suositeltiin lehden sivuilla 1980-luvulla edelleen (Tiimalasi 1/1984, 18–19). Tämä on tarkoittanut sitä, että joku muu kuin hautaustoimisto hoiti vielä tuolloinkin suurimman osan hautajaisjärjestelyistä, todennäköisesti vainajan omaiset.

Hautausalan kaupallinen puoli on nykyaikaisen suremiskäsityksen omaksuneille ihmisille usein vaikea asia. Kuolemalla ja surulla ei saisi ”rahastaa”. Alan yrittäjille, varsinkin Tiimalasin useimmiten kuvaamille perheyrittäjille, kannattavuuden kysymykset ovat kuitenkin aina olleet konkreettisia, toimeentuloon liittyviä. Huoli hautausalan ylikapasiteetista on jossain määrin vallinnut koko tarkasteluajanjakson (Lepola – Forsius 2012, 35, 41). Hyvä asiakaspalvelu ja asiantuntemus ovat olleet asioita, joiden avulla yrittäjät ovat pyrkineet parantamaan asemaansa markkinoilla. Toisaalta surevan ihmisen kohtaaminen ei aina ole ongelmatonta, mihin alettiin vähitellen kiinnittää suurempaa huomiota.

Tiimalasi julkaisi tarkasteluajanjakson loppupuolella yritysesityksiä eri seutujen erilaisista hautausalan yrityksistä ja niiden omistajista. Tämän, väistämättä pieneksi jääneen, otoksen perusteella syntyy vaikutelma, että alalle hiljattain tulleet yrittäjät, joilla ei ollut perhetaustaa hautausalalta, olivat innokkaampia perehtymään surun psykologiaan kuin kokeneemmat, ehkä hautaustoimiston vanhemmiltaan perineet yrittäjät. (Vrt. esim. Tiimalasi 2/1987, 20–21; 4/1987, 18–19; 1/1993, 7–10; 3/1993, 3–4.) Uudet yrittäjät joutuivat etsimään paikkansa ja tekemisen tavan oman aikansa ymmärryksestä, johon 1980-luvulla tulivat voimakkaasti mukaan surutyö ja myötäeläminen. Perinteisemmät hautaustoimistot saattoivat luottaa jo olemassa olevaan asiakaskuntaan (Tiimalasi 3/1993, 3) ja ne olivat tunnettuja varsinkin pienemmillä paikkakunnilla. Vaikka surun jälkihoito olikin seurakuntien alaa, hautaustoimiston yhteydessä toimiva kukkakauppa ja kukkien ostaminen haudalle olivat luontevia kohtaamisia, joissa asiaan voitiin palata (Tiimalasi 2/1993, 8). Näin surutyön jatkumista voitiin seurata perusteellisemmin kuin silloin, kun yhdessä tai muutamassa asiakastapaamisessa koettiin suuri tunnepurkaus.

Kokeneemmatkin alan yrittäjät tunnustivat suruaiheisten kurssien mahdollisen tarpeellisuuden (Tiimalasi 2/1993), mutta innostusta ei silti riittänyt osallistumaan jos ajankohta ei ollut erityisen sopiva. Vuonna 1990 SHL:n järjestämälle valtakunnalliselle surun psykologian kurssille ei tahtonut riittää osallistujia, ilmeisesti pääosin siksi, koska se jouduttiin puhujana olleen pastorin kiireiden vuoksi järjestämään viikonloppuna (Tiimalasi 2/1990, 11–12). Kolmea vuotta aiemmin esimerkiksi psykologista työsuojelua sinänsä neutraalisti käsitellyt artikkeli päättyi arveluun, että ”*psykkinen työsuojelu on kokeneen ammatti-ihmisen synnyinlahja*”; konsulttia ei kannattanut hankkia paikalle jos asiat tuntuivat hoituvan muutenkin (Tiimalasi 4/1987, 28–29). Artikkelin kiihtyneeltä vaikuttava loppunousu on kiinnostava siltäkin kannalta, että vuosi 1987 oli SHL:lle työsuojelun teemavuosi (Lepola – Forsius 2012, 39). Ei kuitenkaan kannata jakaa tuon ajan

hautausalan yrittäjiä kahteen leiriin, joista toisessa asiakas kohdattiin uudenaikaisen psykologian eväin ja toisessa lähinnä kristillisen lähimmäisenrakkauden avulla; asiakkaalle ero ei välttämättä näkynyt missään olennaisessa kohdassa. Pikemminkin on kiinnostavaa, miten erilaisin painotuksin samasta asiasta voitiin edelleen puhua.

Surutyö on käsite, joka alkaa esiintyä Tiimalasin sivuilla 1980-luvun mittaan yhä useammin. 1990-luvulla surutyötä ja sen tekemistä alettiin kirjoittaa auki. Aivan uusinta psykologiaa ei hautausalan lehteen aina löytynyt, esimerkkinä James T. Hodgen artikkeli ”He jotka surevat” Tiimalasista 1/1993 (sivut 21–25), joka oli alun perin ilmestynyt englanniksi lehdessä *Journal of Religion and Health* vuonna 1972. Artikkelin edustaa nykyään jo pitkälti menneisyyteen kuuluvaa näkemystä siitä, miten irtautuminen vainajasta on tärkeää ja onnistuneen surutyön merkki (vrt. esim. Klass & Silverman & Nickman 1996). Surutyön vaiheet esitellään yksityiskohtaisesti, ja jokainen niistä on välttämätöntä käydä läpi. Aikakaudelle tyypillistä lienee myös kehoitus keskustella asioista surevan kanssa suoraan ja niiden oikeilla nimillä. Perusvire artikkelissa on tietyllä tapaa medikalisoitunut: jos surutyötä ei suoriteta reippaasti alusta loppuun oikein, vaarana on fyysinen sairastuminen.

Surukäsitysten muuttuminen

Surutyötä käsittelevä kirjallisuus suhtautuu hautajaisiin vaihtelevasti. Lienee kuvaavaa, että tarkasteluajanjakson Tiimalaseissa hautajaisten nimenomaista roolia surussa käsiteltiin surutyön näkökulmasta vähän, mutta 2000-luvulla tämäkin aspekti on tullut osaksi alan tutkimusta (esim. Aho & Savolainen 2012, 8–9, 15; Erämaja 2006, 114–116). Tony Walter esitti vuonna 1990, miten länsimainen surukäsitys oli yksilökeskeistä ja yhteisön unohtavaa. Tästä syystä (britti)hautajaiset olivat Walterin mukaan menettäneet merkityksensä: niissä ei ihmisten kokemuksen mukaan tapahtunut mitään merkittävää. (Walter 1990, 9–13; 64–72.) Suomalaiset hautaustoimistot näkivät Tiimalasin mukaan asian hyvin eri tavoin 1960-luvulle asti, ja korostivat rooliaan hautajaisten oikeanlaisen tunnelman luomisessa. Sitten surutyön merkityksen korostaminen on sisältänyt ajatuksen, että hautajaisilla ja hautaustoimiston toiminnalla olisi prosessissa keskeinen tehtävä.

Surutyö itsessään on melko tuore käsite, jota alettiin käyttää vasta 1960-luvulla. Pikainen katsaus vaikkapa kotimaiseen kirjastotietokantaan kertoo (Asetelma 1), miten surusta ja suremisesta on alettu viime vuosikymmeninä kirjoittaa yhä enemmän.

Asetelma 1. Hakusana: surutyö. Tietokanta: HelMet (pääkaupunkiseudun yleisten kirjastojen kirjastoverkko). Haut tehty 22.7.2014.

1961 – 1970: 3 hakutulosta hakusanalla surutyö.

1971 – 1980: 4 hakutulosta.

1981 – 1990: 19 hakutulosta.

1991 – 2000: 96 hakutulosta.

2000 – 2010: 256 hakutulosta.

Asetelman esittämään hakutulokseen sisältyy tutkimus- ja terapiakirjallisuuden lisäksi kaunokirjallisuutta, ei kuitenkaan esim. elokuvia tai musiikkia. Voidaan todeta, että suremisesta ja surutyön käsitteen alle mahtuvasta toiminnasta on viimeisen parinkymmenen vuoden aikana kirjoitettu huomattavan paljon. Hautausala on reagoinut tähän omalta osaltaan, ja kuoleman ammattilaiset ovat olleet alusta lähtien kiinnostuneita aihepiiristä. Tämä kertonee osaltaan sekä työssä havaitusta tiedon tarpeesta että halusta mukautua vallitseviin näkemyksiin kuolemasta ja suremisesta.

Hautausala on osa yleisempää kuolemaan liittyvää ammattimaistumista. Tony Walterin aihepiiriä koskevan kolmijaon mukaan traditionaalisessa yhteiskunnassa kuoleman asiantuntija oli pappi, koska kuolema oli siirtymä tästä elämästä seuraavaan. Kuolema oli tyypillisesti yhteisöllinen asia, ja sitä nähtiin korkean kuolleisuuden oloissa paljon. Modernissa kuolemasuhteessa asiantuntijaroolissa taas oli lääkäri; lääketieteen mahdollisuudet vaikuttaa kuolleisuuteen olivat parantuneet 1900-luvun alussa. Kuolleisuus oli laskenut ratkaisevasti, ja kuolema tapahtui yleensä sairaalassa. Tietoisuus kuolemasta ja keskusteleminen aiheesta olivat tulleet ihmisille vieraiksi. Viimeisintä (1994) kuolemasuhteen vaihetta Walter kuvaa ”neo-moderniksi”, ja siinä asiantuntijuus on siirtynyt terapeuttien ja psykiatrien haltuun. Kuolemasta puhutaan jälleen paljon, mutta varsinaisesti arkista asiaa siitä ei ole tullut uudelleen. Asiantuntija tarkoittaa tässä yleistettävyyttä tavoittelevassa kolmijaossa sitä henkilöä, jonka puoleen käännetään kuolemaa koskevissa kysymyksissä ja jolla ajatellaan olevan ratkaisu kuoleman ongelmaan. (Walter 1994, 47–48.)

Käsitys ihmismielen toiminnasta ja mielenterveydestä muuttui voimakkaasti 1900-luvun mitta. Oleellinen muutos tapahtui 1960-luvulla, jolloin äidillisiksi mielletyt ehdoton rakkaus ja hyväksyntä tulivat määräävämmiksi ihanteiksi perhesuhteissa kuin aiemmin vallitsevana ollut isällinen vaativuus; ihmisen psyyken tarkastelussa uudenlaiset asiat tulivat tärkeiksi. (Siltala 2009, 171–172.) Surun ja suremisen käsittelyssä muutos näkyi siten, että tunteiden hillitseminen ja peittäminen eivät enää näyttäneet vain myönteisinä asioina. Walterin kuvaama moderni, kuolemaan etäisesti suhtautuva ihminen oli muutoksen edessä. Alettiin arvostaa avoimuutta, mutta keinoja sen osoittamiseen ei juuri ollut.

Avuksi tuli se, mitä on totuttu kutsumaan ”psykokulttuuriksi”: erityisesti Elisabeth Kübler-Rossiin osin aiheetta liitetty käsitys surusta selkeän vaiheittaisena prosessina (esim. Kübler-Ross – Kessler 2006; vrt. esim. Lundgren 2006), samoin kuin myöhemmin terapia- ja vertaistukiryhmät ja vastaavat ajan ilmiöt auttoivat hahmottamaan surua. Esimerkiksi suomalaisissa käytösoppaissa jo vuosikymmeniä vallinnut aidon tunteen ihanne (Kemppainen 2011, Pajari 2014b) ei ennen 1960-luvun murrosta ja niin sanotun modernin kuolemankulttuurin kritiikin voimistumista tarkoittanut suinkaan sitä, että aitoja tunteita olisi osoitettu miten tahansa. Oli huomaavaista peittää tunteensa ja olla tekemättä niistä numeroa: ”Älä tee surustasi turhuutesi välikappaleta” (Pajari 2014b). Vasta kun tutkijat ja terapeutit alkoivat antaa asioille uusia nimiä, niistä voitiin nyt keskustella avoimemmin.

Leeat Granekin artikkeli aiheesta tiivistää surutyön käsitteen ja nykyisen surukäsityksen historian käytännöllisellä tavalla. Kehitys alkaa hänen mukaansa 1930-luvulta, jolloin Helene Deutsch toi ensi kertaa esille käsittelemättömän surun mahdollisuuden, samoin kuin yleisesti ottaen normaalin ja epänormaalin suremisen eron. Aiemmin surua ei ollut pidetty välttämättä psykologian tai psykiatrian alaan kuuluvana lainkaan (Granek 2010, 52–55.) Psykiatrian kehittyminen tieteenalana ja ammattikuntana lisäsi sen vaikutusvaltaa ja määrittelyjen tarkkuutta. Erich Lindemann oli tässä suhteessa uranuurtaja vuonna 1944 julkistetulla tutkimuksellaan, jonka monia käsitteitä voi tunnistaa vielä nykypäivänkin surutyötä koskevasta puheesta ja kirjallisuudesta. Ei ollut vain tärkeää, että psykiatrit hoitivat ongelmallista surua: myös normaalisti sujuvaa surutyötä oli tarkkailtava, jossa se sujui ”oikein”. 1960-luvulla Colin Murray Parkesin työ vakiinnutti psykiatrian aseman surun hoidossa ja suremisen asiantuntemuksen haltijana. (Granek 2010, 57–62.) 1990-luvun alkuun mennessä sureminen oli psykologisoitu kokonaan, ja sitä voitiin tutkia ja tarkkailla kyselylomakkein ja oireita havainnoiden. (Granek 2010, 64.) Tässä mielessä suomalaiset hautausalan yrittäjät todellakin ”seurasivat alan trendejä” kiinnostuessaan surun psykologiasta 1960-luvun lopulta alkaen.

Moderni kuolemankulttuuri, jota kritisoimaan nykyään vallitseva, keskustelempampi kuolemankulttuuri syntyi, edellytti tunteiden ja käytöksen hallintaa. Surusta tuli yksityistä ja syvää, siinä missä se aiemmin oli ollut julkista ja ritualisoitua, yksilön kokemuksen jäädessä taustalle. Hautaustoimistojen tehtävänä oli edistää perheen kasvojen säilyttämistä ja yksityisyyttä, sekä tuoda vainaja ja hänen omaisensa esille parhaassa mahdollisessa valossa. Sureminen oli sisäinen tapahtuma, joka tuli saada kokea rauhassa ilman häiriötekijöitä, kuten moninaisia hautajaisjärjestelyjä. On hyvä huomata, että vaikka mielikuvat suremisesta ovat viime vuosina muuttuneet aktiivisempaan suuntaan, ei omaisilla

yleensä ole halua tai mielestään kykyä hoitaa hautajaisten järjestelyjä alusta loppuun. Tämä ei välttämättä johdu edes lamauttavan suuresta surusta, kuten hautaustoimistot palveluvalikoimaansa perustelivat vielä 1950-luvulla, vaan tietämättömyydestä ja haluttomuudesta käsitellä vainajaa, ainakaan ilman ammattilaisen apua.

1950-luvulta 1990-luvulle tapahtui Suomessakin hyvin nopea kuolemanrituaalien murros. Kaupungeissa oli jo pitkään totuttu käyttämään hautaustoimistojen palveluita, kuten muillakin elämänaalueilla. Suurten yhteiskunnallisten murrosten eriaikaisuus tekee niiden havainnoimisesta kiehtovaa, mutta yleistysten tekeminen on vaikeaa. Millainen oli ”suomalainen kuolema” vuonna 1960 tai 1980? Eri puolilla maata toimittiin eri tavoin, kuten jossain määrin myös vuonna 2014.

Mielikuva siitä, millainen sureva ihminen on, miten hän toimii ja mihin hän ei pysty, on oleellinen osa kuolemasuhteen muutosta. Usein tätä muutosta kuvataan ulkoisten tekijöiden avulla: kuolema siirtyi kotoa sairaalaan, ihmisten yhteys uskonnollisiin yhteisöihin väheni, muuttoliike rikkoi perinteisiä yhteisöjä. Oletukset siitä, millainen sisäinen tila surevan mielessä vallitsee, muuttuivat myös. Kyse ei ole vain kuoleman kieltämisestä, vaan uudenaikaisesta suhtautumisesta siihen. Surun tulee olla syvää, koska perhe- ja muut läheiset suhteet perustuvat tunteille. Syvä suru ei pysty ilmaisemaan itseään, kuten viimeistään toisen maailmansodan aikaisista kuolinilmoituksista opittiin: ”*Suurin suru on sanaton, äänetön katkerin tuska*” (Kempainen 2006, 133–134). Surevan tuli saada käsitellä tunteitaan rauhassa, ilman ihmispaljoutta ja byrokratiaa. Pienet, hautaustoimiston pääosin järjestämät hautajaiset olivat oleellinen osa tätä suremisen kuvaa.

Modernin kuolemasuhteen piirre on sekin, että kuolemalla ei varsinaisesti ole merkitystä yksilölle itselleen. Omasta kuolemasta ei haluttu olla tietoisia, eikä sen jälkeistä aikaa suunnitella. Entisaikain mahtihautajaiset, joihin kutsuttiin mahdollisimman suuri vierasjoukko, muuttuivat mauttomiksi ja asiattomiksi uuden surukäsityksen valossa. Tunteiden ja perhe-elämän yksityistyminen johtivat siihen, että hautajaisista tuli perhetapahtuma, aidosti vainajaa surevien kokoontuminen. Enää ei juhlitettu vainajan elämäntyötä, saati elämänsä aikana saavuttamaan sosiaalista asemaa ja varallisuutta. Kristillinen, seurakuntayhteyttä painottava hautajaiskäsitelmä jäi sivurooliin. Kuten jo aiemmin on tullut esille, jos tällaiset hautajaiset tapahtuivat persoonattomassa ympäristössä, niillä ei ollut merkitystä yksittäisen surevan kannalta.

Psykotieteiden tuleminen kuoleman asiantuntijoiksi oli osaltaan ratkaisu ongelmiin, joita tällainen irrallinen ja yksilökeskeinen kuolemakäsitys tuotti. Ihmiset eivät saaneet lohtua toisiltaan, rituaaleilla ollut enää merkitystä surussa, eikä yksityistä surua haluttu eikä voitu tuoda julki laajemmalle yhteisölle. Sureminen saattoi todellakin vaikeutua ja muuttua psyykkiseksi ongelmaksi, jopa sairaudeksi. Toisaalta kaikkea surua alettiin pitää ammattiauttajan vastuulle kuuluvana kysymyksenä. Samoin alettiin vähitellen pitää kaikkia kuolemanrituaaleja ammattilaisille kuuluvina.

Hautaustoimistojen ja suremisen muuttuva suhde

Hautaustoimisto on usein ensimmäinen paikka, jonne läheisensä menettänyt ihminen menee. Kuolemaa ei välttämättä ole tätä ennen edes ehditty kunnolla ymmärtää oman perheen ja ystävien kesken. Tämä johtuu käytännön syistä, ei siitä, että hautaustoimisto olisi surun käsittelylle paras ja ensisijainen paikka. Hautaustoimistojen rooli päättyy yleensä hautajaisiin, ellei kyseessä ole tuhkaus ja hautaustoimisto osallistu vielä urnan kuljetukseen. Surutyöstä vain pieni osa ehtii tapahtua hautaustoimiston mukana olon aikana.

Hautaustoimistojen tehtävänä on niiden perustamisesta lähtien ollut auttaa surevia omaisia hautajaisten järjestämisessä. Suomalaisilla hautaustoimistoilla ei koskaan ole ollut samanlaista kaikenkattavaa roolia kuten vaikkapa viihteestä tutuilla amerikkalaisilla hautaustoimistoilla; jo yksin evankelis-luterilaisen kirkon vahva asema kuolemaa hallinnoivana

instituutiona on estänyt tämän. Hautaustoimistojen merkitys kuitenkin vahvistui 1900-luvun loppupuolella monesta syystä, ja myös alan toimijat itse pyrkivät tähän.

Aluksi omaisten auttaminen tarkoitti vain esineiden valmistamista ja myymistä: monen varhaisen hautaustoimiston nimi onkin ollut ruumisarkkuliike. Yritysten nimien muuttuminen kertoo monesta asiasta: siitä, että myyntiartikkeleita ja palveluita on tullut mukaan monia muitakin, mutta myös siitä, että ruumis sanana alkoi häiritä ihmisiä jo 1950-luvulla (Tiimalasi 3/1952, 17; Tiimalasi 3/1957, 7). Haluttiin välttää epämiellyttävän konkreettisia mielikuvia kuolemasta ja keskittyä tunteisiin. 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä ruumis on palannut hautaustoimien näyttämölle siinä mielessä, että omaisia rohkaistaan olemaan mukana vainajan pukemisessa tai ainakin katsomaan häntä viimeisen kerran (Tiimalasi 3/1982, 9; Molander 2009, 69, 71, 99). Vainajan katsominen ei ole kaikkialta Suomesta koskaan kadonnutkaan: itäisessä ja pohjoisessa Suomessa vainajan katsominen viimeistään kappelissa ennen ruumiinsiunausta on säilynyt mahdollisuutena kautta vuosikymmenten (Pajari 2014a, 99).

Paikoin erilaiset entisaikain ulosveisuuta ja kotoalähtötilaisuutta mukailevat, hautajaisista erilliset yhteisön kokoontumiset ovat myös edelleen tapana joissain paikallisyhteisöissä (esim. Keto 2000; Molander 2009, 79–80). Tällaisissa tilaisuuksissa hautaustoimistolla on ennen kaikkea vainajan kuljettajan rooli. Tiimalasi keskittyy kuitenkin keskustelemaan modernimmista hautajaistavoista. Hautajaisten yksityiskohtien kommentointi jäi tarkasteluajanjaksona 1950- ja 60-luvuille, jolloin nykymuotoiset hautajaiset vakiintuivat maassamme. 1970- ja 80-luvuilla omaisten opastaminen itse hautajaisissa jäi sivurooliin, suremisen tullessa omaisia koskevan kirjoittelun keskiöön.

Tiimalasi julkaisuna antaa rajallisesti mahdollisuuksia sen arvioimiseen, millaisia omaisten ja hautaustoimiston työntekijöiden kohtaamiset ovat eri vuosikymmeninä olleet. Alan ammattilehdessä käsitellään kulloinkin ajankohtaisia kysymyksiä, tiedotetaan ja jossain määrin myös keskustellaan puhuttavista aiheista. Kokonaiskuvaa suomalaisesta kuolemankulttuurista ei ole ollut mahdollista eikä tarpeellista esittää. Sen sijaan Tiimalasi antaa omalta osaltaan hyvän kuvan siitä, miten hautajaiset ja niiden merkitys muuttuivat suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvulta 1990-luvulle. Samoin surun psykologian tuntemuksessa ja siitä tiedottamisessa hautausala on seurannut tarkasti kotimaisia ja kansainvälisiä virtauksia. Vaikka asiakaspalvelutilanteet voivat sujua ilman merkittäviä tunteenpurkauksia, niihin on aina varauduttava ja ymmärrettävä, miten asiakas voi asian kokea.

Hautaustoimistojen rooli kasvoi 1900-luvun loppupuolen hautajaisjärjestelyissä, omaisten rooli taas pieneni huomattavasti. Kenties kiinnostavin löydös viime vuosien suomalaisen kuolemankulttuurin tutkimuksessa on silti se, että hautausala kehittyi paikoin hitaasti nykyiseen täyden palvelun mittaansa. Omaisten rooli hautajaisjärjestelyissä oli pitkään suuri verrattuna moniin muihin länsimaihin. Tällöin voidaan ajatella, että Tiimalasisissa 1950-luvulta alkaen kuvattu, surun lamauttava lähiomainen ei ollut koko totuus suomalaisesta suremisesta. Samoin muuttuvat surun kuvaaminen ja määrittely ovat kiinnostavia seikkoja. Suru kuului käytettyyn käsitteistöön koko ajan, mutta ymmärrys siitä, mitä ihminen surussaan tarvitsee, muuttui huomattavasti. 1950-luvun esimerkksireva kaipasi ennen kaikkea rauhaa ja lepoa, 1990-luvun sureva ymmärrystä ja myötäelämistä. Näinä vuosikymmeninä koko suomalainen yhteiskunta muuttui ratkaisevasti. Käsitykset siitä, miten läheisen kuolemaan tulee suhtautua ja miten omaisensa menettänyt on kohdeltava, muuttuivat nekin. Oikein suoritettu surutyö nousi ihanteeksi, ja tavalla tai toisella kuoleman kanssa tekemisissä olevien tuli se huomioida.

Kirjoittaja:

Ilona Pajari, VTT, on sosiaalishistorian tutkija, joka on lähestynyt suomalaisen kuoleman historiaa sekä sodan että rauhan ajan näkökulmista käsin. Tutkimusaiheita

ovat olleet suomalaiset kuolinilmoitukset, toisen maailmansodan aikainen sankarikuolema ja suomalaiset hautajaiset. Tämänhetkisessä tutkimusprojektissaan hän käsittelee jatkosodan alun aikaisia suomalaisia tulevaisuusvisioita. Yhteydenotot: ilona.pajari@jyu.fi

Lähteet

Tiimalasi 1950 – 1999.

Kirjallisuus

- Aho, Anna Liisa & Savolainen, Sirkku. 2012. Kirjallisuuskatsaus: Vanhempien selviytymistä edistävät ja estävät tekijät lapsen kuoleman jälkeen. *Thanatos* 2/2102. <http://thanatosjournal.files.wordpress.com/2012/12/anna-liisa-aho-sirkku-savolainen-kirjallisuuskatsaus-vanhempien-selviytymista-edistavat-ja-estavat-tekijat-lapsen-kuoleman-jalkeen.pdf>
- Davidsson Bremborg, Anna. 2002. *Yrke: begravningsentreprenör. Om utanförskap, döda kroppar, riter och professionalisering*. Lund: Lunds universitet.
- Erämaja, Tapani. 2006. *Vuimeinen matka: toimintatutkimus kirkollisen hautauskentän professiostruktuurista*. Helsinki: T. Erämaja. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/21599>
- Granek, Leeat. 2010. Grief As Pathology: The Evolution of Grief Theory in Psychology From Freud to the Present. *History of Psychology*, vol. 13, N:o 1, 46–73.
- Harjula, Minna. 2007. *Terveiden jäljillä. Suomalainen terveystaloudellinen tutkimus 1900-luvulla*. Tampere: Tampere University Press.
- Hoeg, Ida Marie & Pajari, Ilona. 2013. "Introduction to the Nordic Issue of Mortality." *Mortality* 18 (2), 109–115.
- Jalland, Pat. 2010. *Death in War and Peace. A History of Loss & Grief in England, 1914–1970*. Oxford: Oxford University Press.
- Kempainen (Pajari), Ilona. 2006. *Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kempainen (Pajari), Ilona. 2011. Finnish Funeral Customs in Manners Guides. *Annals of the University of Alba Iulia - History (Annales Universitatis Apulensis Series Historica)*, issue: Special / 2011, 9–18.
- Keto, Vuokko. 2000. *Vainajan ulosveisuus Perhonjokilaaksossa : tutkimus tavan historiasta, merkityksestä ja siihen liittyvistä rooleista*. Folkloristiikan pro gradu -työ, Jyväskylän yliopiston etnolologian laitos. <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/8043>
- Kettunen, Jani. 2010. *Ammattina kuolema. Kuolemankulttuuri hautausoimistojen näkökulmasta 1893–2009*. Pro gradu -tutkielma, Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Turku: Turun yliopisto.
- Kiiskinen, Kyösti. 1992. *Hautauskulttuuri Suomessa. Suomen Hautausoimistojen Liiton 50-vuotisjuhlakirja*. Helsinki: Suomen Hautausoimistojen Liitto ry.
- Kivivuori, Janne. 1999. *Psykokirkko. Psykokulttuuri, uskonto ja moderni yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Klass, Dennis & Silverman, Phyllis R. & Nickman, Steven (toim.). 1996. *Continuing Bonds. New Understandings of Grief*. London: Taylor and Francis.
- Kübler-Ross, Elisabeth & Kessler, David. 2006. *Suru ja surutyö*. Helsinki: Basam Books.
- Laakso, Mikko. 1998. *Samassa talossa. Hautausoimisto Mikko Monosen kahdeksan vuosikymmentä*. Helsinki: Mikko Laakso.

- Laderman, Gary. 2003. *Rest in Peace. A Cultural History of Death and the Funeral Home in Twentieth-Century America*. Oxford: Oxford University Press.
- Lepola, Maija – Forsius, Petri. 2012. *Katsaus menneisiin vuosikymmeniin. Suomen Hautaustoimistojen Liitto ry. 70 vuotta*. Helsinki: Suomen Hautaustoimistojen Liitto ry.
- Lundgren, Britta. 2006. *Oväntad död – förväntad sorg: en etnologisk studie av sörjandets processer*. Stockholm: Carlsson.
- Molander, Gustaf. 2009. *Matka mullan alle – kuolemantyöntekijöiden arki*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Pajari, Ilona. 2014a. Kuolemanrituaalit Suomessa. Teoksessa *Kuoleman kulttuurit Suomessa*. Toim. Outi Hakola, Sari Kivistö & Virpi Mäkinen. Helsinki: Gaudeamus.
- Pajari, Ilona. 2014b. Kuolema maalla ja kaupungissa: suomalaisen hautaus- ja kuolemankulttuurin muutos 1800-luvun lopulta nykypäivään. *Historiallinen Aikakauskirja* 4/2014. Tulossa.
- Pentikäinen, Juha. 1990. *Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siltala, Juha. 2009. *Sisällissodan psykohistoria*. Helsinki: Otava.
- Walter, Tony. 1990. *Funerals And How To Improve Them*. London & Sydney & Auckland: Hodder & Stoughton.
- Walter, Tony. 1994. *The Revival of Death*. London & New York: Routledge.
- Walter, Tony. 1999. *On Bereavement. The Culture of Grief*. Maidenhead & Philadelphia: Open University Press.
- Walter, Tony. 2005. Three ways to arrange an funeral. Mortuary variation in the modern West. *Mortality* 10 (3), 173–192. http://opus.bath.ac.uk/1170/1/Walter_Mortality_2005_10_3_173.pdf

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol.3 2/2014

© Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.

https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2014/12/inna_suru.pdf**Sirpaleista koottu – sisaruksen suru ja selviytyminen itsemurhan jälkeen****Saara Inna**

Tampereen yliopisto

Marja Kaunonen

Tampereen yliopisto

Anna Liisa Aho

Tampereen yliopisto

Abstract

A total of 873 suicides were committed in Finland in year 2012. Suicide is a socially relevant and silenced phenomenon that consumes a deal of human resources. A sibling's suicide is a complex loss to cope with. Grief changes the quality of life and functionality. Despite the effects that a sister's or brother's death must have on the siblings, research has seldom focused on this phenomenon.

The purpose of this study is to describe the siblings' grief, including helping and hindering factors related to coping with the bereavement after the suicide of a sister or brother. The study findings help to understand the surviving sibling's perceived grief and coping with the grief.

The research data were collected using electronic questionnaire and interviews. The interview focused on the feelings of grief, helping and hindering factors related to coping with the bereavement and the changes a sister's or brother's suicide brought to surviving sibling's life. The data consist of the responses of siblings (n=26) and was analysed by using inductive content analysis.

Siblings' grief appeared as holistic experiencing and as fragmentation of the soul. The holistic experience included working through various and even ambivalent emotions. Grief influenced siblings' physical well-being and changed their way of life. The bereaved strived to find their explanation for the sibling's suicide. Despite to their deep grief, the surviving siblings tried to continue their lives. Fragmentation of the soul included characteristics of complicated grief. This

type of grief experience was very strong, and persistent, and it dominated one's whole life. Siblings' life seemed confused and coping with the loss was difficult. Siblings tried to suppress and prevent the feelings of sadness.

Siblings tried to fit the fragments of grief in their lives, which helped to cope with the bereavement. Support from close people, reflection of what had happened and finding one's own approach of grief were important in coping with the loss. The fragmentation of the grieving process inhibited the siblings' ability to cope with the bereavement. Siblings had often grieved as they would have been outsiders and they were left alone to grieve the loss and cope with the loss. Siblings carried strong feelings of guilt and shame. In addition to their own grief the siblings had to cope and deal with the grief of the other bereaved. The study shows that the siblings grieving process was difficult and that siblings need special support interventions for their grief process.

Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat

Itsemurhalla tarkoitetaan sellaista toimintaa, mikä johtaa henkilön omakätiseen kuolemaan. Suomessa tehtiin 873 itsemurhaa vuonna 2012. Vaikka itsemurhien määrä on laskenut viime vuosikymmenien aikana, Suomi kuuluu edelleen niiden maiden joukkoon, jossa tehdään väkilukuun suhteutettuna eniten itsemurhia. (Tilastokeskus 2014.) Itsemurhayrityksiä arvellaan olevan itsemurhiin verrattuna kymmenkertainen määrä (Uusitalo 2006). Tässä tutkimuksessa kuvataan sisaruksen surua ja selviytymistä sisaruksen itsemurhan jälkeen. Aihe on Suomessa vähän tutkittu ja kansainvälisestä näkökulmasta tutkimusaihe on myös tärkeä, koska itsemurhat ovat maailmanlaajuisen ongelma. Maailman terveysjärjestön WHO:n mukaan on tärkeää itsemurhien ehkäisyyn lisäksi tukea niitä, jotka ovat kokeneet läheisen itsemurhan. (WHO 2012.)

Vaikka itsemurha on yksilöllinen ratkaisu, sillä on laaja vaikutus itsemurhan tehneen läheisiin (Dyregrov 2011). Läheisille itsemurha on äkillinen ja luonnoton kuolema sekä yksi stressaavimmista ja kriittisimmistä omaisen kuolemantavoista selvitä (Mitchell ym. 2009). Itsemurha perheessä asettaa erilaisia haasteita surun ja selviytymisen kanssa, verrattuna niihin perheisiin, jotka eivät ole kokeneet läheisensä kuolemaa itsemurhan kautta. Suru itsemurhan jälkeen vaikuttaa pitkään perheen kykyyn selvitä elämässä eteenpäin (Clements ym. 2004), ja vaikeuttaa normaalia suruprosessia (Tal Young ym. 2012). Läheisen itsemurha vaikuttaa voimakkaasti myös koko perhesysteemiin (Jordan 2001; Uusitalo 2006). Häpeä kuolemansyystä voi tehdä puhumisen perheessä hyvin vaikeaksi. Itsemurhasta voidaan vaieta, koska halutaan suojella perheenjäseniä. (Cerel ym. 2008.) Toisaalta surun kokeminen perheessä voi lisätä yhteenkuuluvuuden tunnetta ja sopeutumiskykyä (Lohan & Murphy 2002). Läheisen itsemurhan jälkeen omaiset ovat kokeneet myös voimakasta sosiaalista eristäytymistä ja leimaantumista. Muiden ihmisten negatiivinen suhtautuminen itsemurhaan heijastuu kielteisinä asenteina surijoihin, luoden surevissa myös pelkoja, häpeää ja eristäytymistä. (Cerel ym. 2008.)

Vaikka surututkimus on lisääntynyt viime vuosikymmenen aikana, suurin osa tutkimuksista on keskittynyt puolisoiden ja vanhempien suruun (mm. Thompson ym. 2011). Sen sijaan sisarusten surun ja selviytymisen tutkiminen on jäänyt vähemmälle. Sisaruksen kuollessa veli tai sisko menettää kasvukumppaninsa, liittolaisensa ja leikkiverinsa (Crehan 2004; Giovanola 2005). Lisäksi sisarukset menettävät sisarussuhteensa, joka olisi ollut tärkeä persoonallisuuden ja sosiaalisuuden kehittämisessä, perheen kokemisessa, sekä todellisuuden kohtaamisessa (Horsley & Patterson 2006). Sisarussuhde saattaa muodostaa jopa perheen pitkäaikaisimman kiintymyssuhteen elämässä (Forward & Garlie 2003; Nolbris & Hellstrom 2005).

Tutkimukset osoittavat, että sisaruksen kuoleman tavalla on merkitystä sisarusten surussa (Dyregrov & Dyregrov 2005; Clarke ym. 2013). Siskon tai veljen itsemurha on erityisen traumatisoiva kokemus sisarukselle (Pfeffer ym. 1997;

Dyregrov & Dyregrov 2005), ja surussa selviytyminen vie runsaasti voimavaroja (Hoffmann ym. 2010; Angela 2013; Powell & Matthys 2013). Selviytyminen eli *coping* on prosessi, jossa pyrkimyksenä on selviytyä niistä ulkoisista ja sisäisistä vaatimuksista, jotka kuormittavat ja rasittavat yksilön voimavaroja (Lazarus & Folkman 1984; Stroebe & Schut 2010). Selviytyminen on dynaamista, koska tilanteet voivat muuttua hetkessä ja yksilön tulee etsiä uusia strategioita selviytymiselleen ja luopua vanhoista toimintatavoistaan (Stroebe & Schut 2010).

Aikaisemmat tutkimustulokset sisaruksen surutuntemuksista eivät ole yhteneväiset, vaan niistä ilmenee vahvasti surun yksilöllisyys (Forward & Garlie 2003; Sood ym. 2006). Lisäksi sisarusten surun kokemiseen on yhteydessä sisaruksen kehitysvaihe (Dowden 1995). Nuoren ja lapsen suruun sisältyy muun muassa syyllisyyden, vihan, tuskan, ahdistuksen, kilpailun, yksinäisyyden ja helpotuksen tunteita (Rodger & Tooth 2004; Dyregrov & Dyregrov 2005; Sood ym. 2006; Auman 2007). Sisarusten surureaktiot ilmenevät myös fyysisinä oireina, kuten masentuneisuutena, raivona ja stressinä (McCown & Davies 1995; Worden ym. 1999; Forward & Garlie 2003; Giovanola 2005; Auman 2007; Erlandsson ym. 2010). Lisäksi tunteiden piilottaminen on tyypillistä, sillä sisarukset eivät halua surullaan lisätä vanhempien surun taakkaa (Dyregrov & Dyregrov 2005; Horsley & Patterson 2006; Packman ym. 2006). Kaikkiaan sisarusten suru on pitkäkestoista ja se vaikuttaa pitkään sisarusten elämään (Giovanola 2005; Nolbris & Hellstrom 2005; Charles & Charles 2006; Christian 2007; Thompson ym. 2011).

Aikaisemmissa tutkimuksissa kuvataan, että surun seurauksena sisarukset saavuttavat syvempää ymmärrystä elämästä (Rodger & Tooth 2004; Dyregrov & Dyregrov 2005; Horsley & Patterson 2006). Siskon tai veljen kuoleman kokeneet sisarukset tuntevat olevansa kypsempiä kuin ikäisensä, joka johtaa usein erilaisuuden kokemiseen (Forward & Garlie 2003; Dyregrov & Dyregrov 2005; Nolbris & Hellstrom 2005). Forward ym. (2003) mukaan sisarukset löytävät surussa joko uuden tarkoituksen elämälleen tai kokevat elämän tarkoituksenmukaisuutta.

Vertailtaessa sisarusten itsemurhakuolemien ja muiden kuolemien aiheuttamia surureaktioita, sisarusten surureaktioiden, esimerkiksi häpeän, syyllisyyden ja hylkäämistien tunteiden, on nähty olevan voimakkaampia itsemurhan kuin muiden kuolemansyiden jälkeen (Preffer ym. 1997; Preffer ym. 2002; Lipton ym. 2000; Mitchell 2004; Dyregrov & Dyregrov 2005). Sisarukset kokevat myös voimakasta syyllisyyttä (Lindqvist ym. 2008; Mitchell ym. 2009), vaikka tiedostavat, etteivät olleet suoranaisesti vastuussa sisaruksen itsemurhasta (Cerel ym. 2008). Tiedetään myös, että sisarusten emotionaalisella suhteella on merkitystä sisarusten surun voimakkuuteen. Mitä läheisempi sisarussuhde on ollut, sitä todennäköisempiä ovat eloonjääneen sisaruksen traumaattiset surureaktiot sisaruksen itsemurhan jälkeen (Dyregrov & Dyregrov 2005; Mitchell ym. 2009). Dyregrovin (2005) mukaan traumaattista surua kokevat erityisesti ne sisarukset, jotka asuvat itsemurhan aikaan kotona. Itsemurhan kokeneilla läheisillä on myös korkeampi riski komplisoituneeseen suruun, mielenterveyshäiriöihin ja jopa itsemurhiin (Dyregrov ym. 2003; Mitchell ym. 2004; Cerel ym. 2008; Tal Young ym. 2012). Patologinen, komplisoitunut suru on häiriöksi määritelty reaktio, jossa akuutti suru on pitkittynyt ja menetystä ei pystytä hyväksymään (Dyregrov ym. 2003; Mitchell; Tal Young ym. 2012). Komplisoituneeseen suruun liittyvät myös voimakkaat masennuksen ja ahdistuksen oireet (Mitchell ym. 2004). Traumatisoitunut surija kokee syvää kaipausta, tunteiden tukahtumista, toiminnallisuuden heikkenemistä ja sopeutumisvaikeutta. Tällöin yhteydenpitäminen kuolleeseen hallitsee surevan elämää (Melhem ym. 2004), eikä menetyksestä kulunut aika hillitse tai vähennä läheisen kaipausta (Dyregrov ym. 2003; Tal Young ym. 2012).

Vaikka suurin osa ihmisistä kykenee selviytymään läheisen äkillisestä kuolemasta jollakin tavoin, voi perheenjäsenen äkkikuoleman kokeminen lapsuudessa lisätä riskiä sairastua psyykkisesti (Clarke ym. 2013). Pitkän aikavälin tarkastelusta ilmenee, että sisaruksen kuoleman kokeminen on lisännyt kuolleisuusriskiä eloonjääneille sisaruksille. Erityisesti sisaruksen luonnottomalla kuolemalla on vaikutusta nuorempien sisarten ja veljien terveydentilaan sekä kuolleisuuteen. (Rostila ym. 2012.) Siskon tai veljen itsemurha aiheuttaa sisaruksen elämään trauman, jonka kanssa elämiseen heidän on sopeuduttava (Terhorst & Mitchell 2012).

Sisarukset pyrkivät omilla selviytymisstrategioillaan hallitsemaan sisaruksen itsemurhakuoleman tuomaa epätietoisuutta. He etsivät tukea surussa selviytymiseen tukiverkostoista ja henkisestä ulottuvuudesta, kuten uskosta. Lisäksi tukea haetaan konkreettisesta toiminnasta, kuten harrastuksista, arkisista asioista, koulusta ja työstä (Nolbris & Hellstrom 2005; Forward & Garlie 2003; Thompson ym. 2011.) Myös fyysinen läheisyys, erityisesti pienille sisaruksille, on merkittävää surussa selviytymisessä (Sood ym. 2006). Rodger ym. (2004) totesivat muistojen säilymisen kuolleesta sekä jatkuvan yhteyden ylläpidon olevan tärkeää sisaruksen suruprosessin rakentumisen kannalta. Lisäksi kuolleen sisaruksen näkeminen on konkretisoitunut eloonjääneelle sisarukselle surun ymmärtämistä (Avelin ym. 2011). Itsemurhan kokeneet sisarukset saattavat tarvita erityistä ja oikein kohdennettua tukea sisaruksensa itsemurhan jälkeen (Mitchell ym. 2004). Läheisen ihmisen itsemurhan jälkeen omaisten selviytymistä ovat auttaneet ystävät, erilaiset tukiryhmät ja terapiat (Sharpe ym. 2012). Dowden (1995) mukaan myös sisaruksille perheen tuki on tärkeää selviytymisessä. On kuitenkin havaittu, että itsemurhan jälkeinen tuki on ollut riittämätöntä erityisesti nuoremmille sisaruksille (Linqvist ym. 2008). Itsemurhaan liittyvässä suruprosessissa läheiset ihmiset käyttävät paljon aikaa yrittäessään ymmärtää teon (Hoffmann ym. 2010; Angela 2013; Powell & Matthys 2013). Tiedetään, että sisarukset haluavat käsitellä suruaan puhumalla (Rodger & Tooth 2004; Christian 2007; Thompson ym. 2011) ja surun tunteiden aito kohtaaminen on tärkeää sisaruksen surutyössä (Avelin ym. 2011). Myös itsemurhan hyväksyminen ja ajan kuluminen ovat olleet sisarusten tapa hallita surua ja selviytyä elämässä eteenpäin. (Powell & Mathys 2013.)

Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tarkoituksena on kuvata sisaruksen surua ja siinä selviytymistä veljen tai siskon itsemurhan jälkeen. Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Millaista sisaruksen suru on sisaruksen itsemurhan jälkeen?
2. Mitkä asiat sisarukset kokevat edistävän ja estävän selviytymistä sisaruksen itsemurhan jälkeen?

Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa sisaruksen surusta ja selviytymisestä sisaruksen itsemurhan jälkeen. Tutkimuksen tuottama tieto auttaa eri ammattihenkilöstöä, vertaistukijoita, läheisiä ja surevia sisaruksia kohtaavia ymmärtämään sisaruksen surua ja selviytymistä. Saatua tietoa voidaan hyödyntää suunniteltaessa sisarukselle kohdennettua tukea surussa selviytymiseen.

Tutkimuksen toteuttaminen

Tutkimukseen osallistujat

Tutkimukseen osallistui 26 sisarusta, joista naisia oli 24. Sisarukset olivat iältään 15–54-vuotiaita. Tutkimukseen osallistuvista sisaruksista 24 oli itsemurhan tehneen kanssa biologisia sisaruksia, yksi oli velipuoli ja yksi siskopuoli. Tutkimukseen osallistuville itsemurhan tehnyt sisarus saattoi olla ainut sisarus, mutta muita elossa olevia sisaruksia saattoi olla myös kaksitoista.

Itsemurhan tapahtumahetkellä tutkimukseen osallistuvat sisarukset olivat iältään 12–53-vuotiaita. Kaksi heistä oli tapahtumapaikalla sisaruksen itsemurhan tekohetkellä. Lähes puolella tutkimukseen osallistuvilla sisaruksilla oli ennakkoaavistus sisaruksen itsemurhasta, useimmin muutamaa tuntia ennen kuolemaa, mutta pisimmillään yli puoli vuotta ennen. Yli kolmasosa tutkimukseen osallistuvista sisaruksista oli kokenut lähipiirissään aikaisemminkin itsemurhan.

Itsemurhan tehneet sisarukset olivat iältään 17–52-vuotiaita. Heistä 22 oli miehiä ja neljä naisia. Sisarukset olivat tehneet itsemurhan ampumalla, hirttäytymällä, myrkyttämällä, itsensä räjäyttämällä, junan alle jäämällä ja korkealta

hyppäämällä. Itsemurhan tekopaikka oli usein itsemurhan tehneelle sisarukselle tuttu, kuten koti tai kesämökki. Kaksi itsemurhasta tapahtui ulkomailla.

Aineiston keruu ja analyysi

Tutkimuspyyntö esitettiin Surunauha Ry:n, Tampereen Setlementti Naapuri Ry:n sekä erilaisten internetissä olevien suljettujen keskustelupalstojen kautta (esim. Facebook) kohderyhmälle. Lisäksi aineistokeruussa käytettiin lumipalлотekniikkaa. Tutkimuksen aineisto kerättiin elektronisella lomakkeella (e-lomake) ja haastattelemalla sisaruksen itsemurhan kokeneita sisaruksia. E-lomakkeeseen vastasi 24 sisaruksen itsemurhan kokenutta sisarusta, ja viisi (n=5) sisarusta haastateltiin. Heistä kolme oli vastannut myös e-lomakkeeseen.

Tutkimusaineiston keruussa käytetty e-lomake sisälsi 12 taustamuuttujakysymystä ja viisi avointa kysymystä. Taustamuuttujina kysyttiin surevan sekä itsemurhan tehneen ikää ja sukupuolta, itsemurhan tapahtumapaikkaa, itsemurhan tekotapaa, sisarussuhdetta itsemurhan tehneeseen, muiden sisarusten lukumäärää, ennakkotietoa itsemurhasta, lähipiiriin aikaisempia itsemurhia ja sisaruksen terveydentilaa. Avoimissa kysymyksissä sisaruksia pyydettiin kuvailemaan suruaan, surussa selviytymisen edistäviä ja estäviä tekijöitä. Kyselylomakkeen lopussa tutkimukseen osallistujilta kysyttiin halukkuutta osallistua haastatteluun.

Haastattelut toteutettiin e-lomakkeen avoimiin kysymyksiin pohjautuen (Aho & Kylmä 2012; Silverman 2010; Holloway 2005). Neljä, keskimäärin tunnin mittaista haastattelua, tehtiin haastateltavien kotona. Lisäksi yksi haastattelu tehtiin puhelimitse. Ennen haastatteluista sisaruksilta pyydettiin kirjallinen tai suullinen suostumus tutkimukseen osallistumisesta ja haastatteluiden nauhoittamisesta. Kaikille tiedonantajille annettiin mahdollisuus keskeyttää tutkimukseen osallistuminen halutessaan. Haastattelujen aikana ja haastatteluiden jälkeen tutkija varmisti osallistujien voimien sekä kokemukset haastatteluista. (Kylmä & Juvakka 2007.)

Haastattelujen nauhoittaminen mahdollisti tulkintojen tarkistamisen ja se toimi tutkijan muistiapuna. Haastattelujen uudelleen läpikäyminen lisäsi tutkijan ymmärrystä sisarusten surusta ja mahdollisti sisarusten kertomusten emotionaalisen tarkastelun. (Ruusuvoori ym. 2005.)

Aineisto analysoitiin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä käyttäen, jota tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset ohjasivat. Sisällönanalyysin tarkoituksena oli tiivistetyssä muodossa saada laaja kuvaus sisaruksen surusta ja siinä selviytymisessä itsemurhan jälkeen. Sisällönanalyysi perustuu ensisijaisesti induktiiviseen päättelyyn, jolloin yksittäisestä havaintojoukosta voidaan muodostaa yleinen ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä. Sisällönanalyysi katsottiin tässä tutkimuksessa perustelluksi analysointimenetelmäksi, koska tutkimusaihe oli sensitiivinen ja vähän tutkittu. (Kylmä & Juvakka 2007; Elo & Kyngäs 2008; Kylmä ym. 2008; Tuomi & Sarajärvi 2009).

Sisällönanalyysi aloitettiin lukemalla aineistoa useaan kertaan läpi, ja litteroimalla haastattelut, mikä lisäsi aineiston hahmottamista ja ymmärtämistä. Aineiston käsittelyssä jokaisesta e-lomakkeen vastauksesta ja haastattelutekstistä etsittiin tutkimuskysymyksiin vastaavat merkitykselliset ilmaukset alleviivaten ja koodaten ne tarkoin. Seuraavassa vaiheessa aineistosta koodatut alkuperäiset ilmaukset kerättiin yhteen ja pelkistettiin ne säilyttäen kuitenkin olennainen sisältö tutkimuksen tarkoituksen kannalta. (Taulukko 1.) Kolmannessa vaiheessa tutkimusaineistosta tiivistetyt ilmaukset ryhmiteltiin alaluokiksi, joissa samankaltaiset ilmaukset koko tutkimusaineiston osalta yhdistettiin. (Taulukko 2.) Kun samankaltaiset asiat oli yhdistetty, muodostettiin yläluokat, jotka kattoivat sen alla olevien luokkien sisällöt. Edelleen yläluokista koottiin tutkimuksen pääluokat. Pääluokat muodostivat kokonaisuudessaan vastauksen eli synteessin tutkimuskysymyksiin. (Kylmä ym. 2008.) E-lomake-vastaukset vaihtelivat puolen sivun mittaisista kirjoituksista muutaman sanan vastauksiin. Haastatteluaineistoa oli litteroinnin jälkeen 60 sivua. Pelkistyksiä aineistosta saatiin yhteensä 612. Sisällönanalyysissa sisaruksen surua kuvasi 28 alaluokkaa, joista muodostui kahdeksan yläluokkaa.

Sisaruksen surussa selviytymistä edistäviä ja surussa selviytymistä estäviä tekijöitä kuvasi 14 alaluokkaa, joista muodostui neljä yläluokkaa.

Taulukko 1. Esimerkki alkuperäisilmauksien pelkistämisestä

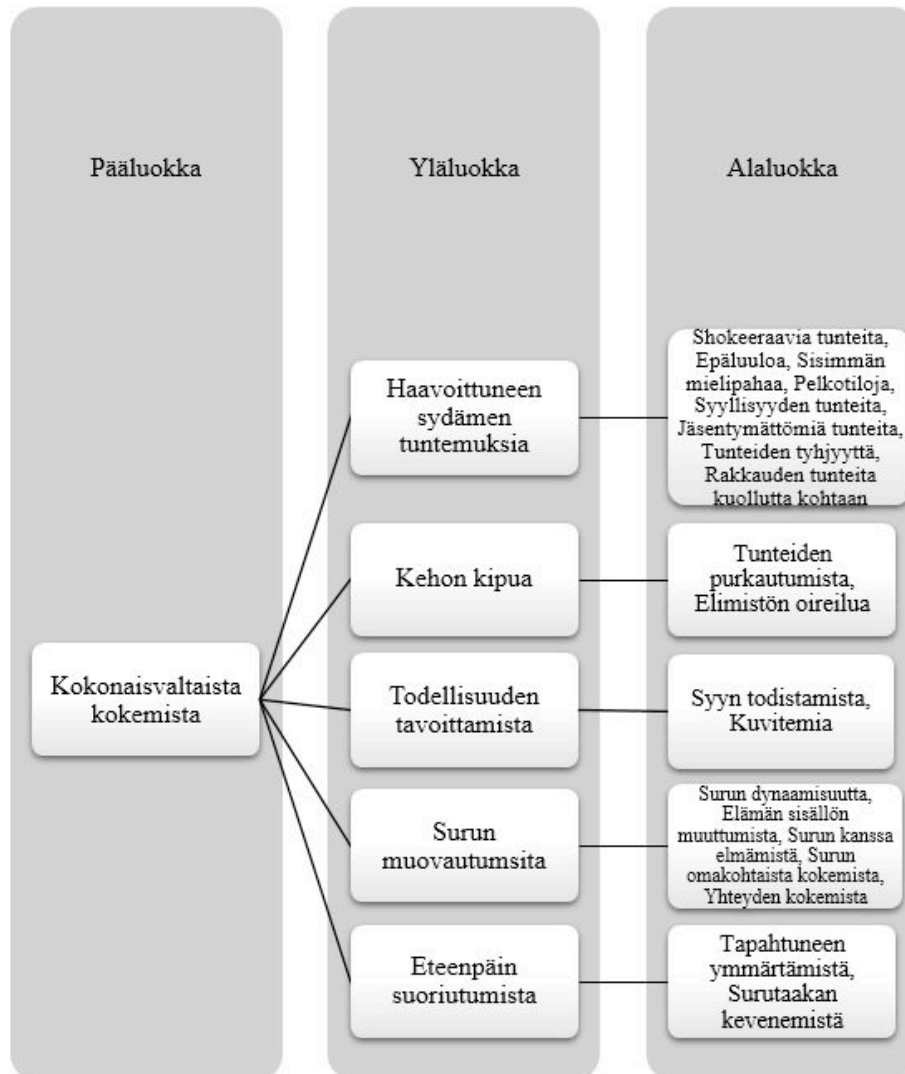
Alkuperäisilmaus	Pelkistys
Millaista sisaruksen suu on itsemurhan jälkeen?	
”Mieliala laidasta laitaa, välillä asian kanssa suht sinut, välillä täydellinen masennus ja epätoivo ja asiaa vaikea hyväksyä, asiaa vaikea tajuta.”	Mielialan vaihtelu Sekavat tunteet Masennusta Epätoivo Hyväksymisen vaikeutta Tapahtuneen ymmärtämättömyys
”Aluksi mulla oli vaan shokki, järkytys ja mä itkin ihan tuhottomasti ja kävin suihkusakin niin mä itkin ja itkin joka paikassa, laihduin ihan hirveesti en syönyt mitään.”	Shokki Järkytys Jatkuvaa itkemistä Laihtumista Ruokahalottomuutta
”Ahdistus ja itketti koko ajan, kamala, suru, pelko, lohduttomuus, tyhjiys, pimeyden tunne, halu vain huutaa.”	Ahdistus Itku Suru Pelko Lohduttomuus Tyhjiys Pimeyden tunne Huutamisen halu
”Tunteet todella ristiriitaisia ja ajoittain hirveän vihainen.”	Tunteiden ristiriitaa Vihaa
”Ensin en uskonut tai en halunnut myöntää tapahtunutta todeksi, olin shokissa, kauhuissani, menin vain eteenpäin.”	Epäuskoa Shokkia Kauhua

Taulukko 2. Esimerkki aineiston luokittelusta

Pelkistys	Alaluokka	Yläluokka
Suru Tuska Epätoivo Lohduttomuus	Sisimmän mielipahaa	Haavoittuneen sydämen tuntemuksia
Tunteiden ristiriitaa Sekavat tunteet	Jäsentymättömiä tunteita	
Shokki Kauhu	Shokeeraavia tunteita	

Tulokset

Sisaruksen suru oli *kokonaisvaltaista kokemista* ja *sielun sirpaloitumista* (Kuvio 1. ja 2.).

KUVIO 1: Kokonaisvaltaista kokemista

Kokonaisvaltaiseen kokemiseen liittyi *haavoittuneen sydämen tuntemuksia*, *kehon kipua*, *todellisuuden tavoittamista*, *surun muovautumista* ja *eteenpäin suoriutumista*. *Haavoittuneen sydämen tuntemukset* sisälsivät shokeeraavia tunteita, epäluuloa, sisimmän mielipahaa, pelkotiloja, syyllisyyden tunteita, jäsentymättömiä tunteita, tunteiden tyhjyyttä ja positiivisia tunteita kuollutta kohtaan. Shokeeraavat tunteet olivat ensimmäisiä tunteita sisarusten kuultua itsemurhasta. Sisaruksen itsemurha oli suuri järkytys, ja sisarukset valtasi shokkitila. Itsemurha kuolemana herätti sisaruksissa kauhua. Sisarukset eivät halunneet uskoa tapahtunutta todeksi. Epäusko saattoi jatkua niin kauan, kunnes itsemurha todistettiin tapahtuneeksi.

”Hetä alussa niin ku ihan hirvee paniikki ja hysteerinen olo, sitä ei niin kun kestä sitä ajatusta kerta kaikkiaan.”

Sisimmän mielipahaan sisältyi surua, ahdistusta, tuskaa, vihaa, epätoivoa, lohduttomuutta, pimeyden tunnetta, katkeruutta, sääliä, epäoikeudenmukaisuuden tunnetta, yksinäisyyttä ja ikävää. Ahdistuksen tunne liittyi itsemurhan lisäksi eloonjääneiden sisarusten lisääntyneeseen vastuuseen, erityisesti jäädessään ainoaksi lapseksi perheessä. Vihaa koettiin itsemurhan tehnyttä sisarusta kohtaan, tai viha saattoi kohdistua itsemurhaan tekona. Vihan tunne liittyi myös sisaruksen teon vääryyteen. Sisarukset kokivat katkeruutta, koska itsemurhan tehnyt oli hyljännyt heidät ja jättänyt heidät vaille vastauksia. Epäoikeudenmukaisuutta koettiin, koska kuolema oli vienyt juuri heidän sisaruksensa. Sisarukset jäivät suremaan kuollutta sisarustaan yksin, jotta eivät vaivanneet omalla surullaan muita.

Sisarusten pelkotiloihin liittyi itsemurhan jättämää pelkoa ja pakokauhua. Pelkoa koettiin muiden läheisten menettämisestä ja heidän sekoamisestaan. Sisarukset pelkäsivät myös oman mielenterveytensä puolesta ja kokivat sosiaalista pelkoa liittyen julkisuuteen ja yksinäisyyteen. Sisaruksien pelko kohdistui myös itsemurhan tehneeseen sisarukseen.

Syällisyyttä sisarukset kokivat itsemurhasta ja siitä, etteivät olleet osanneet auttaa sisarustaan pääsemään yli itsemurhasta-aikeista. Sisarukset kokivat, että olivat omalla toiminnalla aiheuttaneet sisaruksen itsemurhan. Syällisyys saattoi nousta pintaan myös toisten, kuten äidin, syytösten vuoksi.

”Äidin mukaan mä olen epäonnistuja, tuli sellanen olo, että nyt meni niin kun väärä lapsi, et musta tuntuu, et se on ollut siinä se juttu.”

Jäsentymättömät tunteet olivat sekavia tunnetiloja ja tunteiden ristiriitaa. Sisarusten oli vaikea kuvailla omia tunteita, ja elämä itsemurhan jälkeen saattoi jatkua pitkäänkin tunteiden sekamelskan kanssa. Tunteiden tyhjyyteen liittyi turtumusta, tyhjää oloa, jäätyneitä oloja, sanatonta oloa ja kyvyttömyyttä itkeä. Sisarukset kokivat myös rakkauden tunteita ja kunnioitusta kuollutta sisarusta kohtaan, esimerkiksi hänen rohkeudestaan tehdä itsemurha.

Sisaruksen suruun liittyvä *kehon kipu* oli tunteiden purkautumista ja elimistön oireilua. Tunteiden purkautuminen esiintyi tuskan ja surun huutamisenä ulos sekä raivoamisenä ja itkemisenä. Elimistön oireiluun liittyi ruokahaluttomuutta, univaikeuksia, oksettamista, tärisemistä, kouristelemista, väsymistä, ylikierroksilla käymistä ja fyysistä luhistumista. Univaikeuksiin liittyivät painajaiset, unettomuus ja rauhaton nukkuminen. Suru saattoi fyysisesti johtaa henkiseen romahdukseen. Fyysisessä luhistumisessa suru vei sisaruksilta konkreettisesti jalat alta tai se oireili kaatuiluna.

Sisaruksen suruun liittyvä *todellisuuden tavoittaminen* tarkoitti kuolinsyyntä todistamista ja kuvitelmia. Sisarukset etsivät itsemurhan syitä ja vastauksia siihen musiikista, viesteistä ja itsemurhapaikasta. Itsemurhan syyksi koettiin ulkopuolisten ihmisten toiminta, ja sisarukset syytivät heitä tapahtuneesta. Kuvitelmat sisälsivät hyvin todellisen tuntuista unia kuolleesta sisaruksesta, tai uskottelua itselle, että sisarus ei ole kuollut, vaan esimerkiksi työmatkalla.

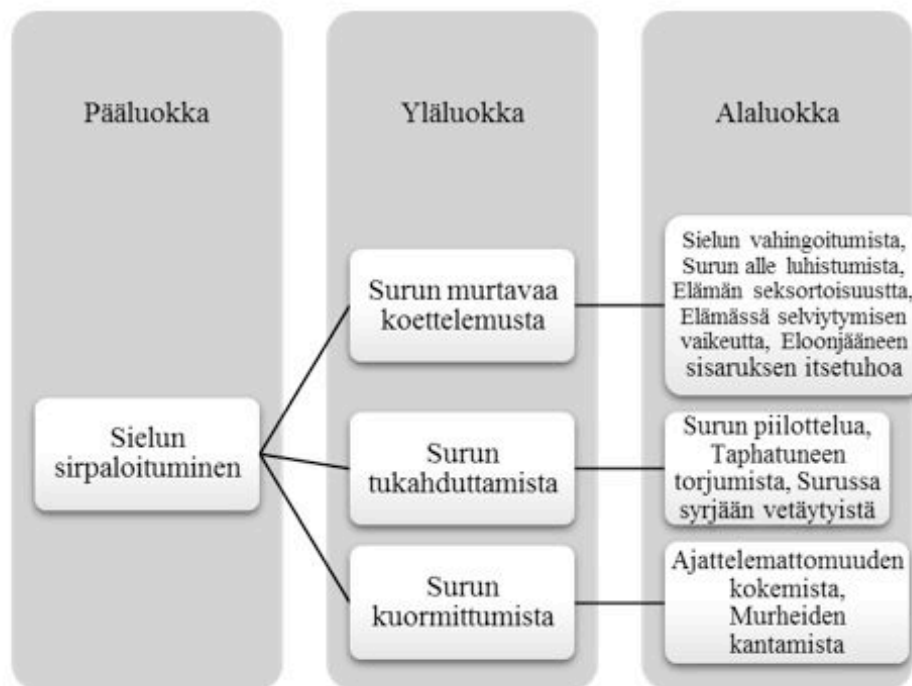
Sisarusten *surun muovautuminen* sisälsi surun dynaamisuutta, elämän sisällön muuttumista, surun kanssa elämistä, surun omakohtaista kokemista ja yhteyden kokemista. Surun dynaamisuus merkitsi sisarusten moninaisten tunteiden vaihtelevuutta, päivittäin. Elämän sisällön muuttuminen tarkoitti sisarusten elämän mullistumista siitä hetkestä, kun he saivat tietää sisaruksen itsemurhasta.

”Sirpaleina sitten tää koko, ympärönsä levittäytyneenä.”

Sisarusten suruun liittyvä *elämän sisällön muuttuminen* merkitsi myös vastuunoton ja identiteetin muuttumista. Itsemurhan koettiin taitekohdaksi identiteetin muuttumisessa. Surun kanssa eläminen tarkoitti surun mukana kulkemista sisarusten

elämässä ja sen jäämistä osaksi sisaruksien elämää. Omakohtainen kokeminen sisälsi yksilöllistä surun kokemista ja surun ainutlaatuisuutta. Sisarukset kokivat, ettei surua ja sen kestoa voinut verrata kenenkään toisen suruun. Yhteyden kokeminen kuolleen sisaruksen kanssa oli hänen muisteluaan ja jälleennäkemisen toivoa.

Surussa eteenpäin suoriutuminen sisälsi tapahtuneen ymmärtämistä ja surutaakan kevenemistä. Tapahtuneen ymmärtäminen merkitsi itsemurhan hyväksymistä ja tilanteeseen sopeutumista. Sisarusten surutaakan kevenemiseen liittyi olon helpottumista ja pelosta pois pääsemistä. Aikaisemmat sisaruksen itsemurhayritykset rasittivat henkisesti sisaruksia sekä läheisiä. Itsemurhan tehnyt sisarus oli saattanut tietoisesti aiheuttaa toiminnallaan vahinkoa perheelle. Surutaakan keveneminen merkitsi myös sisarusten tunteiden tasaantumista ja olon helpottumista ajan kuluessa. Suru opetti sisaruksia selviytymään elämässä eteenpäin henkisesti raskaan kokemuksen jälkeen.

KUVIO 2: Sielun sirpaloituminen

Sisarusten suruun liittyvä **sielun sirpaloituminen** muodostui *surun murtavasta koettelemuksesta, surun tukahduttamisesta ja surun kuormittumisesta*. *Surun murtava koettelemus* merkitsi sielun vahingoittumista, surun alle luhistumista, elämän sekasortoisuutta, elämässä selviytymisen vaikeutta ja eloonjääneen sisaruksen itsetuhoa. Sielun vahingoittuminen tuntui eloonjääneen sisarusten sielun rikkoutumiselta ja sielun kuolemiselta itsemurhan tehneen rinnalla. Suruprosessi oli niin raskas, että sen koettiin vievän hengen, puolikkaan sisaruksesta ja reikiinnyttävän heidän sydämen. Surun alle luhistuminen sisälsi henkisen romahtamisen, uupumisen ja masentumisen. Sisarukset kokivat voimattomuutta, rauhattomuutta sekä turhautuneisuutta. Suru sai aikaan pahaa ja painostavaa oloa sekä kaaottista oloa.

”Kuin olis käynyt räjähdys pään sisällä.”

Sisarusten suruun liittyvä elämän sekasortoisuus merkitsi elämän aaltoilevuutta, sekavuutta ja kaaottisuutta. Elämässä selviytyminen oli vaikeaa perusasioiden ja arkisten asioiden ollessa hukassa. Suruun sisältyi omaan jaksamiseen keskittymistä ja itsensä koossa pitämistä. Eloonjääneen sisaruksen itsetuho sisälsi itsetuhoisia ajatuksia, itsemurhan

harkintaa ja itsetuhoisuutta. Sisaruksat tunsivat sisimmässään kuolemanimua, kokivat elämän tarkoituksen katoamista, ja kuolemanvarjon asettautumista elämän eteen. Sisaruksen tekemä itsemurha antoi luvan sisaruksille oman itsemurhan toteuttamiseen.

”Tavallaan se antaa sen toivon, että se on yksi tapa lähteä, että jos joskus tulee sellanen tilanne, en varmaan epäroi tehdä sitä itsekin.”

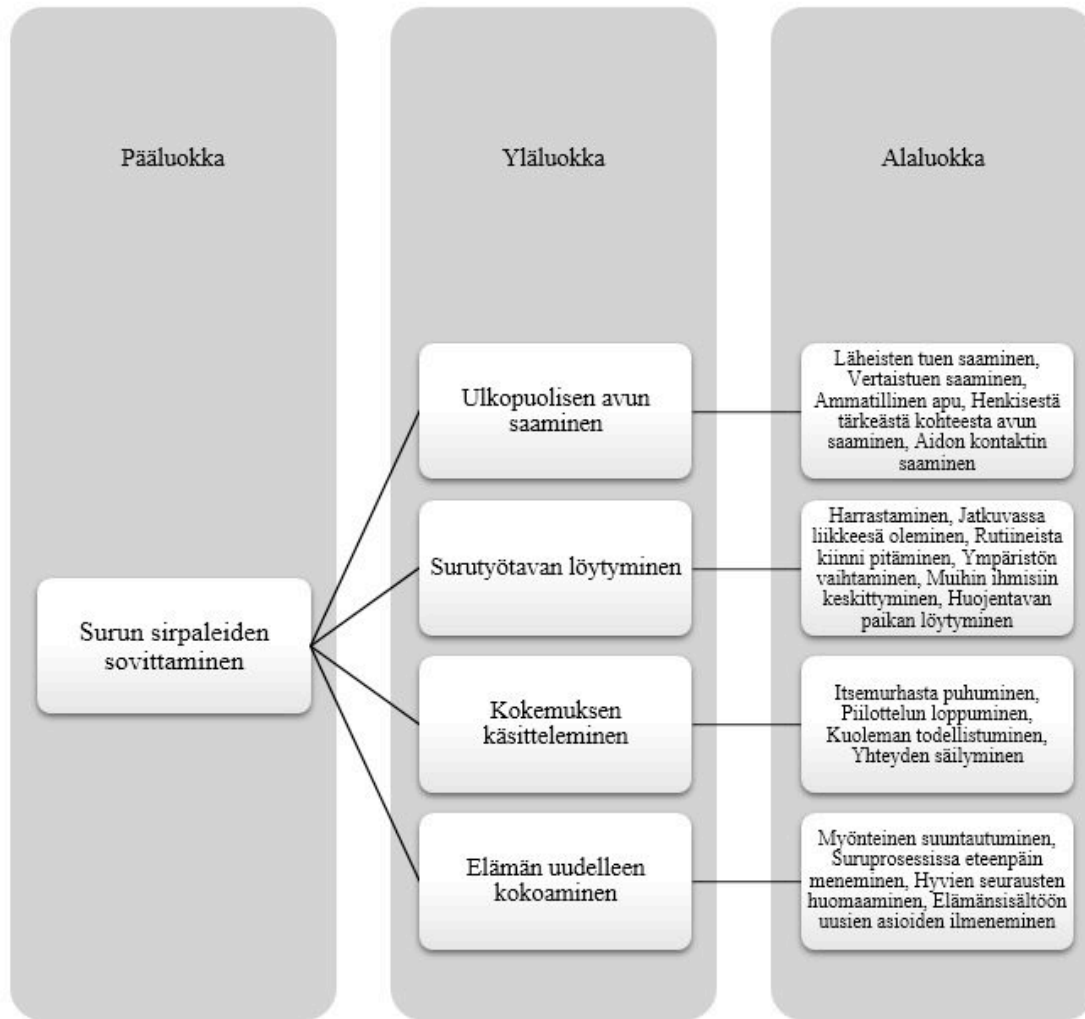
Sisarusten surun tukahduttamiseen liittyi surun piilottelua, tapahtuneen torjumista ja surussa syrjään vetäytymistä. Surun piilottamiseen liittyi vanhempien varjelemista sisaruksen surulta. Surua piilotettiin pitämällä itseään kiireisenä. Tapahtuneen torjumisella sisaruksat halusivat siirtää suruaan, koska sen käsitteleminen oli henkisesti liian raskasta. Itsemurha pyrittiin unohtamaan, kieltämään tai sulkemaan pois kokonaan elämästä. Suru saatettiin jättää käsittelemättä. Surussa syrjään vetäytyminen merkitsi sisarusten surussa omassa rauhassa elämistä, yksin jäämistä ja hiljaa olemista. Surua ei haluttua näyttää perheen ulkopuolelle. Itsemurhan vuoksi sisaruksat saattoivat kokea eristäytyneensä muusta sosiaalisesta elämästä.

Sisarusten surun kuormittuminen sisälsi ajattelemattomuuden kokemista ja murheiden kantamista. Muiden ihmisten ajattelemattomuus esiintyi sisaruksen surun vähättelynä ja ymmärtämättömyytenä. Ulkopuoliset näkivät sisaruksen surun merkityksellisyyden ja vaikuttavuuden heidän elämäänsä vähäisempänä kuin sisaruksat sen todellisuudessa kokivat. Murheiden kantamiseen liittyi lisääntynyt huoli läheisistä ja heidän tukemisestaan. Sisaruksilla oli itsemurhan tehneen sisaruksen lisäksi suru ja huoli itsestään, vanhemmistaan, itsemurhan tehneen lapsista ja muista läheisistä.

Sisarusten selviytymistä edistävät tekijät

Sisaruksen selviytymistä edistävä tekijä surun sirpaleiden sovittaminen sisälsi *ulkopuolisen avun saamisen, oman surutyötavan löytymisen, kokemuksen käsittelemisen ja elämän uudelleen kokoamisen* (KUVIO 3. seuraava sivu).

Ulkopuolisen avun saaminen sisarusten selviytymisen edistävänä tekijänä sisälsi läheisten tuen, vertaistuen ja ammatillisen avun saamisen sekä henkisesti tärkeästä kohteesta avun ja aidon kontaktin saamisen. Sisaruksat saivat tukea perheeltä, puolisoilta, muilta sisaruksilta, lapsilta, ystäviltä, työtovereilta, esimieheltä ja kyläyhteisöltä. Vertaistukea sisaruksat saivat vertaistukiryhmistä, sururyhmistä ja itsemurhan kokeneen tuesta. Ryhmissä sisaruksat kokivat helpotusta kuulleessaan muidenkin ihmisten kamppailevan suruprosessin kanssa. Ammatillista apua sisaruksat saivat kriisiavusta, psykologilta, terapeutilta, lääkäriltä ja poliisilta. Sisaruksat kokivat myös lemmikkikoiran auttaneen surussa selviytymisessä. Henkisesti tärkeästä kohteesta avun saaminen merkitsi myös uskoa, joka helpotti surua ja auttoi surun käsittelyssä. Vahva usko Jumalaan koettiin apuna ja lohdutuksena sisaruksen surussa. Aidon kontaktin saaminen merkitsi vanhempien lähellä oloa sekä muiden ihmisten välittämisen kokemista. Sisaruksat hakeutuivat sellaisten ihmisten seuraan, jotka aidosti välittivät, kuuntelivat ja ottivat kantaa sisaruksen kokemaan suruun.

KUVIO 3: Surun sirpaleiden sovittaminen

Omaan surutyötavan löytymiseen selviytymistä edistävänä tekijänä sisältyi harrastaminen, jatkuvassa liikkeessä oleminen, rutineista kiinni pitäminen, ympäristön vaihtaminen, muihin ihmisiin keskittyminen ja huojentavan paikan löytäminen. Harrastuksiin liittyivät muun muassa liikunta, valokuvaaminen, lukeminen ja kirjoittaminen. Liikunta auttoi surun purkamisessa. Sisarukset lukivat itsemurhaan liittyvää kirjallisuutta ja kirjoittivat runoja. Myös kirjeet itsemurhan tehneelle sisarukselle autoivat surun käsittelyssä. Jatkuvasa liikkeessä oleminen oli sisaruksille tapa kestää surua. Lisäksi arkisista rutineista kiinni pitäminen, kuten työ ja opiskelu, helpotti surun kanssa elämistä ja vei sisaruksien ajatukset pois itsemurhasta. Ympäristön vaihtamiseen liittyi muuttaminen ja matkustaminen. Sisarukset muuttivat eri paikkakunnalle tai matkustivat ulkomaille päästääkseen pois itsemurhasta muistuttavasta ympäristöstä ja lohduttomuudesta. Muista ihmisistä huolehtimalla sisarukset saivat ajatuksensa pois omasta surustaan. Omaa suruaan sisarukset siirsivät auttaakseen läheisiään selviytymään surussa. Surua huojentavana paikkana sisarukset mainitsivat kodin, sairaalan ja luonnon.

Kokemuksen käsitteleminen oli itsemurhasta puhumista, piilottelun loppumista, kuoleman todellistumista ja yhteyden säilymistä. Sisarukset halusivat puhua tapahtuneesta ja jakaa sitä myös perheen ulkopuolisten ihmisten kanssa. Sisarukset toivoivat itsemurhasta puhuttavan avoimesti. Vaikka vanhemmat piilottelivat itsemurhaa, sisarukset halusivat

käsitellä tapahtunutta avoimesti ja kokivat piilottelun epäoikeudenmukaiseksi, koska se lisäsi omaa ja läheisten surutaakkaa. Itsemurhan piilottelun loppuminen auttoi sisaruksia löytämään vertaistukea.

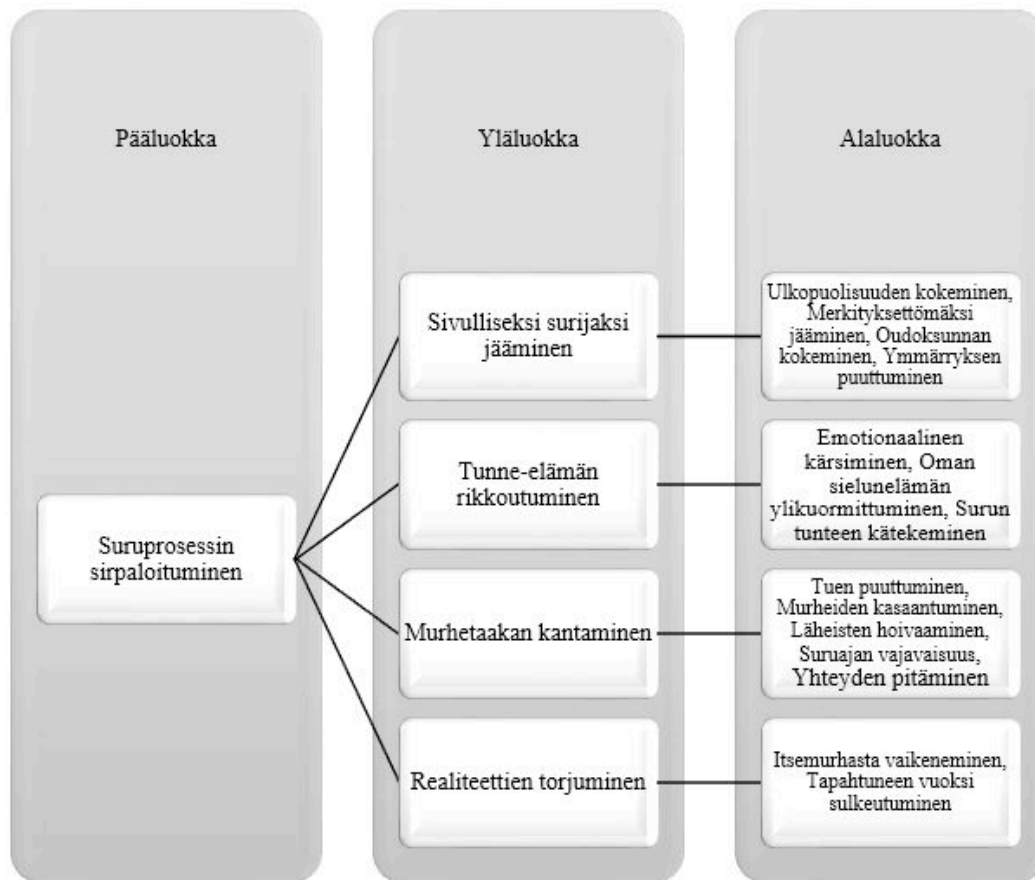
Sisaruksen kuoleman syy saattoi olla aluksi epävarma. Kuoleman virallinen luokittelu itsemurhaksi helpotti sisarusten surua, koska taustalla saattoi olla epäily jopa murhasta. Sisarukset kokivat helpottavaksi saada oikeaa tietoa poliisilta tai läheisiltä kuoleman syystä. Sisaruksen kuolema todellistui sisaruksille kuolleen sisaruksen näkemisen ja hautajaisten kautta. Yhteyttä kuolleeseen sisarukseen pidettiin käymällä läpi kuolleen sisaruksen valokuvia ja videoita, jotka toivat sisarukselle hyviä muistoja mieleen. Myös musiikin kuuntelemisella, kirjeen kirjoittamisella ja yhteyden pitämisellä kuolleen sisaruksen ystäviin koettiin suhteen ja muistojen säilyvän itsemurhan tehneen kanssa. Lisäksi kuolleen sisaruksen paidan nuuhkiminen sai tuntemaan, että sisarus oli läsnä.

Sisarusten selviytymistä edistävä tekijä *elämän uudelleen kokoaminen* sisälsi myönteistä suuntautumista, suruprosessissa eteenpäin menemistä, hyvien seurausten huomaamista ja elämänsisältöön uusien asioiden ilmenemistä. Myönteiseen suuntautumiseen liittyi positiivinen ajatteleva ja yritykset nauttia elämästä surun helpottamiseksi. Myönteinen suuntautuminen sisarusten elämässä sisälsi myös sisaruksen itsemurhan hyväksymistä ja ymmärtämistä. Omasta hyvinvoinnista huolehtimisen sisarukset kokivat suuresta surusta huolimatta tärkeäksi. Sisarusten suruprosessissa eteenpäin meneminen oli ajan kulumista ja omien ajatusten työstämistä. Ajan myötä sisarusten surutaakka keveni ja tapahtuneen käsitteleminen helpottui. Surussa eteenpäin meneminen merkitsi sisarusten omien ajatusten työstämistä. Osa sisaruksista oli joutunut ennenkin elämässään prosessoimaan läheisen itsemurhasta aiheutuvaa surua. Surun uudelleen läpikäyminen tuntui helpommalta. Hyvien seurausten huomaamiseen sisältyi kokemus siitä, että itsemurha oli päätös sisaruksen maanpäälliselle kärsimykselle, mikä helpotti sisaruksen oloa. Läheisten kanssa yhteisen suuren surun kokeminen vahvisti sisaruksen ja vanhempien välisiä suhteita. Läheisten ihmisten merkitys elämässä korostui, ja huonot välit vanhempiin saattoivat korjaantua. Uusien asioiden ilmaantuminen sisarusten selviytymistä edistävänä tekijänä sisälsi muun muassa raskauden, hoitovapaan, lapsen saamisen, kesäloman ja uskoontulon. Lomat antoivat sisaruksille mahdollisuuden keskittyä omaan jaksamiseen. Uskoontulo koettiin apuna ja lohdutuksena. Raskaus ja lapsen saaminen toivat uutta viehätystä elämään ja sen myötä surun helpottumista.

Sisarusten selviytymistä estävät tekijät

Sisaruksen surussa selviytymistä estävänä tekijänä **suruprosessin sirpaloituminen** muodostui *sivulliseksi surijaksi joutumisesta, sielunelämän rikkoutumisesta, murhetaakan kantamisesta ja realiteettien torjumisesta* (KUVIO 4, ks. seuraava sivu).

Sivulliseksi surijaksi joutuminen vaikeutti sisaruksen surussa selviytymistä, koska sisarukset kokivat ulkopuolisuutta, merkityksettömäksi jäämistä, oudoksuntaa ja ymmärryksen puuttumista. Ulkopuolisuutta koettiin erityisesti silloin, kun sisarukset eivät saaneet nähdä kuollutta sisarustaan, eivätkä saaneet osallistua hautajaisiin. Surun todellistumiseksi asiakirjojen avoin näkeminen olisi koettu selviytymisessä tärkeäksi. Vaikka sisarukset olisivat halunneet kohdata todellisuuden, niin vanhemmat pystyivät toiminnallaan, kuten vaikenemalla, vaikeuttamaan tätä. Itsemurha saattoi vaikuttaa sisaruksen ystävien yhteydenpidon loppumiseen. Se hajotti myös perheen sisäisiä suhteita, ja sisarukset saattoivat kokea perheestä syrjäytymistä.

KUVIO 4: Suruprosessin sirpaloituminen

”Mun suruprosessia esti, se, että mut työnnettiin meidän perheestä ulos kokonaan.... ihan niin kun mua ei olis olemassa ollenkaan.”

Merkityksettömäksi jääminen oli seurausta sisaruksen surun vähättelemisestä, joka esti sisarusten surussa selviytymistä. Surun vähättelemisen johti siihen, että myös sisarukset kielsivät oman surunsa ja kokivat, ettei heillä ollut oikeus surra menetystään. Sisarukset kokivat itsensä merkityksettömäksi, koska heillä ei nähty riittävää perustetta avun saamiseen. Ulkopuoliset ihmiset saattoivat halveksua koko tilannetta. Myös sururyhmässä sisarukset saattoivat kokea itsensä ulkopuoliseksi ja sisarusten surun suuruutta kyseenalaistettiin.

Sisarusten oudoksunnan tunteminen johtui ihmisten tuijottamisesta ja asenteista, joka koettiin erityisesti pienillä paikkakunnilla kiusalliseksi. Sisarusten surussa selviämistä estivät myös ulkopuolisten ihmisten odotukset, erityisesti odotukset nopeasta selviytymisestä. Myös ammattiauttajien koettiin oudoksuvan sisaruksia, koska he eivät osanneet kohdata sisaruksen menetystä. Itsemurhan ja siitä johtuvan sisarusten surun ymmärtämisen puuttuminen näkyi ystävien reagoimattomuutena tapahtuneeseen ja teennäisinä suruvalitteluina. Vaikka sisarukset jakoivat surukokemustaan, he saattoivat jäädä vaille ystävien ja sukulaisten ymmärrystä. Hyvin harvan ihmisen koettiin ymmärtävän heidän suruaan. Sisarukset kuitenkin etsivät ihmisten ymmärrystä menetyksellensä.

Tunne-elämän rikkoutuminen sisarusten surussa selviytymisen estävänä tekijänä merkitsi emotionaalista kärsimistä, oman sielun ylikuormittumista ja surun tunteen kätkemistä. Emotionaalinen kärsiminen sisälsi häpeää ja syyllisyyden

kantamista itsemurhasta, sisaruksiin kohdistuvia syytöksiä, läheisten tunteettomuuden kokemista ja sisarusten yksinäisyyden kokemista. Sisarukset kokivat yksinäisyyttä, koska itsemurhasta ei voinut kertoa kenellekään. Yksin jääminen surun kanssa saattoi johtua vanhempien kyvyttömyydestä vastaanottaa sisaruksien surua. Vanhempien oma surutaakka oli niin suuri, että he eivät pystyneet auttamaan sisaruksia surun kanssa selviytymisessä. Oman sielun ylikuormittuminen surussa selviytymistä estävänä tekijänä saattoi viedä sisaruksen syvään masennukseen. Sisarukset kokivat sisaruksen kuoleman vuoksi omaa henkistä huonovointisuutta ja jatkuvaa lohduttomuutta. Surussa selviytymisen esteenä olivat sisälle jääneet tunteet ja kyvyttömyys pukea tunteitaan sanoiksi. Sielun syvä suru sai sisarukset tuntemaan itsensä vialliseksi. Surun tunteen kätkemiseen liittyi läheisten sekä ulkopuolisten ihmisten surun kieltäminen ja oman surun piilottaminen. Toisaalta vanhempien ylisuojelevaisuus vaikutti sisarusten tunteiden kätkemiseen. Koettiin, ettei lupaa omaan suruun ollut, koska huoli muista ei mahdollistanut oman surun läpikäymistä. Sisarukset piilottivat suruaan myös, jotta eivät huolestuttaisi läheisiään. Surun tunteen sisarukset kätkivät oman reippautensa alle.

Murhetaakan kantaminen oli seurausta tuen puuttumisesta, murheiden kasaantumisesta, läheisten hoivaamisesta, suruajan vajavaisuudesta ja yhteyden pitämisestä. Tuen puuttumiseen liittyi yleisen avun, kriisityöntekijän, terapian ja vertaistuen puuttumista. Sisarukset kokivat, että ulkopuolista apua ei saanut, tai apua saadakseen sisarukset joutuivat etsimään sitä itse. Surun keskellä avun hakeminen saattoi tuntua ylivoimaisen raskaalta. Sisarusten mukaan kriisityöntekijän tapaaminen olisi ollut tarpeellista heti aluksi. Kun sisarukset etsivät vertaistukea, he kokivat jääneensä huomioimatta. Sisarukset kokivat myös läheisten väsähtäneen tukemisessa ja siksi ulkopuolisen tuen merkitys korostui.

Sisaruksen itsemurhan jälkeen sisarusten murheet saattoivat kasaantua. Lisämurhetta elämään toivat avioero, muiden eloonjääneiden sisarusten mielenterveys- ja päihdeongelmat ja suvun keskinäiset syytelyt tapahtuneesta. Läheisten hoivaaminen, esimerkiksi läheisten tarkkaileminen, esti sisarusten surussa selviytymistä, koska oman surunsa keskellä joutui kantamaan huolta läheisistä. Sisarusten suruajan vajavaisuus johtui kovasta kiireestä ja elämän paineesta. Omalle surulle ei ollut aikaa raskaan työn tai elämän muutosten vuoksi tai alkoholin liiallinen käyttö esti surun käsittelyä. Lisäksi sisarukset halusivat oman mielenterveyden säilyttämiseksi sulkea surun pois elämästään. Kuolleeseen sisarukseen ja kuolleen sisaruksen ystäviin yhteyden pitäminen saattoi olla este sisarusten surussa selviytymisessä. Myös tutut paikat, joista sisaruksille nousi muistoja itsemurhan tehneestä mieleen, tuntuivat raskailta.

Sisarusten surussa selviytymisen esteenä koettiin *realiteettien torjuminen*, joka sisälsi itsemurhasta vaikenemista ja todellisuuden pakenemista. Sisarukset kokivat raskaana, etteivät vanhemmat puhuneet sisaruksen itsemurhasta. Itsemurha saattoi jäädä sisarukselta käsittelemättä. Itsemurhasta puhuminen tuntui myös pelottavalta, ja sisarusten piti tarkkailla, missä tilanteissa voisivat ottaa asian puheeksi. Vaikka sisarukset olisivat puhuneet itsemurhasta ja surustaan, he kokivat, ettei heitä haluttu kuunnella. Tapahtuneen vuoksi sulkeutuminen oli sisarusten eristäytymistä ja hyväksymisen vaikeutta. Sisarukset jättivät sosiaaliset kontaktinsa, koska heille tuli tunne, ettei kukaan jaksaa elää surussa heidän rinnallaan. Todellisuutta sisarukset pakenivat sulkemalla itsemurhan pois elämästään hyväksymättä tapahtunutta.

Pohdinta

Tutkimuksen eettisyys

Kun tutkimusaihe liittyy läheisesti ihmisen subjektiivisiin arkaluontoisiin elämäkokemuksiin, kuten sisaruksen surutunteuksiin ja niistä selviytymiseen itsemurhan jälkeen, tulee eettistä pohdintaa käydä hyvin tarkoin (McGarry 2010). Tämä tutkimusaihe oli eettisesti perusteltua, koska sisaruksen surusta itsemurhan jälkeen on vähän aikaisempaa tutkimustietoa (Kylmä 2008).

Hyvä tutkimuseettinen käytäntö edellyttää tutkijaa tarkastelemaan tutkimusta aloittaessaan tiedonantajille aiheutuvia riskejä ja haittoja suhteessa tutkimuksesta odotettavissa olevaan hyötyyn (Tutkimuksen eettinen arviointi Suomessa 2006; Länsimies-Antikainen 2008). Tutkijat tiedostivat ja huomioivat koko tutkimusprosessin ajan, että tutkimukseen osallistuneen sisarukset olivat tutkimusaiheen vuoksi emotionaalisesti herkästi haavoittuva ryhmä. Tutkimukseen osallistuneille sisaruksille välitettiin saatekirjeessä tutkijoiden yhteystiedot mahdollista yhteydenottoa varten. (Aho & Kylmä 2012.) Haastattelujen aikana ja haastatteluiden jälkeen tutkija tarkisti sisarusten voimien sekä kokemukset haastatteluista. Haastattelutilanteet olivat rauhallisia ja luottamuksellisia. (Ruusuvuori ym. 2010.) Sisaruksilla oli myös mahdollisuus täydentää tai tarkentaa haastattelua sähköpostitse tai puhelimitse. Tutkimukseen osallistuneilta sisaruksilta tuli useita palautteita siitä, että halusivat omalla osaltaan auttaa tutkimuksen avulla saman kokeneita sisaruksia, mikä perustelee tutkimuksen hyödyllisyyttä (Kylmä & Juvakka 2007; Aho & Kylmä 2012).

Tutkimusaineistoa kerättiin usealla eri menetelmällä. Tutkimuspyynnön esittämiseen pyydettiin luvat organisaatioista ja suljettujen keskustelupalstojen moderaattoreilta. Kyselylomakkeeseen vastaaminen toimi sisarusten tietoisena suostumuksena tutkimukseen osallistumisesta. Haastatelluilta sisaruksilta pyydettiin kirjallinen tai suullinen suostumus. Sisaruksilla oli mahdollisuus kieltäytyä tai keskeyttää tutkimukseen osallistuminen missä tutkimusvaiheessa tahansa. Kaikilla osallistumiskriteerit täyttäneillä sisaruksilla oli mahdollisuus osallistua tutkimukseen, koska saatekirjeet sekä e-lomake löytyivät internetistä. Haastateltavien sisarusten kohdalla siskon tai veljen itsemurhasta tuli olla kulunut vähintään vuosi. (Kankkunen & Vehviläinen-Julkunen 2009.) Koska kyse oli aikuisista sisaruksista, tutkimuksen tekijä luotti siihen, että sisarus pystyi arvioimaan itse olevansa henkisesti valmis haastateltavaksi (Uusitalo 2006). Kaikkien tutkimusvastaukset ja haastattelut otettiin mukaan tutkimukseen.

Tutkimusaineistoa käsitteli vain tutkija, ja sitä käsiteltiin luottamuksellisesti. Tietokoneelle tallennetut tiedostot oli suojattu salasanalla. Sisarusten anonymiteetti suojattiin koko tutkimusprosessin ajan. (Kylmä & Juvakka 2007; Ruusuvuori ym. 2010.) Osallistujille ilmaistiin, että tutkimustulokset julkaistaan.

Tutkimuksen luotettavuus

Tämän tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa on käytetty laadullisen tutkimuksen yleisiä luotettavuuskriteereitä: uskottavuus, vahvistettavuus, refleksiivisyys ja siirrettävyys. Tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa keskeistä on luotettavuuskriteerien avulla pohtia, kuinka totuudenmukaista tietoa tutkimuksella on kyetty tuottamaan. (Kylmä & Juvakka 2007; Tuomi & Sarajarvi 2009.)

Uskottavuus laadullisessa tutkimuksessa merkitsee sitä, että tutkimustulokset vastaavat tutkittavaa ilmiötä osallistujien käsityksen mukaan (Graneheim & Lundman 2004). Tutkimukseen osallistuneilla sisaruksilla oli omakohtainen kokemus sisaruksen itsemurhasta. E-lomakkeen käyttö nähtiin luotettavana aineistonkeruumenetelmänä, koska kirjoittaminen voi olla osallistujille paras tapa ilmaista suruaan ja siinä selviytymistä (Aho & Kylmä 2012). Toisaalta E-lomakkeen mahdollisti sisarusten tavoittamisen suruprosessin eri vaiheessa. Tutkimuksessa luotettavuusongelmia saattaa syntyä siinä, ettei tutkimusaineisto anna vastausta tutkimuskysymykseen. Siihen voi vaikuttaa se, ettei tutkimusaineisto ole riittävä. (Hirsjärvi & Hurme 2008.) Tutkimusaineiston riittävyyteen tässä tutkimuksessa vaikutettiin aineistonkeruun triangulaatiolla ja tutkimusaineistosta muodostui siten rikas.

Uskottavuutta lisää se, että tutkija on pitkän ajan tekemisissä tutkittavan ilmiön kanssa ja kirjoittaa tutkimuspäiväkirjaa (Kylmä & Juvakka 2007). Tässä tutkimuksessa tutkija kirjoitti omaa muistikirjaa, johon on kirjattu tärkeitä asioita tutkimusprosessin erivaiheista. Sisarusten surukokemus on kuvattu tutkimuksessa totuudenmukaisesti huolellisesti tehdyn sisällönanalyysin ja tarkan tutkimusraportin avulla. Uskottavuutta voidaan vahvistaa myös keskustelemalla tutkimusprosessista ja sen tuloksista samaa aihetta tutkivien kanssa. (Kylmä & Juvakka 2007.) Tutkimustulokset

lähetettiin haastatteluihin osallistuneille sisaruksille, jotka saivat kommentoida tulosten todenmukaisuutta. Tämän tutkimuksen kohdalla tutkimustuloksista on myös useaan kertaan keskusteltu surututkimuksen asiantuntijoiden kanssa.

Vahvistettavuus luotettavuuskriteerinä viittaa koko tutkimusprojektiin ja edellyttää tutkimuksen tarkkaa kirjaamista, jotta tutkimusprosessin kulku on raportoinnissa ymmärrettävissä ja seurattavissa (Kylmä & Juvakka 2007). Tässä tutkimuksessa tutkimusraportti sisältää tarkan kuvauksen tutkimusprosessista. Aineistonanalyysin rakentuminen on kuvattu artikkelissa ja sisarusten alkuperäisilmauksia on käytetty tulososiossa vahvistamaan tutkimuksen luotettavuutta.

Refleksiivisyydellä tarkoitetaan sitä, että tutkimuksen tekijä on tietoinen omista lähtökohdistaan tutkimuksen tekijänä (Kylmä & Juvakka 2007). Tutkijalla ei ole omakohtaista kokemusta sisaruksen itsemurhasta. Aiheeseen tutustuminen tutkimusten ja kirjallisuuden avulla ovat auttaneet tutkijaa ymmärtämään aihealuetta. Haastattelutilanteissa sisarusten kohtaaminen oli luonnollista. Vaikka sisarusten kertomat kokemukset koskettivat tutkijaa, pystyi tutkija noudattamaan tutkimusprosessissa objektiivisuutta. (Hirsjärvi & Hurme 2008.)

Luotettavuuskriteereissä siirrettävyys tarkoittaa tulosten siirtämistä vastaavanlaiseen tilanteeseen (Kylmä & Juvakka 2007). Laadullisella tutkimusmenetelmällä tuotettu tieto sisältää kuitenkin aina tutkijan persoonallisen näkemyksen ilmiöstä, jonka vuoksi tulos ei ole sellaisenaan toistettavissa tai siirrettävissä toiseen kontekstiin (Kylmä & Juvakka 2007, Tuomi & Sarajärvi 2009). Tämän tutkimuksen siirrettävyyttä vahvistaa se, että sisarusten taustatiedot on tutkimuksessa kuvattu tarkasti. Tutkimukseen osallistui 26 sisarusta, jotka mahdollistivat hyvin laajan ja rikkaan tiedon sisaruksen surusta. Toisaalta tutkimukseen osallistui vain kaksi miespuolista, joten ryhmä jäi hyvin homogeeniseksi. Tämän tutkimuksen tulokset sisaruksen surussa itsemurhan jälkeen ovat syntyneet suomalaisessa kulttuurissa, ja yksilöllinen kokeminen on vaikuttanut tulosten syntyyn. (Buglass 2010.) Sisarusten kokemia estäviä ja edistäviä selviytymiskeinoja ei myöskään voida tulkita täysin objektiivisesti. Pääteiden käyttö surussa selviytymisessä voi olla surijan itsensä mielestä hyvin tehokas tapa selviytyä surussa. Toisaalta pääteet nähdään esteenä suruprosessille. Tulokset kuvaavat kuitenkin sisarusten kokemia selviytymistä edistäviä ja estäviä keinoja, jotka ovat osittain samoja. Keino, joka esti toisen sisaruksen selviytymistä, saattoi olla toiselle edistävä. Tutkimusten siirrettävyydessä tulee huomioida myös se, että sisarukset ovat eri-ikäisiä ja surun kokemiseen sekä siinä selviytymisessä voivat vaikuttaa sukupolvien väliset erot (Feigelman ym. 2009). Vaikka tulos ei ole siirrettävissä suoraan toiseen kontekstiin, voi tutkimuksesta saatua tietoa soveltaa laajasti ja tulokset lisäävät tietoa sisaruksen surusta ja selviytymisestä sisaruksen itsemurhan jälkeen.

Tulosten tarkastelu

Surun kokonaisvaltaista kokemista

Sisaruksen suru itsemurhan jälkeen oli monenlaisten tunteiden sävyttämää. Tieto itsemurhasta oli sisaruksille shokki, jota seurasi voimakas tunnemyrsky. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa äkillisen kuoleman, kuten itsemurhan kokeminen, on todettu olevan läheisille traumaattinen kokemus, jota seuraavat voimakkaat tunnetilat (Horsley & Patterson 2006; Tal Young ym. 2012).

Sisarusten suruun sisältyi tuskaa, ahdistusta, ikävää ja yksinäisyyttä. Lisäksi voimakas syyllisyys, viha ja epäluulo olivat tyyppillisiä, jotka myös aikaisempien tutkimusten mukaan liittyvät itsemurhakuolemien jälkeiseen suruun (Lipton 2000; Dyregrov & Dyregrov 2005; Uusitalo 2006; Hoffmann ym. 2010; Powell & Matthys 2013).

Syyllisyyden tunteet sisaruksilla liittyivät voimakkaimmin omaan kykenemättömyyteen auttaa sisarusta pääsemään yli itsemurha-aikaistaan. Sisarusten syyllisyyden tunnetta saattoivat vahvistaa läheisten syytökset. Vaikka suurin osa tutkimukseen osallistuvista sisaruksista ei tienneet siskon tai veljen itsemurha aikeista, he kokivat voimakasta syyllisyyttä itsemurhasta. Sisarusten syyllisyyden tunteet kietoutuivat yhteen myös vihan tunteiden kanssa. Sisarukset kokivat vihaa,

koska kuollut sisarus oli päätenyt ratkaisemaan elämänsä vaikeudet itsemurhalla, ja koettiin, että hän oli tahallaan hyljännyt heidät. Aikaisemmat tutkimukset osoittavat syyllisyyden tunteiden olevan syvempiä läheisillä itsemurhakuoleman jälkeen kuin muunlaisen kuoleman kohdatessa (Jordan 2001; Cerel ym. 2008; Hoffmann ym. 2010). Jäljellejääneet läheiset saattavat kuvitella, että he ovat omilla teoillaan tai tekemättä jättämisillään edesauttaneet itsensä surmannutta tekemään tämän päätöksen (Uusitalo 2006; Hoffmann ym. 2010). Hoffmann ym. (2010) mukaan sisarusten syyllisyys lisääntyy, jos sisarussuhde itsemurhan tehneen kanssa oli ollut huono ennen itsemurhaa. Tämän tutkimuksen mukaan sisarukset kuvasivat syyllisyyden voimistuneen, jos he olivat riidelleet sisaruksensa kanssa ennen itsemurhaa. Surevia sisaruksia kohtaavien ja tukea antavien ammattihenkilöiden sekä läheisten tulisi pyrkiä vähentämään ja auttaa sisaruksia vapautumaan sisaruksen itsemurhasta johtuvasta syyllisyydestä.

Sisaruksen suru sisälsi myös voimakasta epäuskoa tapahtuneesta. Itsemurhaa oli vaikea uskoa ja hyväksyä tapahtuneeksi. Sisarusten epävarmuus tapahtumista saattoi kestää niin pitkään, että itsemurha todistettiin tapahtuneeksi. Toisinaan sisarukset halusivat sulkea todellisuuden pois elämästään uskottelemalla itselle, että itsemurhan tehnyt sisarus oli edelleen elossa. Epäuskoon kiinnittyminen on tekijä, joka vaikeuttaa suruprosessia (Mitchell ym. 2004), ja tästä syystä kuolleen sisaruksen näkeminen on tärkeää ja auttaa ymmärtämään, että sisarus on kuollut. Terveystieteissä ja seurakunnissa sisaruksia tulee tukea jättämään jäähyväisiä kuolleelle sisarukselle.

Sisarukset kamppailivat surussaan miksi kysymysten kanssa pyrkien erilaisin keinoin etsimään syytä itsemurhalle. Sisarukset saattoivat syyttää ulkopuolisia ihmisiä sisaruksensa itsemurhasta. On tyypillistä, että läheiset pyrkivät selvittämään itsemurhan syytä ja ymmärtämään teon motiivia, (Jordan 2001; Krueger 2006; Lindqvist ym. 2008; Matsubayashi & Ueda 2011; Angela 2013), vaikka taistelu itsemurhan todentumisen ja ymmärtämisen kanssa on heille henkisesti hyvin raskasta (Hoffmann ym. 2010). Syyn tietäminen auttaa teon ymmärtämisessä. Powell (2013) on kuitenkin tutkimuksessaan todennut, että toisille sisaruksille ajan kulumisen todisti, että he eivät koskaan saa tietää syytä siskon tai veljen itsemurhaan. Tällöin itsemurhan hyväksyminen ilman syytä tulee usein keinoksi hallita epätietoisuutta surussa (Hoffmann ym. 2010; Powell & Matthys 2013).

Tutkimustulokset osoittivat, että sisarusten surutunteuksiin liittyi voimakkaita ja erilaisia pelkotiloja. Pelkoa liittyi muun muassa läheisten menettämiseen, läheisten sekä oman mielenterveyden menettämiseen ja sosiaalisiin tilanteisiin. Vaikka itsemurhat ovat Suomessa yleisiä ja niistä puhutaan nykyään avoimemmin kuin ennen, edelleen on todistettavissa sosiaalista paheksuntaa itsemurhauhria sekä hänen läheisiään kohtaan. Sen vuoksi perheet pelkäävät sosiaalisia tilanteita ja surunsa halveksimista. (Feigelman ym. 2009.) Huolimatta siitä, että monet pelot itsemurhan jälkeen saattavat hallita voimakkaasti elämää, kansainvälisissä tutkimuksissa on vähän kiinnitetty huomiota itsemurhan jälkeisiin pelkotiloihin. Uusitalo (2006) on todennut, että itsemurhan tehneen läheiset kokevat harvoin fyysistä uhkaa itsemurhasta, mutta sen kokeminen vaikuttaa läheisten itsetuntoon, omakuvaan ja maailmankuvaan aiheuttaen monenlaisia pelkoja. Onko yhteiskunnassamme siis erilainen pelon ja leimautumisen kulttuuri kuin muualla maailmassa, vaikka itsemurhaa voidaan kuvailla suomalaisten ”kansantaudiksi”? Yhteiskunnallisella tasolla tarvitsemme edelleen lisää tutkimusta ja avointa keskustelua itsemurhasta ja itsemurhan tehneen läheisen surusta, jolla voidaan vaikuttaa ihmisten tietoon, asenteisiin ja käyttäytymiseen.

Sisarusten surutunteet vaihtelivat ja ilmenivät odottamatta, jääden toisinaan osaksi elämää. Vaikka surun kokeminen yleisesti ottaen on yksilöllistä ja surun kokemisessa ei ole aikarajaa (Reed 2003), kuitenkin itsemurhan jälkeisen surun on todettu traumatisoivan sisaruksen elämää siten, että suru jää ohjailemaan ja hallitsemaan elämäntapaa (Mitchell ym. 2004; Tal Young ym. 2012). Sisarusten suru sisälsi myös yhteyden kokemista, kuten itsemurhan tehneen sisaruksen muistelemista. Foster ym. (2011) ovat todenneet tutkimuksessaan muistojen keräämisen ja vaalimisen olevan tärkeä osa sisarusten surua siskon tai veljen kuoleman jälkeen. Tästä syystä sisarusten kiintymyssuhteen ylläpitämistä kuolleeseen sisarukselle tulisi tukea muun muassa erilaisin muisteluin ja tavaroiden avulla.

Sisarusten suruun liittyi elimistön oireilua, kuten oksettamista, tärisemistä ja kouristamista. Sisaruksilla ilmeni ruokahaluttomuutta, joka johti laihtumiseen. Sisaruksat kokivat elimistön käyvän surussa ylikierroksilla ja kuluttavan paljon energiaa. Siskon tai veljen itsemurhan on todettu vaikuttavan eloonjääneiden sisarusten fyysiseen terveyteen (Dyregrov & Dyregrov 2005; Cerel ym. 2008; Hoffmann ym. 2010). Sisaruksen surussa tukemisessa tulisi myös huomioida sisaruksen fyysinen hyvinvointi, ja siihen tulisi kiinnittää huomiota terveydenhuollossa, kuten neuvolassa, kouluterveydenhuollossa ja työterveyshuollossa, sisaruksen itsemurhan jälkeen.

Sisarusten elämän sisältö muuttui sisaruksen itsemurhan jälkeen. Sisaruksat kokivat, että heidän elämäänsä voidaan tarkastella kahdessa osassa, ennen ja jälkeen itsemurhan. Elämän sisällön muuttuminen merkitsi sisarusten elämässä myös identiteetin muuttumista ja vastuunoton lisääntymistä. Sisaruksen itsemurha johtaa uuteen aikakauteen sisarusten elämässä. Itsemurha muuttaa sisarusten arvoja, elämänfilosofiaa ja identiteettiä (Dyregrov & Dyregrov 2005). Nämä ovat isoja prosesseja sisarusten elämässä ja he saattavat tarvita niissä ulkopuolista, ammatillista tukea.

Toisaalta tulokset osoittivat, että sisarusten elämässä siskon tai veljen itsemurhan uhka oli saattanut varjostaa elämää jo useita vuosia ja sisaruksat kokivat itsemurhan jälkeistä helpottumista. Helpottumisen tunteen hyväksyminen voi tuntua sisaruksista vääraltä, vaikka se on normaalia perheille, jotka ovat pitkään eläneet itsemurhauhan alla. (Lipton 2000; Clark & Sheila 2001; Wilson & Marshall 2010.) On tärkeää, että tämä asia voidaan avoimesti ottaa esille ammattiauttajien kanssa eivätkä sisaruksat jää syllistämään itseään näistä tunteista.

Sielun sirpaloituminen surussa

Tämän tutkimuksen tulosten mukaan sisarusten surutuntemuksissa oli erotettavissa sielun sirpaloitumisen tuntemukset, jotka olivat asettuneet hyvin syvälle sisarusten sielunelämään. Elämän merkitys tuntui tyhjältä, ja elämään oli vaikea sopeutua sisaruksen itsemurhakuoleman jälkeen. Sielu oli vangittuna surutuntemuksiin ja sisaruksat odottivat surun päästävän heidät irti sen otteesta. Sielun sirpaloitumisessa surutunteisiin liittyi komplisoituneen surun tunnusmerkkejä (Mitchell ym. 2004; Dyregrov & Dyregrov 2005; Tal Young ym. 2012). Sielun sirpaloitumisessa sisaruksat kokivat sielunsa vahingoittumista. Sisaruksen itsemurha vei mukanaan osan eloonjääneiden sisarusten elämää, ja kuoleman varjo asettui sisarusten elämän tielle. Myös Hoffman ym. (2010) ovat todenneet itsemurhan kautta siskon tai veljen menettäneet sisaruksat kokevat menettävänsä osan itsestensä kuolemalle.

Sisarusten surun sielun sirpaloitumiseen liittyi voimakasta henkistä romahtamista, uupumusta ja masennusta. Masennus nähdäänkin yleisenä emotionaalisisana reaktiona kuoleman jälkeisessä surussa (Hoffmann ym. 2010). Kuitenkin useat tutkimukset osoittavat, että itsemurhan jälkeen sisaruksat kokevat voimakkaampia ahdistuksen ja masennuksen tunteita kuin muunlaisen kuoleman jälkeen (Jordan 2001; Dyregrov & Dyregrov 2005; Cerel ym. 2008; Hoffmann ym. 2010). Sisaruksia tulisi auttaa ennaltaehkäisevästi, jotta heidän suru ei muuttuisi syväksi masennukseksi sisaruksen itsemurhakuoleman jälkeen. Ennaltaehkäisevä tuki vähentää yhteiskunnassamme niitä kustannuksia, joita masennuksen aiheuttama työkyvyttömyys saattaa pahimmillaan aiheuttaa.

Sisarusten elämä sisaruksen itsemurhan jälkeen oli sekasortoista, ja elämässä selviytyminen koettiin vaikeaksi. Sisaruksen itsemurha kokeminen saattoi tuottaa sisaruksille pettymyksen elämästä ja elämän merkityksen katoamista. Sisaruksat harkitsivat jopa omaa itsemurhaa. Sisaruksen tekemä itsemurha antoi eloonjääneille sisaruksille toivon siitä, että heilläkin oli mahdollisuus tehdä itsemurha, jos elämä koituisi liian vaikeaksi selvitä. Aikaisemmissa tutkimuksissa on tullut esille, että sisaruksille veljen tai siskon itsemurhamalli saattaa muodostua vaihtoehdoksi selviytyä elämän ongelmista (Hoffmann ym. 2010) ja läheisen itsemurhan kokeneilla on kohonnut itsemurhariski (Pfeffer ym. 1997; Lipton 2000; Jordan 2001; Dyregrov & Dyregrov 2005; Uusitalo 2006; Hoffmann ym. 2010). Rostila ym. (2012) ovat tutkimuksessaan todenneet, että sisaruksen kuoleman jälkeen kuolleisuusriski lisääntyy merkittävästi 18–39-vuotiailla

eloonjääneillä sisaruksilla. Sisarusten kanssa tulee pohtia asioita, jotka auttavat heitä selviytymään elämässä eteenpäin ja löytämään omalle elämälleen tarkoitus. Sisaruksilta tulee myös avoimesti kysyä omista itsemurha ajatuksista ja saada heille riittävän ajoissa ammatillista apua.

Tulokset osoittivat, että sisarukset pyrkivät piilottamaan suruaan, koska eivät halua omalla surullaan lisätä vanhempien surun taakkaa. Tämän tutkimustiedon lisäksi myös aikaisempi tutkimustieto vahvistaa, että sisarukset kokevat surua myös vanhempien hyvinvoinnista (Lipton 2000; Dyregrov & Dyregrov 2005; Horsley & Patterson 2006; Packman ym. 2006). Sisarukset halusivat torjua tapahtuneen itsemurhan, koska sen käsitteleminen tuntui liian raskaalta. Hoffman ym. (2010) on todennut tutkimuksessaan, että sisaruksen itsemurha on niin raskas emotionaalinen kärsimys eloonjääneille sisaruksille, että sen käsitteleminen voi tuntua lähes mahdottomalta. Sisaruksen itsemurhan jälkeen sisarukset ja koko perhe tarvitsevat selkeät ja vahvat tukiverkostot ympärilleen, jotta sisarukset eivät jää perheiden surun kantajiksi. Itsemurhan kokeneiden perheiden tukiverkosto tarvitsee myös tietoa itsemurhan jälkeisestä surusta ja keinoista, miten tukea itsemurhan kokeneita perheitä. Ihmisten suhtautumisen muutoksella voitaisiin vähentää sisarusten ja perheiden eristäytymistä ja stigmatisoitumista, joka tutkimustuloksissa tuli esiin. Yhteiskunnassamme itsemurhauhuri saatetaan tulkita pelkuriksi ja itsekkääksi, ja uhrin perheestä etsitään syytä itsemurhalle. Nämä raskaat syytökset perhettä kohtaan vaikuttavat kielteisesti perheenjäsenten surutyöhön. (Powell & Matthys 2013.)

Kaikkiaan sisarusten suru oli monien murheiden kantamista ja lisäsi tai aiheutti myös moninaisia sekundäärisiä ongelmia sisaruksille ja koko perheelle. Perheen huolet kasaantuivat ja saattoivat jäädä eloonjääneen sisarusten kannettavaksi. Sisaruksen itsemurha muuttaa perheen rakennetta ja eloonjääneisiin sisaruksiin kohdistuu uudet rooliodotukset. Pahimmassa tapauksessa sisaruksen oma persoonallisuus voi kadota rooliodotusten takia. (Hoffmann ym. 2010.) Sisaruksen itsemurhan vaikutukset eloonjääneen sisaruksen elämään saattaa olla hyvin traumaattisia ja sisaruksen koko elämän todellisuus voi muuttua.

Sisarusten surussa selviytymistä edistävät tekijät

Sisarukset saivat surussa selviytymisen tukea läheisiltä, kuten perheeltä, ystäviltä ja työtovereilta. Perheen tuki nähtiin merkittävänä varsinkin silloin, kun itsemurhasta ei voinut puhua ulkopuolisten ihmisten kanssa. Dowden (1995) on todennut tutkimuksessaan, että sisaruksen tulee saada surra kuollutta sisarustaan lähellä perhettään. Itsemurhan jälkeen vanhemmat eivät aina pysty tukemaan sisaruksia surussa, jolloin sisarukset etsivät tukea toisistaan (Dyregrov & Dyregrov 2005), ja tällöin ulkopuolisen tuen merkitys korostuu.

Sisarusten selviytymistä edistivät sururyhmät ja vertaistukiryhmät. Itsemurhan jälkeen vertaistuen merkitys korostui, koska surijat pystyivät ryhmissä kertomaan aidoista tunteistaan ja raskaista kokemuksistaan tulematta väärin ymmärretyiksi. Tukea, joka tulee saman kokeneilta ihmisiltä, itsemurhauhrin läheiset pitävät uskottavana (Dyregrov 2011). Itsemurhauhrien tulisi saada juuri itsemurhan kokeneiden vertaistukea, jota myös aikaisemmat tutkimukset vahvistavat (Clark & Sheila 2001; Pfeffer ym. 2002; Wilson & Marshall 2010; Dyregrov 2011). Nykyään itsemurha uhrin läheisille on vertaistukea saatavilla ryhmissä ja online internetissä. Erityisesti sisarusten yhteyksiä saman kokeneiden sisarusten kanssa tulisi tukea.

Ammatillista apua sisarukset saivat esimerkiksi psykologeilta ja terapeuteilta, mikä auttoi surun kanssa selviämässä. Itsemurhan kokeneet läheiset kokevat tarvitsevansa selviytymisessä jossain määrin ammatillista apua (Uusitalo 2006; Dyregrov 2011). Henkisesti merkittävää apua sisarukset saivat uskosta Jumalaan. Usko Jumalaan on katsottu auttaneen surussa selviytymisessä, mutta toisaalta syytökset sisaruksen itsemurhasta voivat kohdistua Jumalaa. Tällöin usko voi aiheuttaa ristiriitaisia tunteita surussa selviytymisessä, ja uskon apu kyseenalaistetaan (Wilson & Marshall 2010).

Sisarukset halusivat surunsa sijaan keskittää ajatuksensa toisaalle esimerkiksi ympäristöä vaihtamalla, harrastamalla ja muista ihmisistä huolehtimalla. Nolbris & Helström (2005) ovat tutkimuksessaan todenneet, että sisarukset etsivät väliaikaa surusta keskittymällä muihin asioihin. Sisarukset kuvasivat itsemurhan liian raskaaksi asiaksi käsitellä ja odottivat aikaa, jolloin olivat valmiita surunsa käsittelemiseen. Tämän vuoksi muihin asioihin keskittyminen saattoi olla merkittävä tekijä sisarusten mielenterveyden kannalta surussa selviytymisessä.

Sisaruksille oli tärkeää surussa selviytymisessä kokea ihmisten aitoa läheisyyttä ja välittämistä. Sisarukset pitivät myös tärkeänä asiana selviytymisen kannalta itsemurhasta avoimesti puhumisen ja itsemurhan piilottelemisen loppumisen. Puhuminen mahdollisti surutaakan jakamisen. Erityisesti se, että vanhemmat sulki sisaruksen itsemurhan pois elämästään lisäsi sisarusten surua. Avoimen keskustelun itsemurhasta perheessä on todettu antaneen luvan sisarusten surulle ja tunteiden käsittelemiselle (Uusitalo 2006). Perheessä itsemurhatotuuden sulkeminen pois, mahdollistaa sisarusten tehdä omia, jopa vääriä päätelmiä sisaruksen kuolemasta, joka voi lisätä surutaakkaa (Dyregrov & Dyregrov 2005). Mitä enemmän ja avoimemmin yhteiskunnallisella tasolla itsemurhaa voidaan käsitellä, mahdollistaa se perheille hyväksyvemmän ilmapiirin surun kokemiseen. Päivänvaloon itsemurhan tuominen on myös avain avun saamiselle. (Powell & Matthys 2013.)

Sisarusten suuresta surusta huolimatta he pyrkivät näkemään hyviä asioita elämässään. Surussa selviytymistä edistivät myönteinen suuntautuminen elämään, ja surun prosessoiminen ajan kulumisen myötä. Sisarukset kuitenkin kyselivät lupaa onnellisuudelleen. Vaikka sisaruksen itsemurha on eloonjääneen sisaruksen koko elämää järjestyttävä kokemus, voi sillä olla elämää vahvistava ulottuvuus (Uusitalo 2006).

Sisarusten surussa selviytymistä estävät tekijät

Sisarusten surussa selviytymistä esti sisarusten jääminen sivulliseksi surijaksi. Sisarukset kokivat jääneensä perheen surusta ulkopuoliseksi. Sisaruksista tuntui, että heillä ei ollut oikeutta surra menetystään tai saada apua surussa selviytymisessä. Myös aikaisemmat tutkimukset osoittavat sisarusten olevan liian usein ”unohdettuja surijoita”. Sisaruksen menetystä ja surua ei nähdä erillisenä vanhempien surusta. Jos sisarukset surevat vanhempien nähden, he tavallaan integroituivat vanhempien suruun ja jättävät oman yksilöllisen surunsa piiloon. (Dyregrov & Dyregrov 2005; Powell & Matthys 2013.)

Sisarukset kokivat ulkopuolisten ihmisten oudoksuvan heidän suruaan ja olettivat heidän toipuvan surusta nopeasti. Itsemurhan uhrin läheiset kokevat loukkaavana läheisten ihmisten kehotukset unohtaa tapahtunut ja jatkamaan elämää (Lindqvist ym. 2008; Feigelman ym. 2009). Sisarukset kokivat taidottomaksi ammattiauttajien suhtautumisen heidän suruunsa. Ammattiauttajat eivät kyenneet lohduttamaan ja kohtaamaan sisarusta. Ammattiauttajien on todettu tarvitsevan sisaruksen surun kohtaamiseen kohdennettua koulutusta (Lipton 2000; Dyregrov 2011).

Sisarukset jäivät usein surunsa kanssa yksin, koska asiasta ei voinut puhua kenellekään ja vanhemmat olivat voimattomia tukemakaan sisaruksia oman surunsa vuoksi, minkä myös Lindqvist ym. (2008) toteavat tutkimuksessaan. Surussa selviytymistä esti ystävien yhteydenpidon loppuminen. Sisaruksen itsemurhan jälkeen eloonjääneen sisaruksen läheisistä ihmissuhteista saattoi tulla pinnallisia. Sisarusten syyllisyyden ja häpeän tunteet voivat olla tekijöitä, jotka etäännyttävät läheisistä ihmissuhteista (Hoffmann ym. 2010). Tämän tutkimuksen mukaan sisarukset kokivat yhteydenpidon loppumisen syyksi ystävien pelon kohdata sisarus itsemurhan jälkeen. Sisarukset saattoivat myös itse sulkeutua pois sosiaalisista kontakteista, koska kokivat, ettei kukaan jaksaa elää surussa heidän rinnallaan. Sisaruksen itsemurhan jälkeen eloonjääneen sisaruksen vastuuksi voi muodostua itsemurhatabun muurin purkaminen, jotta läheiset ihmissuhteet säilyisivät (Feigelman ym. 2009).

Tutkimustulokset osoittivat, että sisarusten surutunteen kätkeminen surussa selviytymisen estävänä tekijänä merkitsi surun piilottamista läheisiltä, koska he eivät halunneet omalla surullaan lisätä vanhempien surutaakkaa. Myös merkittävä estävä tekijä sisaruksen surussa selviytymisessä oli ulkopuolisen tuen puuttuminen. Sisarukset kaipasivat helposti saatavaa, matalan kynnyksen apua. Suuren surun vuoksi sisarukset eivät jaksaneet etsiä apua itselleen. Sisarukset saattoivat kokea ulkopuolisen avun hyödyttömäksi surussa selviämisen kannalta, minkä myös Clark (2001) on todennut. Tämän tutkimuksen mukaan sisarukset nostivat esiin myös ulkopuolisen avun ajankohdan merkityksen surussa selviytymisessä. Sisarukset olisivat tarvinneet automaattista kriisiapua, vaikka eivät shokissa avuntarvetta tunnistanee. Jokaiselle sisarukselle tulisi järjestää ammattiapua ja vertaistukea. Sisaruksille tulisi tarjota joustavaa avun saantia, jotta sen hyödyntäminen olisi mahdollista myös myöhemmässä suruprosessin vaiheessa. Sisaruksille sisaruksen itsemurhan jälkeen arkipäiväisissä asioissa selviäminen saattoi olla vaikeaa. Itsemurhan jälkeen perheenjäsenille tulisi löytää surussa selviämisessä konkreettisiakin apukeinoja eikä keskittyä pelkästään henkisen surun lievittämiseen (Lindqvist ym. 2008).

Sisarusten surussa murheet saattoivat kasaantua esimerkiksi ihmissuhdeongelmien vuoksi. Sisaruksen itsemurha on elonjääneelle sisarukselle suuri pettymys, joka voi viedä toivon tulevaisuudesta (Hoffmann ym. 2010). Jos sisaruksen suruun kasaantuu vielä useita pettymyksiä lisää, voidaan vain pohtia, kuinka sisarus voi yksin koota surunsirpaleet ja löytää niissä selviytymisen toivoa.

Kirjoittajat:

Saara Inna on terveystieteen kandidaatti Tampereen yliopiston terveystieteiden yksiköstä. Opiskeluiden alusta alkaen Saara Inna on ollut kiinnostunut surututkimuksesta. Saara Inna on kandidaatin työssään vuonna 2012 ja pro gradu -tutkielmassaan 2014 tutkinut sisaruksen surua eri näkökulmista. Yhteydenotot: saara.inna@uta.fi

Marja Kaunonen on Terveystieteiden tohtori ja hoitotieteen dosentti. Hän työskentelee professorina Tampereen yliopiston Terveystieteiden yksikössä. Hänen hoitotieteen väitöskirjansa käsitteli surevien perheiden tukemista ja jatkotutkimus on kohdistunut eri perheenjäsenten suruun, selviytymisen ja tukemiseen läheisen kuoleman jälkeen sekä myös lapsettomuudessa tai perheenjäsenen sairastuessa. Yhteydenotot: marja.kaunonen@uta.fi

Anna Liisa Aho on Terveystieteiden tohtori ja dosentti, joka työskentelee Tampereen yliopiston Terveystieteiden yksikössä ja hän on pitkään tutkinut eri perheenjäsenten surua, selviytymistä ja surevien moniammatillista tukemista eri näkökulmista. Yhteydenotot: anna.l.aho@uta.fi

Kirjallisuus:

Aho, Anna L & Kylmä, Jari. 2012. Sensitiivinen tutkimus hoitotieteessä : näkökohtia tutkimusprosessin eri vaiheissa. *Hoitotiede* 24, 271-280.

Auman, Mary Jo. 2007. Bereavement support for children. *Journal of School Nursing* 23, 34-39.

Avelin, Pernilla; Erlandsson, Kerstin; Hildingsson, Ingegärd & Rådestad, Ingela. 2011. Swedish Parents' Experiences of Parenthood and the Need for Support to Siblings When a Baby is Stillborn. *Birth: Issues in Perinatal Care* 38, 150-158.

- Buglass, Edith. 2010. Grief and bereavement theories. *Nursing Standard* 24, 44-47.
- Castelli Dransart, Dolores Angela. 2013. From Sense-Making to Meaning-Making: Understanding and Supporting Survivors of Suicide. *British Journal of Social Work* 43, 317-335.
- Cerel, Julia; Jordan, John R & Duberstein, Paul R. 2008. The impact of suicide on the family. *Crisis: Journal of Crisis Intervention & Suicide* 29, 38-44.
- Charles, Devon R & Charles, Marilyn. 2006. Sibling loss and attachment style: An exploratory study. *Psychoanalytic Psychology* 23, 72-90.
- Christian, Cristopher. 2007. Sibling loss, guilt and reparation: A case study. *The International Journal of Psychoanalysis* 88, 41-54.
- Clark, Sheila. 2001. Bereavement after Suicide-How Far Have We Come and Where Do We Go from Here? *Crisis: Journal of Crisis Intervention & Suicide* 22, 102-108.
- Clarke, Mary C; Tanskanen, Antti; Huttunen, Matti O & Cannon, Mary. 2013. Sudden death of father or sibling in early childhood increases risk for psychotic disorder. *Schizophrenia Research* 143(2-3), 363-3.
- Clements, Paul T; DeRanieri, Joseph T; Vigil, Gloria J & Benasutti, Kathleen M. 2004. Life after death: grief therapy after the sudden traumatic death of a family member. *Perspectives in Psychiatric Care* 40, 149-154.
- Crehan, Geraldine. 2004. The surviving sibling: The effects of sibling death in childhood. *Psychoanalytic Psychotherapy* 18, 202-219.
- Dowden, Stephanie. 1995. Young children's experiences of sibling death. *Journal of Pediatric Nursing* 10, 72-79.
- Dyregrov, Kari. 2011. What do we know about needs for help after suicide in different parts of the world? A phenomenological perspective. *Crisis: Journal of Crisis Intervention & Suicide* 32, 310-318.
- Dyregrov, Kari; Nordanger, Dag & Dyregrov, Atle. 2003. Predictors of psychosocial distress after suicide, SIDS and accidents. *Death Studies* 27, 143-165.
- Dyregrov, Kari & Dyregrov, Atle. 2005. Siblings after suicide--"The forgotten bereaved". *Suicide and Life-Threatening Behavior* 35, 714-724.
- Elo, Satu & Kyngäs, Helvi. 2008. The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing* 62, 107-115.
- Erlandsson, Kerstin; Avelin, Pernilla; Säflund, Karin; Wredling, Regina & Rådestad, Ingela. 2010. Siblings' farewell to a stillborn sister or brother and parents' support to their older children: a questionnaire study from the parents' perspective. *Journal of Child Health Care* 14, 151-160.
- Feigelman, William; Gorman, Bernard S & Jordan, John R. 2009. Stigmatization and suicide bereavement. *Death Studies* 33, 591-608.
- Forward, DR & Garlie, N. 2003. Search for New Meaning: Adolescent Bereavement after the Sudden Death of a Sibling. *Canadian Journal of School Psychology* 18, 23-53.
- Foster, Terrah L; Gilmer, Mary Jo; Davies, Betty; Dietrich, Mary S; Barrera, Maru; Fairclough, Diane L; Vannatta, Kathryn & Gerhardt, Cynthia A. 2011. Comparison of Continuing Bonds Reported by Parents and Siblings After a Child's Death from Cancer. *Death Studies* 35, 420-440.
- Giovanola, Jennifer. 2005. Sibling involvement at the end of life. *Journal of Pediatric Oncology Nursing* 22, 222-226.
- Graneheim, Ulla H & Lundman B. 2004. Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today* 24, 105-112.

- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena. 2008. *Tutkimushaastattelu : teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki.
- Hoffmann, Willem A; Myburgh, Chris & Poggenpoel, Marie. 2010. The lived experiences of late-adolescent female suicide survivors: 'a part of me died'. *Health SA Gesondheid* 15, 36-44.
- Holloway, Immy. 2005. *Qualitative research in health care*. Open University Press. Maidenhead.
- Horsley, Heidi & Patterson, Terrance. 2006. The effects of a parent guidance intervention on communication among adolescents who have experienced the sudden death of a sibling. *American Journal of Family Therapy* 34, 119-137.
- Jordan, John R. 2001. Is suicide bereavement different? A reassessment of the literature. *Suicide & Life-Threatening Behavior* 31, 91-102.
- Kankkunen, Päivi & Vehviläinen-Julkunen, Katri 2009. *Tutkimus hoitotieteessä*. WSOYpro. Helsinki.
- Krueger, Guenther. 2006. Meaning-making in the aftermath of sudden infant death syndrome. *Nursing Inquiry* 13, 163-171.
- Kylmä, Jari; Rissanen, Marja-Liisa; Laukkanen, Eila; Nikkonen, Merja; Juvakka, Taru & Isola, Arja. 2008. Aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä tietoa hoitotyön kehittämiseen : esimerkkinä syöpää sairastavan nuoren vanhemman toivon vahvistaminen. *Tutkiva Hoitotyö* 6, 23-29.
- Kylmä, Jari & Juvakka, Taru. 2007. *Laadullinen terveystutkimus*. Edita. Helsinki.
- Lazarus, Richard S & Folkman, Susan. 1984. *Stress, appraisal, and coping*. Springer. New York.
- Lindqvist, Per; Johansson, Lars & Karlsson, Urban. 2008. In the aftermath of teenage suicide: a qualitative study of the psychosocial consequences for the surviving family members. *BMC Psychiatry* 8, 26.
- Lipton, H. 2000. Emotional reactions to the sudden death of a child: the challenge to emergency care providers. *International Journal of Emergency Mental Health*. 2(3), 181-7.
- Lohan, Janet A & Murphy, Shirley A. 2002. Family functioning and family typology after an adolescent or young adult's sudden violent death. *Journal of Family Nursing* 8, 32-49.
- Länsimies-Antikainen, Helena. 2008. *Ihmisen tutkimiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä: pohdintaa tietoon perustuvasta suostumuksesta*. Teoksessa: Pietilä, Anna-Maija & Länsimies-Antikainen, Helena. (toim.) *Etiikka monitieteisesti*. Kuopion yliopiston julkaisuja F. Yliopistotiedot 45. Saatavilla osoitteessa: http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-951-27-0130-8/urn_isbn_978-951-27-0130-8.pdf (Luettu 21.1.2014).
- Matsubayashi, Tetsuya & Ueda, Michiko. 2011. The effect of national suicide prevention programs on suicide rates in 21 OECD nations. *Social Science & Medicine* 73, 1395-1400.
- McCown, Darlene E & Davies, Betty. 1995. Patterns of grief in young children following the death of a sibling. *Death Studies* 19, 41-53.
- McGarry, Julie. 2010. Exploring the effect of conducting sensitive research. *Nurse Researcher* 18, 8-14.
- Melhem, Nadine M; Day, Nancy; Shear, M Katherine; Day, Richard; Reynolds, Charles F. III & Brent, David. 2004. Traumatic grief among adolescents exposed to a peer's suicide. *American Journal of Psychiatry* 161, 1411-1416.
- Mitchell, Ann M; Kim, Yookyung; Prigerson, Holly G & Mortimer-Stephens, MaryKay. 2004. Complicated grief in survivors of suicide. *Crisis: Journal of Crisis Intervention & Suicide* 25, 12-18.
- Mitchell, Ann M; Sakraida, Teresa J; Kim, Yookyung; Bullian, Leann & Chiappetta, Laurel. 2009. Depression, anxiety and quality of life in suicide survivors: a comparison of close and distant relationships. *Archives of Psychiatric Nursing* 23, 2-10.

- Nolbris, Margaretha & Hellstrom, Anna-Lena. 2005. Siblings' needs and issues when a brother or sister dies of cancer. *Journal of Pediatric Oncology Nursing* 22, 227-233.
- Packman, Wendy; Horsley, Heidi; Davies, Betty & Kramer, Robin. 2006. Sibling bereavement and continuing bonds. *Death Studies* 30, 817-841.
- Pfeffer, Cynthia R; Jiang, Hong; Kakuma, Tatsuyuki; Hwang, Judy & Metsch, Michele. 2002. Group intervention for children bereaved by the suicide of a relative. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 41, 505-513.
- Pfeffer, Cynthia R; Martins, Patricia; Mann, Jackie; Sunkenberg, Mary; Ice, Amy; Damore, Joseph P. Jr; Gallo, Cornelia; Karpenos, Ilana & Jiang, Hong. 1997. Child survivors of suicide: psychosocial characteristics. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 36, 65-74.
- Powell, Kimberly A. & Matthys, Ashley. 2013. Effects of Suicide on Siblings: Uncertainty and the Grief Process. *Journal of Family Communication* 13, 321-339.
- Reed, Karen S. 2003. Grief is more than tears. *Nursing Science Quarterly* 16, 77-81.
- Rodger, Sylvia & Tooth, Leigh. 2004. Adult Siblings' Perceptions of Family Life and Loss: A Pilot Case Study. *Journal of Developmental and Physical Disabilities* 16, 53-71.
- Rostila, Mikael; Saarela, Jan & Kawachi, Ichiro. 2012. The forgotten griever: a nationwide follow-up study of mortality subsequent to the death of a sibling. *American Journal of Epidemiology* 176, 338-346.
- Sharpe, Tanya L; Joe, Sean & Taylor, Katie C. 2012. Suicide and Homicide Bereavement among African Americans: Implications for Survivor Research and Practice. *Omega: Journal of Death & Dying* 66, 153-172.
- Silverman, David. 2010. *Doing qualitative research ; a practical handbook*. 3. ed. 2010. Edition. Sage Publications. London.
- Sood, Aradhana B; Razdan, Amit; Weller, Elisabeth B & Weller, Ronald A. 2006. Children's reactions to parental and sibling death. *Current Psychiatry Reports* 8, 115-120.
- Stroebe, Margaret & Schut, Henk. 2010. The Dual Process Model of coping with bereavement: a decade on. *Omega: Journal of Death & Dying* 61, 273-289.
- Suominen, Kirsi & Valtonen, Hanna. 2013. Itsetuhoisen potilaan arviointi. *Duodecim* 129, 881-885.
- Tal Young, Ilanit; Iglewicz, Alana; Glorioso, Danielle; Lanouette, Nicole; Seay, Kathryn; Ilapakurti, Manjusha & Zisook, Sidney. 2012. Suicide bereavement and complicated grief. *Dialogues in Clinical Neuroscience* 14, 177-186.
- Terhorst, Lauren & Mitchell, Ann M. 2012. Ways of Coping in Survivors of Suicide. *Issues in Mental Health Nursing* 33, 32-38.
- Thompson, Amanda L; Miller, Kimberly S; Barrera, Maru; Davies, Betty; Foster, Terrah L; Gilmer, Mary Jo; Hogan, Nancy; Vannatta, Kathryn & Gerhardt, Cynthia A. 2011. A Qualitative Study of Advice From Bereaved Parents and Siblings. *Journal of Social Work in End-of-Life & Palliative Care* 7, 153-172.
- Tutkimuseettinen arviointi Suomessa. 2006. Saatavilla osoitteessa: <http://www.aka.fi/Tiedostot/Tiedostot/Julkaisut/Tutkimuksen%20eettinen%20arviointi%20Suomessa.pdf> (Luettu 23.1.2014)
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 5., uud. laitos. Edition. Tammi. Helsinki.
- Uusitalo, Tuula. 2006. *Miten päästä yli mahdolloman? : narratiivinen tutkimus itsemurhamenetyksistä*. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- WHO. 2012. Public Health Action for the prevention of Suicide. A framework. Elektroninen aineisto. Saatavilla osoitteesta: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/75166/1/9789241503570_eng.pdf (Luettu 23.1.2014).

Wilson, Anne & Marshall, Amy. 2010. The support needs and experiences of suicidally bereaved family and friends. *Death Studies* 34, 625-640.

Worden, J William; Davies, Betty & McCown, Darlene. 1999. Comparing parent loss with sibling loss. *Death Studies* 23, 1-15.

lectio praecursoria

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol.3 2/2014

© Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.

https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2014/12/haverinen_lectio.pdf

Lectio praecursoria 8.8.2014: Kuolemanrituaalit verkkoympäristöissä

Anna Haverinen

Turun yliopisto

Anna Haverisen digitaalisen kulttuurin alaan kuuluva väitöskirja *Memoria Virtualis – death and mourning rituals in online environments* tarkastettiin 8.8.2014 Turun yliopistossa. Vastaväittäjänä toimi Associate Professor Stine Gotved Kööpenhaminan IT-yliopistosta ja kustoksena professori Jaakko Suominen Turun yliopistosta.

Arvoisa kustos, arvoisa vastaväittäjä, arvoisat kuulijat,

Kuolema jättää jälkeensä useita kysymyksiä, joihin esimerkiksi suuret maailmanuskonnot ja filosofiat ovat yrittäneet aikojen kuluessa vastata. Uskonnoissa kerrotaan erilaisia versioita tuonpuoleisuudesta ja karman vaikutuksesta kuoleman jälkeiseen elämään. Näiden näkemysten avulla ihminen on yrittänyt vastata kysymyksiin ”mitä tapahtuu kuoleman jälkeen?” ja ”loppuuko kaikki kuolemaan?” Sureva yrittää vastata näihin kysymyksiin harjoittamalla erilaisia surun ja kuoleman rituaaleja välttääkseen unohduksen, joka tekee kuolemasta lopullisen.

Muistomerkit ovat yhteisöjen ja yksilöiden symboleja. Ne edustavat erilaisia kulttuurisia piirteitä monipuolisesti, mutta ovat myös tiukasti kiinnittyneitä omaan aikaansa ja historiaansa, jolloin ne luodaan. Ne kertovat kulttuuristaan sekä niistä ihmisistä, joita ne symbolisoivat. Muistomerkkejä rakennetaan vastaamaan edellä mainittuun kysymykseen ”loppuuko kaikki kuolemaan?” tiukalla ”ei” vastauksella, sillä niin kauan kuin on muistomerkillä on muistelijointa, ei kuolema johda unohdukseen.

Nykyään internet-tekniikan ja sosiaalisen median aikana ihmiset voivat olla yhteydessä toisiinsa riippumatta maantieteellisistä tai ajallisista sijainneistaan. Tekniikka, jota kutsumme tänä päivänä internetiksi, on mobiili, monimutkainen ja yhä keskittyneempi sosiaalisuuteen. Ihmiset jakavat arjestaan yksityiskohtia verkkosivustoilla, älypuhelinsovelluksissa, ja jopa elävät vaihtoehtoisia elämä virtuaalisissa maailmoissa. Ihmiset kytkeytyvät toisiinsa eri tavoin, jotka ovat merkityksellisiä ja tärkeitä heille itselleen, etenkin aikoina, jotka eivät ole niin iloisia, kuten suru ja kuolema.

Verkkoon jää yllättävän paljon materiaalia kuoleman jälkeen. Profiilisivut sosiaalisessa mediassa, avatarit verkkopeleissä, blogit, YouTube videot, twiitit, statuspäivitykset, pikaviestit, musiikkikirjastot ja paikkamerkinnot luovat kuvan yksilöstä, jota on nyt mahdollista myös muistaa ja kunnioittaa digitaalisesti. Virtuaalinen muistomerkki on eräänlainen

leikekirja edustaa persoonallisuksia sekä heidän sosiaalisia verkostojaan. Se koostuu kuvista ja videoista, kommentteista ja keskusteluista, muistoista ja tarinoista, jotka tallentuvat digitaalisesti.

Muistomerkki internetissä on siis monimuotoisempi kuin pelkkä hautakivi hautausmaalla. Se on elävä ja jatkuvasti muuttuva virtuaalinen tila. Se voi olla esimerkiksi Facebook profilli, josta muodostuu perheen ja ystävien yhteinen paikka suremiselle ja muistelemiselle, yhteiselle vuorovaikutukselle, missä he voivat vieraila milloin vain ja kenen kanssa tahansa, yksityisesti tai julkisesti. Mikäli Facebook tuntuu liian arkiselta paikalta muistaa läheistä, liian tavalliselta ja hauskojen kissavideoiden täyttämältä, on mahdollista luoda muistosivusto erilliseen palveluun, jonne voi ladata videoita, valokuvia, tarinoita ja muistoja kaivatusta läheisestä. Sivusta tulee virtuaalinen paikka, jolla on oma visuaalinen ulkonäkönsä ja missä voi vieraila jouluna ja syntymäpäivänä muistellakseen läheistään sekä olemalla yhteydessä ystäviin ja perheeseen.

Verkkosivu ei kulu eikä murene ajan saatossa. Verkkosivu ei kerää sammalta tai hämähäkin verkkoja, tai vaadi konservointia. Verkkosivun ei tarvitse vastustaa luonnonvoimia tai vuodenaikoja. Verkkosivu on – näennäisesti – muuttumaton, pikseleiden muodostama kokonaisuus, jonka voi saavuttaa vain verkkoteknologioiden välityksellä. Verkkosivu on kuitenkin eri tavoin hauras kokonaisuus, sillä se voi kadota jäljettömiin vain yhdellä klikkauksella ilman, että pikselikään jää muistuttamaan siitä, kuten kävi yhdelle tutkimalleni virtuaaliselle muistokappelille Second Life maailmassa. Alueen ylläpitäjä ei saanut kerättyä tarpeeksi yksityislahjoituksia alueen ylläpitoon, jolloin alue lakkautettiin. Muistomerkkien materiaalit palautettiin niiden tekijöille, mutta itse alue puistoineen, merenrantoineen ja yksityiskohtaisine rakennuksineen hävisi jäljettömiin.

Mitä siis tarkoittaa, kun internetissä surraan? Mikä tarkoitus tällaisella verkkomuistomerkillä on? Onko virtuaalisella kynttilällä samanlainen merkitys kuin fyysisellä kynttilällä? Ovatko nämä digitaaliset rituaalit ja käytännöt korvaamassa perinteisiä tapoja, kuten hautausmaalla vierailua tai edes surevan halaamista? Nämä ovat vain muutamia niistä kysymyksistä, joita minulta itseltäni on kysytty tutkimukseni aikana, ja joita itse olen kysynyt tutkimusaineistoltani.

Verkkosuremisen ja muistamisen tutkimusprojektini sai alkunsa syksyllä 2007 pro gradu -tutkielmallani, josta jatkoin suoraan väitöstutkimukseeni 2009. En halunnut keskittyä yhteen verkkosivuun tai verkkoympäristöön, vaan halusin holistisen eli kokonaisvaltaisen ymmärryksen siitä mitä verkkosureminen ja muistaminen tarkoittavat. Tämän vuoksi tein kenttätöitäni sosiaalisessa mediassa (kuten Facebookissa ja YouTubessa), tutkin kymmenittäin muistomerkkisivustopalveluja (kuten Muistopaikka.fi sekä Memory-Of.com), sekä vierailin reaaliaikaisessa verkkopelissä ja virtuaalimaailmassa (kuten World of Warcraftissa ja Second Lifessa). Mikään näistä ympäristöistä ei sulje tosiaan ulos, vaan kokemukset, ihmissuhteet sekä ihmiset itse vaikuttavat ja linkittyvät näissä toisiinsa.

Kenttätöni aikana vierailin eri sivustoilla, loin omia muistomerkkejäni edesmenneen isäni muistoksi, haastattelin eri palveluiden käyttäjiä, sekä havainnoin minkä tyyppisiä muistorituaaleja harjoitetaan edellä mainituissa ympäristöissä. Tällaista tutkimusta kutsutaan verkkoetnografiaksi, joka on yksi virtuaaliantropologian perusmenetelmistä. Etnografia koostuu yleensä erilaisista tavoista havainnoida ja haastatella, jolloin tutkija voi myös joko osallistua itse ilmiöön tai havainnoida etäältä miten ihmiset toimivat. Verkkoympäristöissä osallistuva havainnointi ei kuitenkaan ole ollut mahdollista, vaan osoittautui täysin itseasiassa mahdottomaksi yhdessä tutkittavien kanssa, sillä jokainen suree ja muistelee läheistään yleensä yksin omassa rauhassaan. Tämän vuoksi lisäsin tutkimusmenetelmiini autoetnografian, jolla tutkija tarkastelee myös omaa itseään ja omaa kokemustaan – tässä tapauksessa kuinka itse surin ja muistelin Facebook-ystävääni, joka teki itsemurhan vuonna 2008. Seurasin omaa suruani ja toimintaani reaaliajassa ja dokumentoin kokemukseni tutkimuspäiväkirjaan.

Tutkimuksessani olen halunnut ymmärtää miksi muistomerkkejä luodaan ja miten niitä luodaan verkossa. Lisäksi halusin ymmärtää millaisista merkitysjärjestelmistä ne muodostuvat, kuten miten identiteettiä rakennetaan

muistomerkin avulla, miten tilan ja paikan kokemus muodostuvat verkossa, sekä kuinka yhteisöllisyyden kokemus mahdollistuu virtuaalisella muistomerkillä. Mutta ensiksi kerron vielä lyhyesti teoreettisesta lähestymistavastani, rituaaliteoriasta, joka kytkeytyy vahvasti kysymyksiin miksi ja miten muistomerkkejä luodaan.

Rituaaliteorian käyttäminen tutkimuksessa tarkoittaa käytännössä sitä, että olen tarkastellut millaisia rituaaleja harjoitetaan läheisten muistamisessa ja kunnioittamisessa. Verkkoympäristöissä tämä näyttäytyy kuvien, videoiden, laulunryikoiden, runojen ja Raamatun jakeiden jakamisena, tarinoiden ja muistojen kertomisena, sekä myös virtuaalikynttilöiden sytyttämisenä. Rituaalista on myös muistomerkillä vieraileminen jouluna ja hyvän joulun toivottaminen edesmenneelle. Rituaalista on myös sydämen kirjoittaminen kommenttikenttään, jos ei ole muita sanoja. Sydän symbolisoi rakkautta ja läheisyyttä ja verkkokeskusteluissa usein myös halausta. Tällä tavoin halutaan viestiä, että sureva ei ole yksin murheessaan, vaan että suruun otetaan osaa.

Rituaalit itsessään ovat tuttuja tapoja ja käyttäytymiskoodoja tietyissä tilanteissa, jotka auttavat surevaa vaikeana aikana jatkamaan elämäänsä. ”Otan osaa” fraasi taas saattaa itsessään tuntua tyhjältä, jolloin multim mediasisältöjen, runojen ja muiden tekstien jakaminen koetaan monipuolisemmalta, sekä myös modernilta tavalta kommunikoida ja ottaa osaa toisen suruun.

Virtuaalimaailmoissa on mahdollista luoda kolmiulotteisia muistomerkkejä ja hautapaikkoja sekä jopa järjestää hautajaiset. Yhteisöt näissä ympäristöissä muodostuvat monimutkaisesta yhteenpanosta kuka ihminen on tietokoneen näytön takana sekä itse virtuaalimaailmassa esittäessään esimerkiksi tiettyä roolipelihahmoa. Kun tämän tyyppistä persoonallisuutta ja ihmissuhdetta muistetaan ja kunnioitetaan virtuaalisessa pelimaailmassa, harjoitettavat rituaalit muodostuvat niin itse pelin tarinasta kuin totutuista tavoista ja rituaaleista pelimaailman ulkopuolelta. Ihmissuhdetta, joka kukoisti virtuaalimaailman puitteissa, halutaan muistaa ja kunnioittaa sen maailman ehdoilla.

Muistorituaaleja harjoitetaan eniten erilaisina vuosipäivinä, kuten syntymäpäivänä, jouluna, isän- ja äitienpäivänä sekä itse kuolinpäivänä. Vuosipäivät muodostavat eri rituaalisten käytäntöjen perusrungon, joka rytmittää surevan omaa arkea. Vuosipäivinä surevalle on helpompaa kokea läheisyyttä kuolleen muiston kanssa, mutta ne saattavat myös olla kivuliaita muistutuksia siitä, että tietyt vuosipäivät ja elämän merkkipaaluut eivät tule toteutumaan, kuten lapsen ensimmäinen koulupäivä, isoisäksi tuleminen tai avioliiton solmiminen.

Vuosipäivien rituaalit ovat vahvasti kiinni ajassa, mutta ne liittyvät myös tilaan ja paikkaan, sillä ne määrittelevät mitä on mahdollista tehdä sekä mitä on sopivaa tehdä tietyssä tilassa. Kaikki tilat – niin verkossa kuin verkon ulkopuolella – ovat inhimillisen kokemuksen välittäjiä. Tilojen ja paikkojen sosiaaliset kontekstit eli muistot ja tarinat asettavat niille laajemman symbolisen merkityksen. Suremisen kulttuurinen diskurssi, eli tapa puhua suremisesta, luo kehykset sopivaksi katsotuille käytännöille, kuten esimerkiksi onko ”sopivaa” surra julkisesti Facebookissa vai onko se joidenkin mielestä jopa ”huomion hakemista” tai jopa ”ällöttävää”.

Virtuaalinen muistomerkki on myös diskursiivisesti rakennettu tila, toisin sanoen, sen olemus rakentuu enemmän kielellisesti kuin fyysisesti. Verkkomuistomerkit konseptualisoidaan kielen avulla, eli miten niistä puhutaan, kuin itse rakentamisen muodossa. Ne ovat samalla tavalla symbolisia kuin hautausmaiden yleiset muistomerkit muualle haudatuille, jolloin hautaan on vain symbolisesti haudattu joku, ei fyysisesti. Ne ovat symboleja muistoille ja muistamiselle. Tällaiset diskursiivisesti rakennetut tilat koetaan hyvin subjektiivisesti, jolloin kokijan oma identiteetti, kulttuuri ja historia vaikuttavat siihen millainen on hänen kokemuksensa verkossa suremisesta.

Tutkimuksessani identiteetin käsite on ollut myös vahvasti mukana, sillä muistomerkeillä halutaan kunnioittaa edesmenneen identiteettiä ja persoonallisuutta hyvin monipuolisesti. Kulttuuriteoreetikko Stuart Hallin (1999) mukaan identiteetti on kontekstuaalista ja muodostuu yksilön ja yhteisön sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Muistomerkeillä elämäntarinoissa korostuu yleensä yksilön sosiaaliset suhteet, tietyt elämänvaiheet ja arvostetut luonteenpiirteet. Eli

esimerkiksi perhesuhteet, avioliitot ja kuinka hän oli erityisen pidetty ihminen. Muistomerkkien tarkoitus on kuvastaa tuota identiteettiä sekä hänen tärkeitä elämänalueitaan, kuten työtä, perhettä, harrastuksia, sekä usein myös yhteisöä (kuten etnistä yhteisöä) sekä kansallisuutta (kuten jos hän työskenteli esimerkiksi valtion palveluksessa poliisina tai sotilaana).

Elämäntarinan kirjoittaminen muistomerkkiin mahdollistaa myös surevalle oman identiteetin uudelleenrakentamisen. Sureva voi saada uuden nimityksen, kuten leski tai orpo, jotka ovat sosiaalisia määrittäjiä henkilöstä, mutta joissain tapauksissa tällaista nimitystä ei ole, kuten vanhemmalle, joka on menettänyt lapsen. Näissä tapauksissa sureva voi kirjoittamisen avulla muodostaa ymmärryksen menetyksestään sekä käsitellä menneisyytään ja tulevaisuuttaan ilman tuota ihmissuhdetta. Muistomerkille kirjoittaminen voi olla yksityinen tapa käsitellä menetystä, mutta usein sureva kommunikoi kirjoituksillaan lähimmäistensä kanssa. Muistomerkkin luominen muistuttaa leikekirjan rakentamista tai valokuva-albumin tekemistä, jolloin kuvilla ja tarinoilla, muistoilla, on keskeinen merkitys. Virtuaalisella muistomerkillä materiaali on tasa-arvoisesti kaikkien saatavilla missä vain ja milloin vain, jolloin vierailijat voivat nähdä myös toistensa kommentteja ja viestejä, ja sitä kautta kokea läheisyyttä ja yhteisöllisyyttä: kukaan ei jää ulkopuolelle.

Useat tutkijat ovat esittäneet teorioita kuoleman muuttumisesta yksityiseksi ja sen katoamisesta julkisesta puheesta viime vuosikymmenien aikana, jolloin etenkin länsimainen yhteiskunta on kaupungistunut, teknologisoitunut ja uskonnon merkitys on vähentynyt. Nykyisen sosiaalisen internetin kehitys on kuitenkin muuttanut tätä suuntaa ja yksityisestä on jälleen tullut julkista: myös kuoleman saralla. Sosiaalisen median ja tosi tv:n suosio osoittavat, että elämme yksityisen ja arjen kulta-aikaa: kaikki on julkista. Osa haluaa edelleen pitää surunsa yksityisiasiana, jolloin muistomerkkin voi esimerkiksi suojata salasanalla, mutta yhä suurempi osa ihmisistä kokee, että myös suru tulisi tuoda julkisesti näkyville samaan tapaan kuin muutkin arjen asiat. Kun ajatellaan tätä ilmiötä kuoleman kulttuurin näkökulmasta, surevat ottavat itse tällä tavoin autonomian, oman päätösvallan siitä, kuinka he surevat ja miten heitä tulisi kohdella surevina.

Tämä tutkimus on keskittynyt tiettyyn aikahaarukkaan, vuosiin 2007–2014, ja ennustankin, että ilmiönä tämä tulee vain kasvamaan ja valtavirtaistumaan. Digitaalisen kulttuurin tutkimuksen näkökulmasta työni kantaa kortensa kekoon etenkin menetelmällisesti, eli kuinka virtuaalisia kulttuureja ja verkon kuoleman rituaaleja voi tutkia. Tätä työtä on mahdollista käyttää myös käytännön työssä kuolevien tai surevien parissa, kuten esimerkiksi saattohoidossa.

Tutkimukseni aikana useat henkilöt ovat olleet myös huolissaan perinteisten rituaalien katoamisesta tällaisen uuden teknologisen ilmiön tieltä, mutta tutkimustulosteni mukaan tämä ei pidä paikkaansa. Virtuaalisureminen ja muistaminen sen sijaan vahvistaa perinteisten, analogisten, rituaalien merkitystä. Kuolema ja suru eivät ole enää piilotettuja tabuja.

Työni sijoittuu vuosiin, joita kutsuisin verkkosuremisen ja -muistamisen ensimmäisiksi vuosiksi, vaikka ilmiö juontaakin juurensa jo 1990-luvulle. Verkosta on tullut sekä paikka että väline suremiselle ja muistamiselle, sillä internet on muutenkin mukana ihmisten arjessa hyvin monipuolisilla tavoilla, niin huvissa kuin hyödyssä. Sosiaalinen internet on tehnyt suremisesta ja kuolemasta myös sosiaalista. Vertaistuki, muistojen tallentaminen ja jakaminen, sekä itselle sopivan ja mieleisen tavan löytäminen suremiseen ja muisteleamiseen ovat siirtäneet näkökulman kuolevasta surevaan. Enää kirkko ja yhteiskunta eivät määrittele mikä on oikea ja sopiva tapa käsitellä menetystä, vaan internet tarjoaa demokraattisen ja itsenäisen tavan surra ja muistella läheistä.

Kirjoittaja:

Anna Haverinen, FT, on parhaillaan digitaalisen kulttuurin projektitutkija Turun yliopistossa sekä osa-aikainen palvelumuotoilija ja design antropologi helsinkiläisessä start up -

yrityksessä. Post doc -tutkimuksessaan Haverinen tutkii väkivallan diskursseja verkkoympäristöissä. Yhteydenotot: anna.haverinen@utu.fi.

Lähdekirjallisuus:

- Anderson, Leon. 2006. Analytic Autoethnography. *Journal of Contemporary Ethnography*, 2006, 35: 373. Available at: <http://jce.sagepub.com/content/35/4/373>, [accessed 10.1.2014].
- Ariès, Philippe. 1974. *Western attitudes towards death: from the Middle Ages to the present*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Azaryahu, Maoz. 1996. The spontaneous formation of a memorial space. The case of Kikar Rabin, Tel Aviv. *Area*, vol. 28(4), 501–513.
- Bell, Catherine. 1997[1992]. *Ritual Theory, Ritual Practice*. New York, Oxford University Press.
- Boellstorff, Tom & Nardi, Bonnie & Pearce, Celia & Taylor, T.L. 2012. *Ethnography and Virtual Worlds: A Handbook of Method*. Princeton, Princeton University Press.
- Brubaker, Jed R. & Hayes, Gillian R. 2011. "We will never forget you [online]": An Empirical Investigation of Post-Mortem MySpace Comments. *CSCW'11 Proceedings of the ACM 2011 conference on Computer supported cooperative work*, 123–132. Saatavilla <http://dl.acm.org/citation.cfm?id=1958843>, [viitattu 15.08.2013.]
- Davies, Douglas. 2004. *A Brief History of Death*. Oxford, Blackwell.
- Ellis, Carolyn & Adams, Tony E. & Bochner, Arthur P. 2011. Autoethnography: An Overview. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 12(1), art. 10. Saatavilla: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1589/3095>, [viitattu 10.5.2014.]
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures*. New York, Basic Books.
- van Gennep, Arnold. 1960[1909]. *The Rites of Passage*. Chicago/London, University of Chicago Press/Routledge & Kegan Paul.
- Hall, Stuart. 1999. *Identiteetti*. Tampere, Vastapaino.
- Haverinen, Anna. 2009. Trobriand-saarilta internetiin – antropologisen kenttätöön haasteita virtuaalisessa ympäristössä. *Jargonia*, 16/2009. Saatavilla: [http://research.jyu.fi/jargonia/224\(242\)artikkelit/jargonia16_haverinen.pdf](http://research.jyu.fi/jargonia/224(242)artikkelit/jargonia16_haverinen.pdf), [viitattu 10.3.2012.]
- Haverinen, Anna. 2011. Bittihautakiviä ja pikselimuistomerkkejä. *Elore*, 18(1). Saatavilla: http://www.elore.fi/arkisto/1_11/art_haverinen.pdf, [viitattu 17.2.2013.]
- Haverinen, Anna. 2014. In-game and out-of-game mourning: on the complexity of grief in virtual worlds. In Refslund Christensen, Dorthe & Sandvik, Kjetil (eds.) *Mediating and Re-Mediating Death and Dying*. Ashgate Publishing Limited.
- Hine, Christine. 2005. *Virtual Methods. Issues in Social Research on the Internet*. Oxford, Berg Publications.
- Lagerkvist, Amanda. 2013. New Memory Cultures and Death: Existential Security in the Digital Memory Ecology. Finnish Death Studies Association. *Thanatos* vol. 2 2/2013. Saatavilla: http://thanatosjournal.files.wordpress.com/2012/12/lagerkvist_newmemorycultures_than2220133.pdf, [viitattu 11.1.2014.]
- de Mul, Jos. 2005. The Game of Life. Narrative and Ludic Identity Formation in Computer Games. In Raessens, Joost & Goldstein, Jeffrey (eds.) *Handbook of Computer Game Studies*. England, MIT Press.
- Parker, Ian. 1992. *Discourse Dynamics. Critical Analysis for Social and Individual Psychology*. London, Routledge.

- Turner, Victor. 1995[1969]. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. United States, Aldine Transaction.
- de Vries, Brian & Rutherford, Judy. 2004 Memorializing loved ones on the world wide Web. *Omega – Journal of Death & Dying*, 49(1), 5–26. Saatavilla <http://www.ualberta.ca/~jenny/PDFs/13867811.pdf>, [viitattu 13.2.2014.]
- Walter, Tony. 1994. *The Revival of Death*. London, Routledge.
- Walter, Tony & Hourizi, Rachid & Moncur, Wendy & Pitsillides, Stacey. 2011. Does the internet change how we die and mourn? *Omega: Journal of Death & Dying*, 64(4), 275–302. Saatavilla: https://www.academia.edu/798905/Does_the_internet_change_how_we_die_and_mourn_A_review_article_2011-12_, [viitattu 12.7.2012.]
- Östman, Sari & Turtiainen, Riikka. 2013 Verkkotutkimuksen eettiset haasteet: Armi ja anoreksia. In Laaksonen, Salla-Maaria & Matikainen, Janne & Tikka, Minttu (eds.) *Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät*. Tampere, Vastapaino.

kirja-arviot

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol.3 1/2014

© Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.

https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2014/12/kanerva_totuustaivaasta.pdf

Mediaseksikäs 2000-luvun kuolemanraajakokemus – Tutkimusaineistoa tulevaisuuden historiantutkijalle

Kirsi Kanerva

Turun yliopisto

Eben Alexander: *Totuus taivaasta*. Tiedemiehen silmiä avaava kuolemanraajakokemus. Suom. Sirkka Aulanko. WSOY, Helsinki 2013 [2012]. 190 sivua.

Neurokirurgi Eben Alexanderin kirja *Totuus taivaasta* on kertomus kirjoittajansa kuolemanraajakokemuksesta, siihen johtaneista tapahtumista ja seurauksista ja tuon kokemuksen olemuksesta. Suomenkielisen laitoksen kustantaja (WSOY) on mitä ilmeisimmin tahtonut kategorisoida teoksen nimenomaan uskonnolliseen kirjallisuuteen. Tähän viittaa myös suomenkielisen laitoksen nimi, *Totuus taivaasta*. Tiedemiehen silmiä avaava kuolemanraajakokemus, sekä tohtori-tittelin lisääminen kirjan kanteen kirjoittajan nimen eteen eräänlaiseksi riittävän auktoriteetin osoitukseksi (Tri Eben Alexander). Itse alkuperäisteos ei kuitenkaan ilmeisesti ole pyrkinyt tähän niin jyrkästi. Totuuden sijasta kirjan englanninkielinen nimi puhuu todisteista: *Proof of Heaven: A Neurosurgeon's Journey into the Afterlife*. Epäilemättä kirjalla on ollut tilausta nimenomaan uskonnollisissa piireissä ympäri maailman. Suomenkielisen laitoksen käännösratkaisut kuitenkin luovat mielikuvan paitsi uskonnollisesta, myös 'epätieteellisestä'.

Alexander aloittaa kertomuksensa kuolemanraajakokemusta edeltäneistä tapahtumista. Hän sairastuu vakavaan, kolibakteerin aiheuttamaan aivokalvontulehdukseen. Kouristelevana ja eläimellisesti huutavana potilaana Alexander viedään sairaalaan, jossa tämä itsekin terveenä ollessaan on työskennellyt. Tauti on siinä vaiheessa kuitenkin edennyt jo niin pitkälle, että pian sairaalaan saapumisensa jälkeen Alexander vaipuu koomaan. Aloitettu antibioottihoito ei näytä lainkaan vaikuttavan, ja ennuste heikkenee; hänen oletetaan kuolevan noin lähes sadan prosentin todennäköisyydellä. Häilyessään elämän ja kuoleman rajalla Alexander kokee useita tuonpuoleisia kokemuksia.

Koomansa aikana Alexander viettää osan ajastaan melko epämieluisassa "madonperspektiivimaailmassa", josta hän kuitenkin pääsee siirtymään ajoittain myös valoisaan ja kaikin puolin miellyttävään ulottuvuuteen. Tässä ulottuvuudessa Alexanderin seuralaisena on lentämään kykenevän tytön tai nuoren naisen hahmossa oleva olento. Alexander vieraillee Ytimessä, jossa valo on mustaa mutta kirkasta. Hän on tietoinen jumaluuden läsnäolosta ja kutsuu tätä voimaa nimellä om. Hänen kokemuksensa rikkoo tämänpuoleisen aistitodellisuuden rajoja; hän kuulee, näkee ja ymmärtää ilman ääntä ja sanoja tulevan informaation kehollaan ja on kuin yhtä koko ympäröivän tuonpuoleisen todellisuuden kanssa.

Alexander on koomassa seitsemän päivää, kunnes tämän jälkeen yhtäkkiä herää täysijärkisen oloisena, vaikka lääkärit ovat olleet varmoja, että vastaavan aivojen bakteeri-infektion ja kooman jälkeen tämä olisi mahdotonta. Melko pian heräämisen jälkeen Alexander näkee harhoja, muuttuu vainoharhaiseksi ja näkee painajaisia, mutta nämä menevät pian ohi. Kirjoittaja kokee nämä kooman jälkeen tulleet kokemukset selvästi epätodellisiksi. Sen sijaan kaiken kooman aikana

kokemansa Alexander muistaa kertomansa mukaan hyvin ja pitää näitä kokemuksiin todellisina. Sairautensa jälkeen Alexander toipuu, vaikkakin on nyt muuttunut mies; hänen itsetuntemuksensa on lisääntynyt, hän on seesteisempi, rauhallisempi, enemmän läsnä kuin ennen ja tyytyväisempi elämäänsä. Sen lisäksi hän kirjoittaa kooman aikaisista kokemuksistaan kirjan, joka nousee Yhdysvalloissa parhaiten myyneiden kirjojen listalle ja tuo kirjoittajalleen rutkasti julkisuutta.

Suuresta markkina-arvostaan huolimatta kirjan kiinnostavinta antia on kuitenkin juuri Alexanderin kuvaus kuolemanraajakokemuksensa olemuksesta. Alexander tuo useassa kohtaa esille, miten hänen on sanoin vaikea kuvata koomanaikaista kokemustaan. Hän määrittelee kokemuksensa kokonaisvaltaiseksi. Tällä hän viittaa aistikokemusten keholliseen, aistit ylittävään luonteeseen; esimerkiksi siihen, että äänet 'kuuluvat' kehossa eikä niitä aistita vain korvin. Alexander määrittelee kokemuksensa myös interaktiiviseksi. Kokemukseen liittyvät vahvasti rakkaus, onni ja jonkinlainen autuus – vaikuttaa siltä, että Alexanderin kokemusta voisi kenties kuvata sanalla 'pyhä'.

Alexander kutsuu kokemaansa "ultratodellisuudeksi". Sanalla Alexander on pyrkinyt kuvaamaan kokemuksensa todellisuutta vastakohtana heti koomasta herättyään kokemuksiensa hallusinaatioiden epätodellisuudelle. Hän toteaa itse ymmärtäneensä ja tulkinneensa nämä kooman jälkeiset kokemukset tällaisiksi kooman aikaisista kokemuksista poikkeaviksi. Alexander määrittelee kokemuksensa kehosta irtautumisen kokemukseksi, tarkemmin sanottuna tilaksi, jolloin hänen toimiva mielensä on irtautunut hänen koomassa olevasta – ja rivien välistä kuolleeksi tulkittavasta – ruumiistaan.

Kirjan loppupuolella, kokemuksestaan ja sairauden kulkuun ja siihen liittyvistä tapahtumista kerrottuaan, Alexander vertaa kokemustaan eri kulttuureissa eri historiallisina aikoina kuvattuihin vastaavanlaisiin rajatilakokemuksiin ja analysoi kokemustaan oman ja muiden tutkijoiden tieteellisen osaamisen valossa. Hän löytää kokemuksestaan useita universaaleja elementtejä, jotka yhdistävät sen eri aikakausina ja eri kulttuureissa koettuihin rajatilakokemuksiin. Tällainen universaali elementti on esimerkiksi se, että kokija kulkee pimeään tunneliin tai vastaavan tilan (Alexanderilla "madonperspektiivimaailman") läpi valoon. Muita ovat esimerkiksi Alexanderilla tavattavat enkelit tai muut niiden kaltaiset olennot (joilla ei välttämättä aina ole siipiä), jotka nähdään varjeleviksi olennoiksi. Ne ovat ottamassa vastaan ihmistä tuossa toisessa ulottuvuudessa ja voivat nähdä kaikkiin suuntiin yhtä aikaa. Yleistä vastaaville kokemuksille on myös, että aikaa ei rajan takaisessa toisessa todellisuudessa ole. Kokemukseen liittyy usein myös musiikin kuuleminen keholla, kuten myös rakkauden kokemus. 'Maallisella' kielellä näitä kokemuksia on yleensä vaikea kuvata.

Kirjan kerronta etenee tämänpuoleisessa ja tuonpuoleisessa. Alexander kuvaa välillä ulkoisia tapahtumia muiden ihmisten perspektiivistä (hoitoprosessin sujumista ja tautitilansa etenemistä sekä perheensä, sukulaistensa ja lähimmäistensä tunteja heidän valvoessaan ja rukoillessaan hänen vuoteensa vieressä). Välillä hän taas kuvaa niitä kokemuksia, joita hän matkallaan tuonpuoleisessa kokee. Lukija saa kuvan, että tapahtumat molemmissa ulottuvuuksissa ovat samanaikaisia. Kirja on kirjoitettu mukaansatempaavasti (joskaan Nobel-tasoisesta kerronnasta ei voida puhua) ja se on ajoittain Alexanderin omien ja hänen läheistensä tunteja kuvatessaan myös koskettava.

Mielenkiintoista Alexanderin teoksessa on se, että hän pyrkii valottamaan tekstinsä syntyä jossain määrin tieteellisen lähdekriittisesti. Hänen mukaansa itse tuonpuoleiseen liittyvät kokemukset – joiden muistikuvat hänen oman näkemyksensä mukaan olivat piirtyneet häneen mieleensä hyvin selvästi ja tuntuivat todellisilta – hän kirjoitti ylös melko pian toipumisensa jälkeen. Aikuisen poikansa kehotuksesta hän ei kertomansa mukaan tutustunut tätä ennen aihetta käsittelevään kirjallisuuteen. Hänen ainoa kosketuksensa kuolemanraajakokemuksiin oli tätä ennen ollut vain hänen omien potilaittensa kertomusten kautta. Niihin hän oli kertomansa mukaan suhtautunut lähinnä lääkärin ymmärtäväisyydellä ja ystävällisyydellä, mutta ei ollut pitänyt kokemuksia todellisina muuten. Kokemustensa ylöskirjaamisen jälkeen Alexander on kuitenkin kertomansa mukaan tutustunut laajasti aihetta käsittelevään kirjallisuuteen. Tästä kertoo kirjan loppuun lisätty kirjallisuuslista. Tämänpuoleisen, itselleen koomasta johtuen kokemattoman todellisuuden kuvaus taas perustuu Alexanderin mukaan siihen, mitä hänen läheisensä ja häntä hoitaneet tahot ovat tapahtumista kertoneet.

Kirjan loppuun lisätystä kirjallisuuslistasta huolimatta teos on kuitenkin luonteeltaan populaarinen. Suurimpaan osaan kirjallisuuslistan teoksista (harvaa poikkeusta lukuun ottamatta) ei ole viitattu itse tekstissä. Listasta on aiheesta

kiinnostuneille kuitenkin varmasti hyötyä, ja se sisältää myös uudempaa tutkimusta. Kirjallisuusluettelo lisää kirjan mielenkiintoisuutta jonkin verran, samoin myös lopusta löytyvä asiasanahakemisto, joka vaikuttaa melko kattavalta.

Alexander yhdistää kirjassaan uskonnollista ja tieteellistä diskurssia ja pyrkii tieteellisen tiedon valossa selittämään myös uskonnolliseksi käsittämänsä kokemuksen olemusta. Tämä muistuttaa sitä tapaa, jolla esimerkiksi monet nykypäivän suomalaisetkin selittävät omia yliluonnollisiksi miellettyjä kokemuksiaan. Tavalle on usein ominaista jonkinlainen pseudotieteellisyys: selityksiä haetaan suosittujen ja eksaktina pidettyjen luonnontieteellisten alojen, kuten geeniteknologian ja fysiikan parista, joiden popularisoidut esitykset tarjoavat asiaan tarkemmin perehtymättömällekin yksinkertaistetun kuvan kyseisten tieteenalojen löydöksistä. Niin sanotuilla kovilla luonnontieteillä lieneekin jo sen verran vankka asema, ainakin sekularisoituneessa Suomessa, että yliluonnollisten kokemusten merkityksellistäminen vaatii sen huomioimista, mikäli kokemus ei asetu luontevasti esimerkiksi uskonnolliseen diskurssiin.

Eben Alexander eroaa tästä pseudotieteellisestä yliluonnollisen kokemuksen selittämisestä kenties siinä, että hän itse neurokirurgina omaa jonkin verran aiheeseen liittyvää tietoa. Alexander tuo esille useita hypoteettisia vaihtoehtoja. Hänen kokemuksensa voitaisiin hänen mukaansa katsoa johtuneen esimerkiksi aivojen hapenpuutteesta ja tapahtuneen vain yksilön mielessä, eikä kokemus siksi olisi todellinen.

Alexander kuitenkin hylkää suurimman osan esittelemistään tieteellisistä hypoteeseista erilaisin argumentein, joskus lukijan mielestä ehkä liiankin innokkaasti, vedoten muun muassa säilyneiden muistikuvien selkeyteen ja kokemuksensa interaktiivisuuteen. Ilmeisesti Alexander epäilee, että tieteelliset argumentit veisivät pohjan hänen omalta ennakkoletukseltaan ja päätelmältään: siltä, että hän on koomassa ollessaan käynyt taivaassa. Sinänsä Alexanderin tieteellisten näkemysten kanssa käymä keskustelu kertookin myös siitä, miten tieteellinen ja uskonnollinen sfääri ovat nykymaailmassa rajanneet toisensa pois, eikä toisen tontille ole kummallakaan menemistä. Tämä tulee ilmi myös Alexanderin teoksen englanninkielisen laitoksen saamassa runsaassa kritiikissä, jota on tullut sekä teologeilta että neurotieteilijöiltä.

Kutkuttavan mielenkiintoinen erityisesti tieteellisiä selityksiä omille vastaaville kokemuksilleen etsivälle on eräs Alexanderin mainitsema kvanttimekaniikassa esille tullut huomio. Sen mukaan atomia pienempiä ilmiöitä tutkittaessa tutkijan erottaminen kohteestaan on mahdotonta. Alexanderin mukaan (s. 152) tällaiset subatomaariset ilmiöt osoittavat, miten todellisuutena koettu maailma, joka koostuu erilaisista konkreettisista objekteista, kuten autoista, taloista ja ihmisistä “osoittautuukin illuusioksi. Äärimmäisten pienten hiukkasten tasolla jokainen aineellisen todellisuuden kappale on yhteydessä jokaiseen toiseen kappaleeseen. Itse asiassa maailmassa ei mitään ‘kappaleita’ olekaan, ainoastaan energian värähtelyitä ja niiden välisiä suhteita.”

Historiantutkijana edellä esitetyn toteamuksen osalta kiinnostaa erityisesti se, miten Alexanderin tekstissään viljelemät selitykset ja hypoteesit tulevat näkymään kuolemanrajakokemuksia käsittelevissä maallikkokeskusteluissa – tai jopa itse kokemusten kuvauksissa. Mieleen muistuu Yliopisto-lehden (8/2013, s. 38) taannoinen teksti pimeästä aineesta: sen mukaan pimeän aineen läsnäolo on nytkin havaittavassa todellisuudessamme hiukkasina, jotka huomaamattamme virtaavat jatkuvasti lävitsemme (koska fysiikan näkökulmasta aineellinen tomumajamme on tyhjyyttä). Onkin mielenkiintoista seurata, missä muodossa molempien edellä mainittujen tekstien popularisoitua tieteellistä antia tullaan vielä tapaamaan suomalaisessa kuolemanrajakokemuksia (ja muita yliluonnollisiksi miellettyjä kokemuksia) koskevassa keskustelussa.

Vahvoista ennakkoletuksistaan ja jossain määrin puolueellisesta käsittelevästä huolimatta Alexanderin kirjan arvo on sen tarjoamassa esimerkissä vertaiskokemuksesta. Kuten Alexander itse tuo esille, koetulla kokemuksella on ollut hänen elämälleen pelkästään myönteinen vaikutus. Tällaisina erilaiset erityiset kokemukset, kuolemanrajakokemukset mukaan lukien, monesti kokijoilleen hahmottuvatkin, elleivät ne sitten ole hyvin kielteisiä kokemuksia. Monet kokevat sellaisiakin. Kuolemanrajakokemuksilla näyttää siis olevan oman aikamme kulttuurissa erilaisia funktioita, jotka loppupeleissä voivat toimia myös yksilön hyvinvointia edistäen. Sen lisäksi kokemuksesta kertominen ja sen julkiseksi tekeminen epäilemättä tuo myös apua, lohdutusta ja hyvinvointia monille muille vastaavia kokeneille tai heidän läheisilleen. Tämän kautta kirjalle löytyy myös oikeutus ja merkitys: yliluonnollisiin kokemuksiin niin usein nykyaikana

liitetty stigmatisointi kenties vähittäin purkautuu, kun kokemuksista tehdään julkisia. Sen vuoksi parempi siis kertoa kuin vaieta.

Kirjoittaja:

Kirsi Kanerva on kulttuurihistorian jatko-opiskelija Turun yliopistossa. Hän tarkastelee väitöstutkimuksessaan tunteita, kuolemaa ja eläviä kuolleita keskiajan islantilaisessa saagakirjallisuudessa. Yhteydenotot: ktkane@utu.fi.

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol.3 2/2014

© Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.

https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2014/12/pajari_arvio.pdf

Kirja-arvio

Ilona Pajari

Jyväskylän yliopisto

Olli Kleemola – Aake Kinnunen – Virpi Kivioja: Tuntemattomien sotilaiden albumi. Readme.fi, Helsinki 2014. 288 s.

Sota-ajan valokuvat luovat mielenkiintoisen näkökulman aikakauden ihmisten kokemuksiin ja maailmankuvaan. Paljon tutkitut ja julkaistut kirjeet kertovat usein muustakin kuin sodasta ja sen tapahtumista; valokuvat keskittyvät hetkeen, mutta nekään eivät ole ”viaton” aineisto, jonka viestin voisi lukea suoraan kuvasta, ja jota ei olisi muokattu paljonkin. Kaikkien, ja varsinkin yksityisaineistojen kohdalla pätee se varaus, että paljon on ajan myötä hävitetty, kadonnut ja tuhoutunut. Vaikeita muistoja ei ehkä haluta kantaa mukana loputtomiin, tai jälkipolvet eivät halua muiden saavan selville kaikkea edesmenneistä. Tästäkin huolimatta sota-ajan kuvat ovat kirjeiden kaltainen, hajanainen mutta kiehtova tutkimusaineistotyyppi.

Yksityisten valokuvien sotahistoriaa

Olli Kleemolan, Aake Kinnusen ja Virpi Kiviojan kirjoittama ja toimittama Tuntemattomien sotilaiden albumi perustuu pitkälliseen työhön sota-ajan kuvien parissa. Keskeinen aineistokorpus on Kleemolan oma kokoelma, jonka lisäksi kuvia teokseen on löytynyt rintamamiesten kokoelmista, SA-kuvalta, Sotamuseon kuva-arkistosta ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistosta.

Useimmiten suomalaista toisen maailmansodan aikaa kuvitetaan virallisten lähteiden kuvilla, joiden aineisto on syntynyt virallisen tiedotuksen ja selkeän propagandan tarkoituksia silmällä pitäen. Nyt käsillä olevan teoksen kuvat ovat sotilaiden yksityisalbumeista, pääosin heidän itse rintamalla ottamiaan. Mielikuva sota-ajasta on helposti se, että sotilailla ei olisi ollut rintamalla mukana juuri mitään henkilökohtaista esineistöä, eikä aikaa valokuvaamisen kaltaiseen puuhaan olisi ollut lainkaan. Tämä teos kuitenkin todistaa toisin.

Teos painottuu luonnollisesti kuviin, mutta tekstiosuudetkin ovat enimmäkseen laadukkaita ja taustoittavat merkittävällä tavalla muuten helposti mykiksi jääviä sota-ajan valokuvia. Tuntemattomien sotilaiden albumi ei kerro vain kuvaamisesta rintamalla, vaan valokuvaamisen historiasta erityisesti Suomessa ja kansan keskuudessa, kuten kuluttamisen historiasta muutenkin. Kamerat halpenivat maailmansotien välillä huomattavasti, ja niitä saattoi löytyä

tavallisestakin kodista. Kuvaaminen oli silti usein erityinen harrastus, ei jokaisen hallitsemaa arkista puuhaa kuten nykyään. Enemminkin olisi kuvaamisen kulttuurista voinut kertoa: missä kaikissa tilaisuuksissa kuvattiin, keitä ja missä oloissa kuvattiin. Näin osa teoksen kuvamateriaalista olisi tullut helpommin ymmärrettäväksi.

Kuva-aiheiden moninaisuus

Millaisia aiheita epävirallisissa sotakuviissa sitten esiintyi? Teos etenee jokseenkin kronologisesti talvisotaa edeltäneestä asepalveluksen ja/tai ylimääräisten kertausharjoitusten ajasta, ensin käytännön syistä vähän kuvattuun talvisotaan ja siitä jatkosotaan ja Lapin sotaan. Kuvausmahdollisuudet eri tilanteissa ovat vaikuttaneet suuresti siihen, mistä asioista ylipäänsä on kuvia. Talvisodan kuvien vähäisyyden syyksi tarjotaan valon niukkuutta talvisissa oloissa, samoin kuin sodan luonnetta. Jatkosodan asemasotavaiheesta onkin paljon kuvia, koska aikaa oli aktiivisempia sodan vaiheita enemmän. Talvikuvia on kyllä jatkosodastakin ja valo näyttää riittäneen hyvin; pikemminkin talvisodan aikaisen tilanteen dramaattisuus ja suhteellinen uutuus ei tuonut valokuvaamisen kaltaista harrastusta ensiksi mieleen. Jatkosodassa sota oli jo tutumpi asia, ja reppuun tiedettiin pakata muutakin kuin välttämättömystarvikkeita.

Varsinaisia taistelukuvia sotilaat ovat ottaneet vähän. Suurin syy on varmasti se, että kuvaaminen oli niissä oloissa vaikeaa ja vaarallista. Juoksuhaudan reunan yli otetut, kameran kepin nokkaan nostamista vaatineet ja usein heikkolaatuiset kuvat ovat tavanomaisia tulkintoja tästä teemasta. Kuvaamiseen keskittyminen ja pään nostaminen juoksuhaudan reunan yli olisi ollut hengenvaarallista. Kuvata kuitenkin haluttiin, jos vain mahdollisuus oli. Kirjoittajat valittelevat taistelukuvien puuttumista ehkä hiukan liikaakin. Lienee selvää, että moneen kertaan teoksessa korostetut aseveljeys ja miesten välinen toveruus edellyttivät taistelutilanteessa keskittymistä varsinaiseen taisteluun, ei kameran kanssa puuhaamiseen, puhumattakaan sodassa oleellisesta annettujen käskyjen noudattamisesta. Virallisten TK-miesten nimenomaisena tehtävänä oli ottaa kuvia, tavallisten sotilaiden ei ollut.

Suurin osa sotaisia toimia ja tilanteita esittävästä kuvista onkin selviä lavastuksia ja poseerauksia. Tämän voi kirjoittajien mukaan päätellä esimerkiksi siitä, että kuva on otettu edestä ja yläviistosta: kuvattavan aseella osoittamassa suunnassa ei voinut olla mitään uhkaavaa, tai kuvaaja olisi pian ollut vainaja. Samoin iloiset ja rauhalliset ilmeet viittaavat muuhun kuin taistelutilanteeseen. Teos viittaa ansiokkaasti yleiseen kuvagenreen eli työvälineiden kanssa poseeraamiseen, mikä oli tuohon aikaan tavallista ja on jatkunut näihin päiviin. Ammattimies on aina ammattimies, ja sotilas aseensa kanssa kuuluu tällaiseen kuvastoon. Kuvilla korostettiin näin sotilasyhteisön jäsenyyttä.

Toinen hyvin tunnettu valokuvatyyppi olivat maisemavalokuvat, joita sotilaat ottivat itse, ja oman kameran puutteessa ostivat muiden ottamia kuvia muistoksi ja kotiin lähetettäväksi. Muutenkin rintamakuvilla oli kysyntää. Haluttiin ehkä kertoa kankeasti sujuvaa kirjoittamista tarkemmin, missä oltiin ja millaista siellä oli. Tunteettomien sotilaiden albumi korostaa, että moni sotilas ei tuohon aikaan ollut käynyt juuri kotikylää kauempana, joten kyseessä oli melkoinen matkailukokemus sotakokemusten lisäksi. Vaikka Itä-Karjalalla ei olisi ollut henkilölle sen suurempaa poliittista tai kansallista merkitystä, siellä oleminen oli vaikuttava elämys. Eriolaista olivat niin luonto kuin ihmisetkin. Neuvostoliiton olemassaolon konkreettinen havaitseminen oli sekin kiehtovaa.

Kuolema valokuvissa

Tästä pääsemme teoksen jonkin verran kohua herättäneisiin aiheisiin. Tunteettomien sotilaiden albumissa taustoitetaan mielestäni onnistuneesti niin elävien kuin kaatuneidenkin vihollisten kuvaamista. Sotavankien kuvaaminen oli moninainen asia: osa vangeista suhtautui kuvaamiseen myönteisesti, osan ilme on vakava ja ahdistunut. Kuvaamistilanne lienee vaikuttanut asiaan eniten: onko kyseessä ollut välitön vangitsemistilanne vai vakiintuneemmat

olosuhteet. Myös näyteltäjä vangitsemisia kuvattiin, minkä voi kirjoittajien mukaan päätellä vangin hymyilemisestä, vaikka häntä ollaan uhkaavinaan aseella.

Sotavankeja esittävien kuvien analysoinnissa teos on parhaimmillaan. Useaan kertaan todetaan, miten sotaa edeltävät (mieli)kuvat ja sodanaikainen propaganda vaikuttivat sotilaiden aiheenvalintaan ja käsittelytapaan. Sotavankien kuvaaminen voiton merkinä ja sotavankiparaatien kuvaaminen olivat tällaisia valintoja.

Vielä suurempia intohimoja herättänyt aihepiiri ovat kaatuneiden vihollisten kuvat. Sota-ajan kuvia nähneelle ja maailman sotien tapahtumiin tutustuneelle niistä noussut kohu vaikuttaa hämmästyttävältä. Kyse ei ole siitä, etteivätkö puolialastomiksi riisutut neuvostoliittolaiset naisotilaat tai suksisauvoilla heitettyt, pystyyn nostetut kaatuneet olisi järkyttävää nähtävää. Samaten kuvien esitelty neuvostosotilaiden keskuudessa tapahtunut ihmissyönteitapaus on kerrattunakin ahdistava. Mutta jos joku vielä kaiken viimeaikaisen kirjallisuuden ja keskustelun jälkeen kuvitteli, ettei suomalaisten sotilaiden joukossa ollut ketään, joka olisi kyennyt häpäisemään vainajia sodan oloissa, hänen kannattanee palata Korkeajännityksen pariin, ellei tämäkin teossarja ole liian realistista sotakuvausta.

Vainajien kohtelu kriiseissä on monesti se, josta todella akuutin kriisin tunnistaa. 1860-luvun nälkävuosina vainajille ei riittänyt kunnollisia arkkuja, ja ”ruumiita oli kuin puita pinossa”. Kunnollisen hautaamisen puute tuli uudelleen esiin vuoden 1918 sisällissodassa, jossa vihollisen vainajia ei kohdeltu samalla kunnioituksella kuin omia. Ruumiskasat olivat jälleen läsnä. Vainajien häpäiseminen ja varsinkin sotaan osallistuneiden naisten kaltoinkohtelu olivat tuttuja teemoja näiltä ajoilta, vaikka virallinen julkisuus ei niitä sodan kuvaan liittänyt. Olisi ollut hämmästyttävää, jos jatkosodan voittoaivoina päivinä ei olisi innostuttu toteuttamaan vihollisen voittamisen tätäkin puolta. Varsinkin, kun tappiot hyökkäysvaiheessa olivat raskaat ja oman ja asetoverien kuolemanpelko jatkuvasti läsnä, ja koska virallisessa propagandassa puhuttiin jopa ”kolmannesta vapaussodasta” (talvisota oli se toinen).

Sodasta ja sodassa kuolemista käytettiin lukuisia kiertoilmauksia. Yksi tavallisimmista oli ”savotta”, joka miesten keskinäiseen, metsässä työskentelevään yhteisöön viittaavana olikin luonteva. Savottakulttuurista sanotaan siirtyneen monia piirteitä myös suomalaiseen rintamaelämään. Metsästystermit olivat yleisiä puhuttaessa ampumisesta, oli kyseessä vihollisen ampuminen tai vihollisen ampumaksi tuleminen. Kuolleen vihollisen vieressä aseensa poseeraaminen on tämän teeman visualisointia. Tekstissä vähemmän hämmästyttävät asiat eivät kuvitettuna enää olekaan niin kevyesti sivuutettavia.

Omia kaatuneita sotilaat eivät juuri kuvanneet, ja aihetta käsittelevissä harvoissa kuvissa vainajien kasvot on peitetty ja heidät on aseteltu kunnioitavasti riviin. Sotilaiden kaatuminen tuleekin paremmin esiin rauhallisemmissa oloissa tai ennen rintamalle lähtöä otetuista kuvista, joihin on vainajan kohdalle piirretty musta risti. Tässä kohtaa siviilikuvien ja rauhanajan valokuvien käytön laajempi kuvaaminen olisi ollut paikallaan. Samoin näet toimitettiin kaikissa kuvissa henkilön kuoltua, toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan saakka. Edelleen näitä ristejä näkee vanhemmissa perhealbumeissa, ja ne saattavat hämmästyttää suvun nuorempia jäseniä.

Vainajien valokuvaaminen sinänsä ei ollut tavatonta vielä toisen maailmansodan jälkeisessäkään Suomessa. Samaisista perhealbumeista saattaa edelleen löytyä kuvia takavuosien hautajaisista, joissa saattoväki on kokoontunut kotitalon pihaan avoimen arkun äärelle. Sen sijaan toisenlaiset vainajien kuvat, joita toisen maailmansodan aikaisten suomalaissotilaiden kodeista saattoi vielä löytyä, on nykyään tunnetuista albumeista yleensä siivottu pois. Oli näet mahdollista ottaa hyvin elävän näköinen kuva vainajasta tavallisissa vaatteissaan, jos häntä ei ollut ehditty kuvata eläessään. Valokuvauksen yleistyessä tämä tapa jäi pois ja uudet sukupolvet alkoivat vieroksua sitä voimakkaasti. On kuitenkin hyvä muistaa, että valokuvauksen historiaan liittyy kaikenlaista niin meillä kuin muuallakin, eikä vainajan kuvallinen esittäminen ollut entisaikaan yhtä outoa kuin se on tänään. Toki rakkaat ja kunnioitetut vainajat esitettiin arvokkaasti, pestyinä ja puettuina, ei kuollessaan kasaan romahtaneina myytyinä saati alastomina.

Sotilaat eivät siis yleensä kuvanneet kaatuneita tovereitaan tai suomalaisia kuolleita sotilaita. Ristit rintamalle lähteviä esittämissä yhteiskuvissa ja rintamatoverien kuvissa puhuvat kuitenkin karua kieltään. Näitä kuvia voi pitää erityisen merkityksellisinä siksi, että ne on otettu tietoisina kuoleman mahdollisuudesta – tulevien vainajien kuvina.

Lopuksi

Sotilaiden itse rintamalla ottavat valokuvat kertovat paljon, samoin ne kuvat joita ei otettu. Lapin sodasta on vähän kuvia monesta syystä. Kirjoittajien tarjoama ilmeisin syy on tähän sotaan osallistuneiden sotilaiden nuoruus; toinen hyvä selitys on se, että poltetussa Lapissa ei raunioiden lisäksi ollut paljon kuvattavaa. Kolmas syy, joka mielestäni saattaa määrittää toisen maailmansodan aikaista yksityiskuvausta laajemminkin, on sodan luonne. Talvisodassa oltiin menossa kohti ylivoimaista vihollista ja tuntematonta kohtaloa. Valokuvien näpsiminen ei yleensä ole tällöin ensinnä mielessä. Jatkosodassa oltiin kuka mistäkin syystä, mutta sotana se oli huomattavasti maallisempi, sekä alkuvaiheissaan menestyksenkäs. Joku ehkä halusi dokumentoida Suur-Suomen syntyäkin omalta vähäiseltä osaltaan, toinen kertoa perheelle, missä nyt mennään. Käsitys siitä, mitä sota ja sotilaana oleminen olivat, oli selkeämpi kuin edellisellä kerralla. Lapin sota oli sotana vaikea ja välirauhansopimuksen pakottama, eikä siinä käyty samalla tavoin propagandassa perinteiseksi kuvattua vihollista vastaan kuten aiemmin.

Tuntemattomien sotilaiden albumi kertoo sodanaikaisen yksityisen rintamavalokuvaamisen tarinan. Siihen olisi voinut liittää vielä laajemmin valokuvaukseen ja 1900-luvun alkupuolen suomalaiseen kulttuuriin liittyviä teemoja. Joitakin näiiviuksia ja epätarkkuuksia esiintyy, näistä ehkä ilmeisimpänä ajatus, että 1930-luvun alussa Suomessa olisi ollut jo niin paljon polkupyöriä, että niiden kysyntä notkahti tästä syystä. Maassa oli tuolloin myös syvä lama, joten eri tuotteiden kysyntä laski ehkä siksikin. Vastaavia kauneusvirheitä on muitakin, mutta ne eivät häiritse teoksen kokonaisuutta, joka on jäntevä esitys toisen maailmansodan aikaisesta rintamamiehen elämästä valokuvauksen keinoin.

Ei ole ensimmäinen kerta, kun tutkija epäilee niin sanotun suuren yleisön kyvyttömyyttä sietää ala- tai edes loppuviitteitä. Tällä kertaa [Readme.fi](#) näyttää suostuneen sellaiseen puolittaisuuteen, että teoksen lopussa on luvuittain jaoteltu lista käytetyistä lähteistä. Koska tekstissä on nimeltä mainittu, ketä kulloinkin siteerataan, ratkaisu ei ole täysin epäonnistunut. Olisi silti toivottavaa, että varsinaiset tiedekustantajat malttaisivat edelleen julkaista tällaistakin kirjallisuutta.

Kirjoittaja:

Ilona Pajari, VTT, on sosiaalishistorian tutkija, joka on lähestynyt suomalaisen kuoleman historiaa sekä sodan että rauhan ajan näkökulmista käsin. Tutkimusaiheita ovat olleet suomalaiset kuolinilmoitukset, toisen maailmansodan aikainen sankarikuolema ja suomalaiset hautajaiset. Tämänhetkisessä tutkimusprojektissaan hän käsittelee jatkosodan alun aikaisia suomalaisia tulevaisuusvisioita. Yhteydenotot: ilona.pajari@jyu.fi

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol.3 1/2014

© Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.

https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2014/12/aho_arvio.pdf

Suomalaiset kuolemankulttuurit

Anna Liisa Aho

Tampereen yliopisto

Hakola, Outi & Kivistö, Sari & Mäkinen, Virpi. 2014. *Kuoleman kulttuurit Suomessa*. Gaudeamus Oy, Tallinna. 270 sivua.

Kirja *Kuoleman kulttuurit Suomessa* on syntynyt osana ihmisen kuolevaisuutta käsittelevää Argumenta-hanketta, joka on toiminut Helsingin yliopiston tutkijakollegiumissa. Kirja on artikkelimuotoinen toimitettu teos, joka rakenteellisesti koostuu kolmen pääteeman; *Hyvä kuolema*, *Yhteisöllinen kuolema* ja *Lopullinen kuolema*, ja Epilogin alle muodostuvista yhteensä kolmestatoista artikkelista sekä kolmesta tietolaatikosta. Epilogi pitää sisällään artikkelin aiheesta *Ammattina kuolema* (Helena Ranta). Kirjaan sisältyvissä tietolaatikoissa käsitellään Kuolevien vanhusten omaishoivaa (Minna Zehner), esitetään Tapaus Garp (Mia Korpiola) ja tarkastellaan Koulusurmia ja paikallisyhteisöjä (Atte Oksanen & Pekka Räsänen).

Kuvaan seuraavaksi kirjan pääteemoihin sisältyviä artikkeleita ja lopuksi tarkastelen kirjaa sekä sen sisältöä kokonaisuutena.

Hyvä kuolema -teemaan liittyvät artikkelit käsittelevät aihealueita *Suomalainen Kuolema* (Ursula Vala), *Luonnollinen vai joudutettu kuolema* (Juha Hänninen), *Kuolevan kohtaaminen* (Mikko Salmela) ja *Kuoleman kokemus* (Outi Hakola).

Suomalaista kuolemaa käsittelevässä artikkelissa kuolemaa kuvataan yleisimpien suomalaisten kuolinsyiden ja niiden tilastoinnin perusteiden sekä muuttumisen näkökulmasta. Joiltakin osin artikkelissa tehdään vertailua myös kansainvälisiin kuolintilastoihin. Suomalaisten kuolinsyidenä ja erityisyytenä kirjoituksessa nostetaan esiin muun muassa saunakuolemat ja alkoholin aiheuttamat kuolemat. Itsemurhakuolleisuuden, henkirikosten ja perhesurmakuolleisuuden tarkastelu olisi ollut myös perusteltua, sillä huolimatta tilastollisesta vähäisyydestä, ne ovat väkilukuun suhteutettuna osa suomalaista kuolemankulttuuria. Kirjoituksessa tuodaan esiin myös perustietoa kuolintodistukseen liittyvistä asioista, kuvataan kuoleman määritelmää lain mukaan sekä kuoleman fysiologiaa ja kuolinprosessia. Artikkelissa esitetään myös perustietoa kuolinsyytutkinnasta erityisesti lääketieteellisestä ja oikeuslääketieteellisestä näkökulmasta. Kokonaisuudessaan artikkeli on kattava peruskuvauksena suomalaisesta kuolemasta ja antaa lukijalle perustietoa monista kuolemaan liittyvistä aihealueista. Teksti on helppolukuista ja ymmärrettävissä olevaa myös asiaan perehtymättömälle.

Artikkelissa *Luonnollinen vai joudutettu kuolema* tarkastellaan erilaisten käsitteiden, kuten saattohoidon, eutanasian ja totutun hyvän hoitokäytännön, välisiä suhteita. Käsiteltyihin aiheisiin ei anneta valmiita vastauksia, vaan kirjoituksessa esitetään runsaasti aihealueeseen liittyviä kysymyksiä ja vastakkainasetteluita. Nämä herättävät lukijan mielenkiinnon ja asettavat

pohtimaan aihealuetta eri näkökulmista. Eutanasiaan liittyvässä pohdinnassa kirjoituksessa tuodaan esiin myös kansainvälistä näkökulmaa aihealueeseen.

Kuoleman kohtaamiseen liittyvässä artikkelissa otetaan kantaa muun muassa surun diagnostiikkaan; mahdollisuuteen diagnosoida suru kliiniseksi masennukseksi kaksi viikkoa läheisen kuolemasta. Tämä on viime aikoina herättänyt keskustelua Suomessa, ja siitä syystä aihealueen käsitteleminen laajemmin eri näkökulmista olisi voinut olla tarpeellista. Artikkelissa esitetään melko yksityiskohtaisesti amerikkalaisen psykiatrin Elisabeth Kubler-Rossin klassinen kuolevien potilaiden vaiheteoria, joka on, erityisesti terveydenhuoltoalalla, ollut aiemmin vahvana teoreettisena lähtökohtana kuolevien potilaiden, ja jopa surevien kohtaamisessa. Kyseinen vaiheteoria on historiaa, ja todettu myös hoitotyön käytännössä liian lineaariseksi tavaksi kohdata kuolevia potilaita. Täten kyseisen teorian esiin nostaminen kuolevan potilaan kohtaamisen mallina olisi voinut olla lyhyempi, toteava historiallinen katsaus. Kirjoituksessa nostetaan esiin myös kuolevan emotionaalista kohtaamista vaikeuttavia psykologisia, biologisia ja kulttuurisia syitä sekä kuolevan tukemista saattohoidossa. Kokonaisuudessaan kirjoitus on mielenkiintoinen kokonaisuus, jossa lukijana jäin kuitenkin kaipaamaan uusinta aihealueeseen liittyvää tutkimustietoa.

Artikkelissa *Kuoleman kokemus* aihealuetta tarkastellaan pääosin kuolemaan liittyvän taiteen ja aihealueeseen liittyvien tv-ohjelmien näkökulmasta. Artikkelin painottuu enimmäkseen taiteilija Minna Havukaisen exitus-näyttelyyn ja hänen kokemuksiin ja näkemyksiin kuolemasta. Kirjoituksessa nostetaan esille kuitenkin myös mielenkiintoisesti ja jäsennellysti yhteiskunnassamme tapahtuvaa kuoleman keskustelua, muun muassa televisiosarjan ja sen herättämien ajatusten näkökulmasta. Kokonaisuudessaan artikkeli on sisällöllisesti hyvä katsaus ja antaa keskeistä tietoa siitä, miten suomalaiset tänä päivänä suhtautuvat kuolemaan ja siitä keskusteleminen.

Yhteisöllinen kuolema teema sisältää artikkelit *Kuolemanrituaalit Suomessa* (Ilona Pajari), *Sosiaalinen kuolema* (Kaarina Koski), *Perinnön jakaminen ennen ja nyt* (Mia Korpiola) sekä *Urheilusankarin kuolema* (Johanna Sumiala).

Kuolemanrituaalit Suomessa artikkelissa kootaan hyvin keskeiset suomalaiset kuolemanrituaalit, erityisesti historiallisesta näkökulmasta, mutta kirjoituksessa nostetaan esiin myös niiden muutos ja tilanne nykypäivänä. Artikkelissa pohditaan muun muassa sairaalakuolemien vaikutusta ja hautauskulttuurien muuttumista tuhkauksen myötä. Kirjoitus on kokonaisuudessaan mielenkiintoinen. Kuvaus kuolemanrituaaleista auttaa lukijaa ymmärtämään kuolemanrituaaleja kaikkine muutoksineen ja vaiheineen.

Sosiaalinen kuolema artikkelissa käsitellään yhteisön sosiaalistumisprosessia biologisen kuoleman jälkeen. Kirjoituksessa kuvataan erityisesti niitä prosesseja, joita tapahtuu sen jälkeen, kun kuolleen ihmisen aktiivinen rooli lakkaa ja hän irtaantuu yhteisöstä jäsenyydestä. Kirjoittaja johdattelee lukijaa aihealueeseen historiallisesta näkökulmasta, joka on valaisevaa ja kokonaisuudessaan mielenkiintoista luettavaa sekä nykyaikaa valaisevaa. Kirjoitukseen on sisällytetty aihealueeseen liittyvää tietoa myös eri kulttuurien näkökulmasta, joka rikastuttaa sitä.

Artikkelissa *Perinnön jakaminen ennen ja nyt* pureudutaan aihealueeseen pääosin historiallisesta ja osin myös kulttuurisesta näkökulmasta. Kirjoitus on valaiseva, mutta sen painottuminen enimmäkseen historialliseen näkökulmaan ei välttämättä anna lukijalle riittävästi tietoa nyky-yhteiskunnan traditioista ja säännöistä liittyen perinnönjakoon, joita lukijana myös jäin odottamaan enemmän.

Artikkelissa *Urheilusankarin kuolema* aihealuetta käsitellään pääosin Mika Myllylän kuoleman ritualisoinnin, sen ilmenemisen ja urheilusankarin kuoleman media-aineistojen myötä. Huolimatta siitä, että kirjoituksen pääosa rakentuu vain yhden urheilusankarin kuoleman ympärille, kirjoituksessa pohditaan myös laajasti yleisiä kysymyksiä kuoleman ritualisoinnista ja julkisen kuoleman paikasta nyky-yhteiskunnassamme, erityisesti mediassa. Artikkelin on mielenkiintoista luettavaa ja kuvaa hyvin yhteisöllistä suremista, ja erityisesti median osuutta siinä.

Lopullinen kuolema teemassa käsitellään aiheita *Kuolemattomuus uskonnoissa* (Kimmo Ketola), *Kuoleman ja kuolemattomuuden biologia* (Seppo Vainio), *Itsemurha* (Jari Holopainen & Timo Partonen) ja *Kuoleman pahuus* (Sami Pihlström).

Kuolemattomuus uskonnoissa artikkelissa käsitellään eri uskontoperinteiden käsityksiä (muun muassa kristinuskon, juutalaisuuden, islamin, hindulaisuuden, buddhalaisuuden) kuolemasta ja kuoleman jälkeisestä elämästä. Katsaus aihealueeseen on antoisa ja lisää lukijan tietoa sekä sitä kautta ymmärtämystä eri uskontoperinteitä omaavien kuolevien

ja surevien näkemyksistä, joista on vähän keskustelua ja kirjoitettua tietoa. Tiedon avulla sekä eri ammattialoilla että ylipäätään yhteiskunnassamme voidaan paremmin kohdata kuolevien ja surevien monikulttuurisuutta.

Kuoleman ja kuolemattomuuden biologia artikkelissa pureudutaan kuoleman ja kuolemattomuuden kysymyksiin sekä elämän ja kuoleman yhteenliittymään solujen tasolla. Kirjoituksen lähtökohdissa esitetään useita kysymyksiä, joihin artikkelissa myös pyritään antamaan vastauksia. Kirjoitus on kokonaisuudessaan mielenkiintoista luettavaa ja antaa lukijalle uudenlaista näkökulmaa pohtia kuolemaa osana elämää. Tosin kirjoituksessa käytetään osittain myös sellaista käsitteistöä, että ensikertaa aihealueeseen tutustuvalla sen sisältö saattaa jäädä osittain avautumatta.

Teemakappaleen viimeinen artikkeli *Itsemurha* sisältää tietoa itsemurhatilastoista ja itsemurhien määrän muuttumisesta Suomessa, sekä myös osittain itsemurhien määrän vertailua muiden maiden tilastoihin suhteutettuna. Kirjoituksessa käsitellään aihealuetta holistisen ihmiskäsityksen näkökulmasta sisällyttäen aihealueen tarkasteluun myös historiallista, yhteiskunnallista ja uskonnollista näkökulmaa. Kirjoitus on monipuolinen ja kattava kooste aihealueesta.

Lopuksi

Kirjassa *Kuoleman kulttuurit Suomessa* aihealueeseen pureudutaan monitieteisesti usean tieteenalan näkökulmasta, jota myös kirjan artikkelin kirjoittajat edustavat. Rakenteellisesti kirjan kolme pääteemaa on hyvin suunniteltu ja niihin sisältyvät artikkelit muotoutuvat hyvin kunkin teeman alle. Tietolaatikat ja epilogi täydentävät hyvin kirjan muuta sisältöä.

Kokonaisuudessaan artikkelit muodostavat sisällöllisesti suhteellisen monipuolisen kokonaisuuden aihealueeseen liittyen. Useissa kirjoituksissa kuitenkin korostetaan historiallista näkökulmaa ja lukijana jäin kaipaamaan enemmän uusinta aihealueeseen liittyvää käytäntöä ja siihen liittyvää tutkimustietoa. Toisaalta myös esimerkiksi hoitotieteellinen näkökulma aihealueeseen jää puuttumaan kokonaan, joskin useissa eri yhteyksissä kirjassa mainitaan hoitajat, jotka ovat keskeinen ammattiryhmä kuolevan potilaan ja surevien omaisten kohtaamisessa. Myös psykologinen näkökulma aihealueeseen jää kirjan sisällöissä vähäisemmälle. Kirjan tekstit olivat helppolukuisia ja kirjan ulkoasu viimeistelty. Kirjan käsiteltävyys olisi ollut parempaa suurempikokoisena ja myös fontin koko jää kirjassa pieneksi.

Edellä esittämistäni huomioista huolimatta suosittelen mielihyvin kirjaa muun muassa oppikirjaksi erityisesti sosiaali- ja terveysalan koulutukseen sekä laajasti myös muuhun opetuskäyttöön eri ammattialoille ja tieteenaloille.

Kirjoittaja:

Anna Liisa Aho, TtT, dosentti, surututkija, työskentelee Tampereen yliopiston Terveystieteiden yksikössä. Hän on pitkään tutkinut eri perheenjäsenten surua, selviytymistä ja surevien moniammatillista tukemista eri näkökulmista. Yhteystiedot: anna.l.aho@uta.fi

väitöstiedote

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol.3 2/2014

© Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.

https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2014/12/nurmi_vaitostiedote.pdf

Koulusurmat lisäsivät sekä yhteisöllisyyttä että ristiriitoja

Turun yliopiston tiedote 25.9.2014

Valtiotieteen maisteri **Johanna Nurmen** sosiologian väitöskirja *Let Go and Remember. How Finnish Communities Experienced and Memorialized School Shootings* tarkastettiin 3. lokakuuta 2014 Turun yliopistossa.

Suomessa koulusurmia kokeneet yhteisöt painottivat selviytymisstrategiana joko yhteistä suremista tai nopeaa arkeen palaamista. Tapaukset lisäsivät tilapäisesti yhteisöllisyyttä, mutta myös ristiriitoja paikallisyhteisöissä. Ilmiöt havaitsi valtiotieteiden maisteri Johanna Nurmi Turun yliopistoon tekemässään väitöstutkimuksessa. Sosiologian alan väitöstutkimus valottaa väkivaltatapausten yhteisöllisiä seurauksia. Nurmen tutkimusta varten haastateltiin 43 Jokelan ja Kauhajoen asukasta, sekä 11 kriisityöntekijää vuosina 2009–2010. Suomessa vuosina 2007 ja 2008 tapahtuneet koulusurmat voidaan nähdä osana globaalia kouluampumisilmiötä. Koulusurmien määrä on ollut kasvussa viimeisten 20 vuoden ajan, ja suurin osa tapauksista sattuu Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa.

Johanna Nurmen mukaan paikallisten asukkaiden haastattelujen perusteella koulusurmat koettiin eri tavoin Jokelassa ja Kauhajoella. Jokelassa haastateltavat kuvasivat koulusurmatapausta koko kylän kriisinä. Koko yhteisö miellettiin uhrina ja yhteisiä surun ilmauksia kuten kynttilöiden viemistä koulun viereisen lammen rannalle, pidettiin tärkeinä yhteisön toipumisen kannalta, toteaa Nurmi. Kauhajoella yhteisö taas kuvattiin koulusurman sattumanvaraisena tapahtumapaikkana, ja sivullisten julkisia surun ilmauksia pidettiin usein turhina. Kauhajoella paikallisyhteisö tiivistyi torjuessaan uhrin leiman ja pyrkiessään välttämään pitkäkestoista poikkeustilaa koulusurman jälkeen. Tämä voidaan ymmärtää näkymättömämpänä hiljaisen yhteisöllisyyden prosessina, Nurmi selvittää.

Usein kriisien tai katastrofien jälkeen yhteisöllisyys vahvistuu, mutta yhteisön tiivistymiseen liittyvät myös ulossulkemisen käytännöt. Nurmen havaintojen mukaan Jokelassa osa asukkaista määritteli tekijän perheen yhteisön ulkopuolelle. Kauhajoella taas koko koulusurmatapaus ulkoistettiin, koska tekijä ja uhrin olivat ulkopaikkakuntalaisia. Siihen, että Jokelassa ja Kauhajoella yhteisöt suhtautuivat niin eri tavalla koulusurmiin, on vaikuttanut ainakin kaksi tekijää. Ensinnäkin Jokelassa uhrin olivat yhteisön omia jäseniä, Kauhajoella ulkopaikkakuntalaisista, ja toiseksi yhteisöillä on erilainen paikallinen identiteetti. Kauhajoella on vahva pohjalaisidentiteetti, jossa korostuu paikallisyhteisö, Nurmi sanoo. Nurmen mukaan koulusurmiin liittyvät ristiriidat koskivat sopivaa tunteiden ilmaisua, suru- ja muistelukäytäntöjä, toipumisen tahtia sekä Jokelassa suhtautumista tekijän perheeseen. Myös tapausten syistä ja seurauksista esitettiin erilaisia tulkintoja.

Paikallisyhteisöt pyrkivät palauttamaan koulusurmien heikentämää turvallisuuden tunnetta kahdella tavalla: joko palaamalla nopeasti arkeen, kuten Kauhajoella, tai Jokelan tapaan muistelemalla ja suremalla yhdessä. Nurmen mukaan

nämä molemmat tavat edistävät yhteisöllisyyttä omalla tavallaan. Monilla oli voimakas tarve keskustella ja jakaa kokemuksiaan. Yhteiset tilaisuudet ja keskustelut muiden yhteisön jäsenten kanssa loivat yhteisöllisyyttä ja olivat monille tärkeitä, sillä vaikka kriisiapu oli periaatteessa kaikkien saatavilla, eivät monet kokeneet sitä tarvitsevansa tai olevansa siihen oikeutettuja, toteaa Nurmi.

Yksi tutkimuksen anneista olikin nostaa esille yhteisön merkitys kriisin hetkellä. Esimerkiksi koulusurmien käsittelemistä paikallisyhteisöissä on tutkittu maailmanlaajuisestikin vasta vähän. Nurmen paikallisten asukkaiden kokemuksiin pohjautuva väitöstutkimus on Suomessa alan pioneerityö. Meillä on paljon tietoa siitä, miten yksilö reagoi kriisin hetkellä, mutta vain vähän tietoa, miten siitä, miten väkivalta koetaan yhteisön tasolla ja mitä seurauksia sillä on paikallisyhteisölle. Ja kuitenkin yhteisötaso vaikuttaa myös yksilön kokemukseen. Uuden tiedon perusteella voimme miettiä, miten tukea kriisin hetkellä yhteisöä. Esimerkiksi koulusurmien jälkihoitohankkeissa painottui yksilötason kriisiapu, Nurmi sanoo.

Kriisin jälkeinen yhteisöllisyys voi kannatella turvaverkkona, tukea toipumista ja edistää hyvinvointia pitkällä aikavälillä. Toisaalta yhteisöllisyydellä oli myös kielteisiä seurauksia, esimerkiksi Jokelassa kollektiivinen syyllisyudentunne, yhteisön jakautuminen sekä kokemus paikkakunnan leimautumisesta.

seminaari- raportti

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol.3 2/2014

© Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.

https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2014/12/pajari_raportti.pdf

Eettistä puhetta kuolemasta

Iiona Pajari

Jyväskylän yliopisto

Kuoleman tieteellinen tutkiminen 9.10.2014 Turun yliopisto, Sirkkalan kasarmi, Janus-Sali.

Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura ry:n Turun yliopistossa 9.10.2014 järjestämä seminaari Kuoleman tieteellinen tutkiminen sai liikkeelle nelisenkymmentä kuolemantutkimuksesta kiinnostunutta tutkijaa, opiskelijaa ja muita yleisön edustajia. Tunnelma oli hyvä ja innostunut sekä keskustelu vilkasta. Seuraavassa joitakin huomioita seminaarin esityksistä ja niistä virinneistä ajatuksista.

Keynote-luennoitsija Benita Heiskanen on Turun yliopiston Pohjois-Amerikan tutkimukseen keskittyvän John Morton -keskuksen johtaja. Hänen esitelmänsä käsitteli *Ciudad Juárezin* alueen nuoriin naisiin 1990-luvulla kohdistunutta väkivalta-aaltoa, sitä seurannutta huumesotaa sekä väkivaltaisen kuoleman kokemuksia ja representaatioita. Samoin esille tulivat erilaisten kuolemien arvostukset, niiden liittäminen yhteen ja toisaalta halu nähdä ne erillisinä. Tutkijan etiikkaan liittyvässä pohdinnassa korostui se, miten tutkija pystyy tutkimaan väkivallan keskellä elävien ihmisten kokemuksia ja miten suojelemaan tutkimukseen osallistujia.

Heiskanen lähti alun perin alueelle tutkimaan kokemuksia mainituista naismurhista. Hänen aloitettuaan tutkimuksen kävi ilmi, että väkivalta ei ollut suinkaan loppunut vaan huumekartellien väliset väkivaltaisuuDET lisäsivät alueen turvattomuutta entisestään. Ongelmallisia olivat niin oikeuslaitoksen toiminta, poliisin väliintulon väkivaltaa jopa lisäävä vaikutus sekä ihmisten ajatusmaailman muuttuminen. Alueelle oli syntynyt väkivallan kulttuuri, eivätkä tavalliset ihmiset uskaltaneet enää lähteä kotoaan. Huumesotien uhrit haluttiin esittää julkisuudessa yksinomaan rikollisina, vaikka uhreiksi joutui aivan tavallisia ihmisiä, joilla ei ollut mitään yhteyttä huumekauppaan.

Heiskasen tutkimus käsitteli ihmisten kokemusten lisäksi erilaisia kuoleman julkisia esittämistapoja. Yhtenä murhien symbolina hän esitteli uhrien nimillä varustettuja vaaleanpunaisia ristejä, joita pystytettiin alueella julkisille paikoille. Taiteen keinoista Heiskanen esitteli videon Teresa Serranon *La Piñata*, jossa mies ensin koskettelee ja sitten väkivaltaisesti hakkaa murskaksi nuorta tyttöä esittävän nukun. Videon julkinen esittäminen kiellettiin aikanaan. Julkisuus näiden kuolemien yhteydessä on kuitenkin oleellista. Murhatut nuoret naiset olivat tehdastyöläisiä ja julkisuuteen haluttiin tuoda ihmiset tilastojen takaa.

Samalla tavoin huumesotien uhrit haluttiin alueella julkistaa, vaikka hallinto halusi vaieta aiheesta ja leimata kaikki uhrit rikollisiksi. Yleensä keskustelussa oli kuoleman identiteettipolitiikka: keiden kuolemasta puhuttiin, keiden kuolemat olivat tärkeämpiä kuin toisten? Naismurhien feministinen tulkinta aiheutti eripuraa, koska samaan rajaseudun väkivallan aaltoon kuuluneita murhia tulkittiin eri tavoin.

Eettiset kysymykset tällaisessa akuutissa tilanteessa ovat moninaisia. Miten tutkijana voi puhua väkivallasta uusintamatta ja toistamatta sitä? Mitkä ovat tutkijan motiivit: ”ihmiset alkoivat välittää väkivallasta vasta, kun siitä oli hyötyä heidän uralleen”. Myös kuoleman representaatioiden tutkijoille esitettiin sama syytös. Mitkä ovat tutkijan aikaansaamat hyödyt ja voiko tutkija aiheuttaa tutkimuksellaan kohderyhmälle haittaa? Totuus on, että tutkimuksenkin jälkeen väkivallan uhrin jäävät edelleen keskelle väkivallan seurauksia, samalla kun tutkijat edistävät omaa akateemista uraansa.

Tutkimuksen seuraukset tutkittaville ovat aina keskeinen eettinen kysymys, varsinkin kun tutkitaan edelleen elossa olevia henkilöitä. Tutkimus ei saa altistaa tutkimushenkilöä uusille vaaroille, eikä traumatisoida häntä lisää. Tästä virisi seminaarissa runsaasti keskustelua, samoin kuin erilaisten kuolemien suhteuttamisen ja ilmaisemisen vaikeudesta.

Käsittelen jatkossa eri puhujien esitelmiä yhdessä, samoja eettisiä kysymyksiä yhteen liittäen. Näin vältän antamasta mahdollisesti väärää tietoa kunkin tutkimuksen yksityiskohdista, ja kokoan yleisempiä kysymyksiä jatkopohdintoja varten. On selvää, että kuolemaa koskevien tutkimusten ongelmat ovat tavallisia muissakin tutkimuksissa. Kuolema herkkänä ja vaikeana aiheena asettaa kuitenkin erityisiä vaatimuksia tutkijalle ja hänen taidoilleen sekä tutkimuseettisestä näkökulmasta.

Seminaarissa yhtenä keskeisenä kysymyksenä oli; Tuleeko tutkijan kertoa tutkittaville kaikki omasta identiteetistään ja sitoumuksistaan? Onko tutkijan tarpeen aina kertoa edes olevansa tutkija? Näitä kysymyksiä pohdimme erityisesti Juha Itkosen ja Outi Hakolan esitelmien äärellä. Haastatteluissa tutkimukseen osallistuvien vastauksiin ja luottamuksellisuuteen voi vaikuttaa, jos tutkijan tiedetään edustavan haastatteluissa esille nousevaa virallista tahoa.

Toisaalta haastattelut ovat selkeitä aineistokeruutilanteita, joissa tutkijan ja tutkittavan roolit yleensä hahmottuvat kummallekin osapuolelle. Niissä voi nousta esille voimakkaitakin tunteita. Vaikka tutkimukseen osallistuvan omakohtaisesta kokemuksesta olisi kulunut jo aikaa, tutkimukseen osallistuminen saattaa nostaa esiin kokemukseen liittyviä asioita uudelleen. Onkin esitetty kysymys, onko oikein palauttaa vaikeita asioita ihmisten mieliin yhä uudelleen? Juha Itkoselta on kysytty, eikö kuolleena syntyneen lapsen vanhempien haastattelemisen sijaan voisi haastatella esimerkiksi sairaalapappeja? Onko tällaisen tutkimuksen hyödyllisyydestä näyttöä, joka oikeuttaa sen tekemisen?

Internetissä tutkijan rooli on hieman toisenlainen. Haastatteluja voi tehdä sähköpostitsekin, mutta verkkoetnografiaksi kutsuttu tutkimusmenetelmä tarkoittaa osallistumista toimintaan, esimerkiksi verkkokeskusteluihin. Onko tutkijan tuotava internetin keskustelupalstoilla tutkijanidentiteettinsä esille, kerätessä aineistoa tai voiko tutkija itse osallistua keskusteluihin? Näistä asioista keskustelimme Outi Hakolan mediaetnografian alaan kuuluvan, tv-sarjojen tuotantoa ja vastaanottoa käsittelevän esitelmän äärellä. Seminaarissa todettiin, että julkiset blogit eivät kuulu yksityisyyden suojan piiriin, mutta suljetuissa ryhmissä annettuja tietoja on käsiteltävä yhtä huolellisesti kuin kasvokkaisissa haastatteluissa annettuja. Suljetuissa keskusteluryhmissä keskustelijat ovat identifioitavissa ja tällöin ei ole eettisesti oikeudenmukaista kerätä aineistoa ilman osallistujien tietoista suostumusta.

Tutkittavien anonymisointi on eettisessä mielessä oleellista. Tutkittavaa ei saa tunnistaa tutkimuksesta, eikä levittää hänestä arkaluonteisia tietoja. Itkosella tämä on ollut erityisen herkkä kysymys: haastateltaviksi tulleiden pariskuntien ei ole tarkoitus saada tutkimuksen välityksellä tietoja ja käsityksiä, joita he eivät ehkä kertoisi toisilleen. Niin elävien kuin kuolleidenkin tietoihin tulee suhtautua kunnioituksella, eikä menneisyyttäkään voi käsitellä miten mielii. Tämä tuli hyvin esille Riikka Miettisen esityksestä, jossa hän kertoi itsemurhien historiaa koskevasta tutkimusprojektistaan.

Tutkijalle esitetyt eettisyyden vaatimukset ovat kaikkina aikoina samat. Tutkimuksen on oltava todenmukainen ja sen on tehtävä oikeutta kohteelle. Tutkijan tulee irtautua aikalaistulkintoista, samalla kun kunnioittaa vainajan muistoa. Identiteetin suoja ja salassapito ovat tärkeitä kysymyksiä, joista on tehty yleinen linjaus: kuolleen henkilön arkaluonteisia tietoja saa julkaista tieteellisessä tutkimuksessa, jos samalla ei paljastu arkaluonteisia tietoja elossa olevista. On kuitenkin aina syytä kysyä, mitä tarpeita palvelee henkilöllisyyden paljastaminen. Näin siitäkkin huolimatta, että

kunnianloukkaussyytteen voi nostaa vain suoraan seuraavassa alenevassa polvessa vainajasta oleva henkilö, jos henkilö itse on kuollut.

Anna Liisa Ahon työ terveystieteen alan kuolemantutkimuksessa on käytännön syistä kenties kaikkein eettisesti tietoisinta ja parhaiten juridiikkaan perehtynyttä, koska tieteenalalle on ominaista tutkimuslupien hakeminen jopa haastattelututkimuksiin, erityisesti silloin kun tutkimuksen kohderyhmänä ovat potilaat tai heidän omaiset. Lisäksi lapset, vammaiset sekä esimerkiksi mielenterveyspotilaat, ovat kohderyhmänä erityisen haavoittuvia ja heihin kohdistuvat tutkimus vaatii erityistä eettistä pohdintaa ja tarkasti formatoituja tutkimuslupaprosesseja. Terveystieteellisessä tutkimuksessa tutkimusluvat haetaan yleensä kyseisen terveydenhuolto-organisaation yksiköltä ja sairaanhoitopiirien eettisiltä toimikunnilta.

Hyvään terveystieteiden tieteen etiikkaan liittyy myös eettisen lausunnon hankkiminen tutkimukselle myös niissä tilanteissa, joissa tutkimus ei suoranaisesti kohdistu potilaisiin tai omaisiin. Muun muassa Tampereen yliopistolla on oma tieteellinen toimikunta, jossa esimerkiksi väitöskirjoihin liittyviä eettisiä lausuntoja myönnetään. Mikäli tutkimukseen osallistuvien tiedoista syntyy henkilötietorekisteri, esimerkiksi tapauksissa joissa tutkimuksen kohderyhmänä ovat kaikki tietynä ajankohtana tai tiettyyn sairauteen Suomessa kuolleet, lupa-asiat tulee hoitaa terveydenhuollon organisaatioiden lisäksi muun muassa Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastosta tai Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselta, riippuen tutkimuksen luonteesta. Tällöin lupaprosessista saattaa tulla pitkä prosessi. Eettisen lausunnon hankkiminen on tärkeää siitä syystä, että useat terveystieteen ja lääketieteen tieteelliset julkaisut vaativat eettisen lausunnon lupanumeron ennen artikkelin julkaisuun ottamista.

Humanistisella ja yhteiskuntatieteellisellä alalla lupia ei useimpiin aiheisiin tarvitse hakea, ja eettisyys on tutkijan omalla vastuulla. Toki sitä kysytään esimerkiksi rahoitusta haettaessa. Aho puhui myös Heiskasen keynote-esitelmässä esille tulleesta asiasta: miten tutkimus voi olla vaaraksi tutkimukseen osallistujille. Toisaalta tiedetään, että tutkimukseen osallistuminen on vaikeissakin aiheissa osallistujille usein terapeuttilinen kokemus ja esimerkiksi surevat ihmiset haluavat kertoa kokemuksiaan mielellään. Myös tutkija voi sensitiivisen tutkimusaiheen yhteydessä joutua kohtaamaan jopa rikosoikeudellisia kysymyksiä ja pohtimaan omaa rooliaan tutkijana. Milloin on tutkijan velvollisuus ilmoittaa esimerkiksi poliisille haastattelussa esille tulleesta rikoksesta?

Johanna Nurmen haastattelututkimus koulusurmien sivullisista kokijoista toi esille sen, miten vaikea kuolemaa koskevia asioita on joskus saada näkyviksi. Kuolemasta puhutaan kiertoilmauksin, ja liikaa puhetta uhreista voidaan pitää turhana juoruiluna. Tavallaan tutkittavienkin eettisyys on läsnä, ja aiheuttaa sen, että nimenomaan kuolemasta puhutaan vähän. Uhrien ja omaisten kunnioittaminen estää menemästä kovin syvälle aihepiiriin, eikä tutkijalla välttämättä ole ainakaan eettisesti hyväksyttäviä keinoja muuttaa tilannetta.

Mikko Kallionsivun esitelmän otsikkona oli ”Kuolemantanssit ja kulttuuripoeettinen metodi”. Kallionsivun tutkimuksen keskiössä on kuoleman kieltävän kulttuurin juurien ulottuminen myöhäiskeskiaikaan. Kulttuuripoetiikka ”tutkii kirjallisuutta historiana ja historiaa kirjallisuutena. Eettinen kysymys tällaisessa tutkimuksessa on, miksi ylipäänsä tutkia menneisyyden fiktion näkemyksiä kuolemasta? Yhteys nykyaikaan on kuitenkin löydettävissä. Kuolemantutkimus joutuu muutenkin usein hieman liian suurten odotusten kohteeksi: jokaisen tutkimuksen pitäisi vastata suoraan nykyajan ongelmiin. Perustutkimusta kuitenkin tarvitaan välittömästi sovellettavan tutkimuksen rinnalle.

Loppukeskustelussa tutkimuksen tarpeellisuutta ja merkitystä käsiteltiin paljon. Kuolemaa on nykyään jo tutkittu eri aloilla runsaastikin, ja keskustelussa oli myös aihepiiriä koskevan opetuksen lisääminen ja koordinoiminen. Mutta miksi tutkia ja opettaa kuolemaa? Monen kuolemantutkijan taustalla on voimakas omakohtainen kokemus, joka on saanut suuntaamaan myös akateemisen kiinnostuksen tiettyihin aiheisiin. Toisia kiehtoo Kallionsivunkin esille tuoma yhteys nykyaikaan ja tavalliseen elämään, vaikka se ei aina välittömästi ole havaittavissa.

Pohdimme kuolemantutkimuksen etiikan lisäksi myös identiteettiä. Kuolemantutkimushan ei varsinaisesti ole oma tieteenalansa, vaan eri alojen ihmiset kohtaavat kuolemaan liittyvien aiheiden parissa. Termi ”tanatologia” ei ole tarttunut suomalaisiin tutkijoihin saati suureen yleisöön. Yleisökysymys pohti sitä, tutkimmeko me kuolemaa lainkaan, ovathan tutkimuskohteet usein huomattavan eläviä. Näin todella usein onkin, ja esimerkiksi Durhamin yliopiston kuolemantutkimuksen keskus on nimeltään *Centre for Life and Death Studies*. Oli kunkin käsitys kuolemanjälkeisestä elämästä mikä hyvänsä, varmaa on se, että kuolema koskettaa eri tavoin nimenomaan eläviä. Usein sanotaan vainajien vaativa oikeutta, ja joskus tämä on ristiriidassa elävien etujen kanssa. Tutkimusetiikka on kuolemantutkimuksessa aiheesta ja tieteenalasta riippumatta tärkeää.

Kirjoittaja:

Ilona Pajari, VTT, on sosiaalihistorian tutkija, joka on lähestynyt suomalaisen kuoleman historiaa sekä sodan että rauhan ajan näkökulmista käsin. Tutkimusaiheita ovat olleet suomalaiset kuolinilmoitukset, toisen maailmansodan aikainen sankarikuolema ja suomalaiset hautajaiset. Tämänhetkisessä tutkimusprojektissaan hän käsittelee jatkosodan alun aikaisia suomalaisia tulevaisuusvisioita. Yhteydenotot: ilona.pajari@jyu.fi

ajankohtaista

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol.3 2/2014

© Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.

<https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2014/12/ajankohtaista.pdf>

Surukonferenssi 2015 Tampereella 16.-17.4.2015

Surukonferenssi 2015 järjestetään Tampereella 16.-17.4.2015 (Kalevantie 4, Tampereen yliopisto). Konferenssin teemana on Kuoleman ja surun kohtaaminen työssä. Konferenssin ohjelma koostuu Key note -esitelmistä, kokempuhevoroista, työpajoista ja tieteellisistä sessioista. Key note -esitelmissä käsitellään muun muassa hautaustoimistojen roolia surevien auttamisessa ja surua työyhteisössä. Työpajoissa esitetään esimerkiksi erilaisia toiminnallisia menetelmiä surun käsittelyyn, musiikkiterapiaa surevien tukemisessa sekä saattohoitoa ja surevan läheisen tukemiseen liittyviä asioita. Tieteellisissä sessioissa tuodaan monipuolisesti esiin uusinta suruun ja kuolemaan tutkimustietoa.

Konferenssin tavoitteena on lisätä tietoutta surusta ja surevan tukemisesta sekä tuoda esille suomalaista kuolemaan liittyvää tutkimustietoa. Konferenssi tarjoaa myös läheisensä menettäneille ja surevia työssään kohtaaville mahdollisuuden vuorovaikutukseen. Tapahtuma on suunnattu sosiaali- ja terveydenhoitoalan, opetus- ja kasvatustieteen ja seurakuntien työntekijöille, sekä muille surevia työssään kohtaaville sekä läheisensä menettäneille.

Surukonferensseja on järjestetty vuodesta 2009 alkaen. Vuoden 2015 Surukonferenssin järjestäjinä toimivat KÄPY – Lapsikuolemaperheet ry, Suomen nuoret lesket ry, HUOMA- Henkirikoksen uhrien läheiset ry, Tampereen yliopiston terveystieteiden yksikkö, Suomalaisen Kuolemantutkimuksen seura ry ja Suomen Mielenterveysseura.

Lisätietoa Surukonferenssista www.surut.fi

Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Tieteen Päivillä 2015

ke 07.01.2015, klo 16-18, Helsingin yliopisto, Päärakennus, sali 13, 3. krs

Tieteen päivät on suurelle yleisölle suunnattu, kaikki tieteenalat kattava tiedetapahtuma, jossa eri alojen tutkijat kertovat laaja-alaisesti tieteestä ja tutkimuksesta sekä tieteen mahdollisuuksista. Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry. on mukana Tieteen Päivillä muun muassa sessiolla "**Kuolema: kohtalo ja sattuma**". Sessio sisältää seuraavat kolme esitystä:

Sattuma ja kuolema perinteisissä kulttuureissa (Filosofian maisteri Kirsi Kanerva, Turun yliopisto),

Lapsen kuoleman satunnaisuus ja sen merkitykset (Terveystieteiden tohtori, dosentti Anna Liisa Aho, Tampereen yliopisto)

Sattuma korjaa satoa – kohtaamisia väkätämiehen kanssa (Oikeuslääkäri Ursula Vala, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos).

Session puheenjohtajana toimii seuran puheenjohtaja, valtiotieteiden tohtori Ilona Pajari, Jyväskylän yliopistosta.

Seura on mukana myös **Tieteiden yössä, 8.1.2015, klo 17-23**

Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, Helsinki, 2. KERROS

Mitä olet aina halunnut kysyä kuolemasta, hautajaisista, surutyöstä? Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura pitää toisessa kerroksessa **pop up -pistettä**, jossa yleisö voi kysyä mieltä askarruttavia kysymyksiä digitaalisen kulttuurin tutkijalta, hoitotieteilijältä ja folkloristilta niin nykyisistä kuin menneistä tavoista sekä lainsäädännöstä ja käytännöistä. Tarjolla on myös kirjamyyntiä alan ajankohtaisista tutkimusjulkaisuista. Tervetuloa!

Lisätietoa:

<http://www.tieteenpaivat.fi/>

<http://www.tieteidenyo.fi/>